

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KAHRAMANMARAŞ KENTSEL SİT ALANLARINDA 2023 DEPREMİ SONRASI
TESCİLLİ YAPILARIN RESTORASYON, REKONSTRÜKSİYON VE REVİTALİZASYON
OLANAKLARININ İRDELENMESİ – TARİHİ KAPALI ÇARŞI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emir Alp TELBİSOĞLU

Mimarlık Ana Bilim Dalı
Mimarlık Programı

TEMMUZ, 2025

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KAHRAMANMARAŞ KENTSEL SİT ALANLARINDA 2023 DEPREMİ SONRASI
TESCİLLİ YAPILARIN RESTORASYON, REKONSTRÜKSİYON VE REVİTALİZASYON
OLANAKLARININ İRDELENMESİ – TARİHİ KAPALI ÇARŞI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emir Alp TELBİSOĞLU
(Y2313.050008)

Mimarlık Ana Bilim Dalı
Mimarlık Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. Fatma SEDES

TEMMUZ, 2025

TEZ SINAV TUTANAĞI

İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri üyeleri önünde, ... tarihinde tez savunma sınavı yapılan'nın tezi* ile** kararı verilmiştir.

JÜRİ

1. Üye (Tez Danışmanı) :Dr.Öğr.Üyesi Fatma SEDES
2. Üye :Doç. Dr. Sinan CANSIZ
3. Üye :Dr. Öğr. Üyesi Fulya CEBECİOĞLU

ONAY

İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararı

(*) Oybirliği/Oyçokluğu hâli yazı ile yazılacaktır.

(**) Kabul kararı hâli yazı ile yazılacaktır.

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Kahramanmaraş Kentsel Sit Alanlarında 2023 Depremi Sonrası Tescilli Yapıların Restorasyon, Rekonstrüksiyon ve Revitalizasyon Olanaklarının İrdelenmesi – Tarihi Kapalı Çarşı Örneği” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça ’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.
(.../.../20..)

Emir Alp TELBİSOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Türkiye'nin güneydoğusunda büyük yıkıma neden olan Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası tescilli kültürel miras yapılarının karşı karşıya kaldığı riskleri değerlendirme amacıyla hazırlanmıştır. Özellikle Kahramanmaraş Kapalı Çarşı örneği üzerinden yürütülen analizler, sadece fiziksel hasarın değil, aynı zamanda kültürel süreklilik, mimari özgünlük ve toplumsal hafıza gibi değerlerin korunmasının da ne kadar yaşamsal olduğunu ortaya koymuştur.

Tez süreci boyunca, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması meselesine yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal ve etik bir sorumluluk olarak yaklaşılması gerektiğini bir kez daha idrak ettim. Bu bağlamda çalışmanın, afet sonrası koruma politikalarının geliştirilmesine katkı sunmasını, yerel ve ulusal düzeyde tartışmalara ışık tutmasını temenni ediyorum.

Tezimin oluşmasında rehberliğiyle yolumu aydınlatan, bilgi ve deneyimlerini benimle cömertçe paylaşan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi. Fatma SEDES ve Prof.Dr Mehmet Fatih Altan hocama en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, saha çalışmaları sırasında desteklerini esirgemeyen yerel yönetim temsilcilerine, Kapalı Çarşı esnafına ve görüşme yaptığım tüm paydaşlara teşekkür ederim.

Bu sürecin her aşamasında manevi destekleriyle yanımda olan aileme, sabırları ve inançları için minnettarım. Bilimsel sorumluluğunu ve ahlaki yükümlülüğünü taşıdığım bu çalışmanın, ülkemizin kültürel mirasını geleceğe taşıma çabasına küçük de olsa bir katkı sunmasını diliyorum.

Temmuz, 2025

Emir Alp TELBİSOĞLU

**KAHRAMANMARAŞ KENTSEL SİT ALANLARINDA 2023 DEPREMİ
SONRASI TESCİLLİ YAPILARIN RESTORASYON,
REKONSTRÜKSİYON VE REVİTALİZASYON OLANAKLARININ
İRDELENMESİ – TARİHİ KAPALI ÇARŞI ÖRNEĞİ**

ÖZET

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından, Kahramanmaraş kentsel sit alanlarında yer alan tescilli kültürel miras yapılarına yönelik restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon olanaklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Örnek alan olarak seçilen Tarihi Kapalı Çarşı hem fiziksel hem de kültürel bağlamda çok katmanlı bir miras alanı olarak ele alınmış; yapıdaki hasar durumu, taşıyıcı sistem analizleri, mekânsal süreklilik, işlevsellik ve toplumsal aidiyet çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırma sürecinde nitel yöntem benimsenmiş, saha gözlemleri, mimari belgeleme, görsel arşivler ve literatür taraması ile çok boyutlu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulguları, afet sonrası yapılan müdahalelerin çoğunlukla belgesiz, yerel katılımı gözetmeyen ve özgünlükten uzak uygulamalar içerdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, uluslararası koruma ilkeleriyle uyumlu, belge temelli, yerel halkın katılımına dayanan ve işlevsel sürdürülebilirliği önceleyen modellerin hem fiziksel hem de kültürel onarım açısından daha etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu tez, Türkiye’deki kültürel miras alanlarında afet sonrası koruma stratejilerine katkı sunmayı ve Kahramanmaraş Kapalı Çarşı örneği üzerinden hem yerel hem de ulusal düzeyde yönlendirici bir model geliştirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kahramanmaraş Kapalı Çarşı, Deprem, Restorasyon, Rekonstrüksiyon, Revitalizasyon, Kentsel Sit Alanı, Tescilli Yapılar, Koruma Politikaları, Kahramanmaraş.

**EXAMINATION OF RESTORATION, RECONSTRUCTION AND
REVITALIZATION POSSIBILITIES OF REGISTERED BUILDINGS IN
KAHRAMANMARAS URBAN SITE AREAS AFTER THE 2023
EARTHQUAKE – HISTORICAL CLOSED BAZAAR EXAMPLE**

ABSTRACT

This study aims to evaluate the restoration, reconstruction and revitalization possibilities of registered cultural heritage structures located in Kahramanmaraş urban sites following the earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023. The Historical Grand Bazaar, selected as a sample area, was considered as a multi-layered heritage site in both physical and cultural contexts; the damage status of the structure was examined within the framework of structural system analyses, spatial continuity, functionality and social belonging.

A qualitative method was adopted in the research process, and a multi-dimensional analysis was carried out with field observations, architectural documentation, visual archives and literature review. The study findings reveal that post-disaster interventions mostly include undocumented, non-local participation and non-original practices. On the other hand, it was concluded that models that are compatible with international conservation principles, document-based, based on the participation of local people and prioritize functional sustainability will be more effective in terms of both physical and cultural restoration.

This thesis aims to contribute to post-disaster protection strategies in cultural heritage areas in Turkey and to develop a guiding model at both local and national levels through the example of the Kahramanmaraş Grand Bazaar.

Keywords: Cultural Heritage, Kahramanmaraş Grand Bazaar, Earthquake, Restoration, Reconstruction, Revitalization, Urban Site, Registered Buildings, Protection Policies, Kahramanmaraş.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
I. GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
C. Araştırmanın Kapsamı	2
D. Yöntem ve Yöntemsel Yaklaşım	3
E. Araştırma Soruları	5
II. TEORİK TEMELLER VE LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	7
A. Kentsel Sit Alanları ve Koruma Politikaları.....	7
B. Deprem ve Yapı Hasarları: Teorik Yaklaşım	10
C. Tescilli Yapılarda Restorasyon İlkeleri	13
D. Rekonstrüksiyon ve Revitalizasyon Kavramları	17
E. Literatürde Afet Sonrası Kültürel Miras Müdahaleleri	19
III. KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ VE KENTSEL MİRASIN DURUMU .	23
A. 2023 Kahramanmaraş Depreminin Özeti	23

B. Deprem Etkilediği Tescilli Yapılar.....	25
C. Kùltürel Mirasın Tahribatı ve Risk Haritası	31
D. Mimari Belgeleme ve Fotoğraf Arşivleri.....	40
E. Yerel ve Ulusal Müdahale Süreçleri	47
IV. KAHRAMANMARAŞ KAPALI ÇARŞI ÖRNEĞİNİN ANALİZİ	53
A. Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın Tarihi ve Mimari Özellikleri	53
B. Deprem Sonrası Hasar Durumu	62
C. Yapısal ve Estetik Değerlendirme	66
D. Restorasyon, Rekonstrüksiyon ve Revitalizasyon Olanakları	69
E. Koruma Öncelikleri ve Müdahale Stratejileri.....	72
F. Model önerisi	75
V. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
VI. KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ	99

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	Zemin-Yapı Etkileşiminde Zemin Büyütmesi ve Yapısal Hasar İlişkisi”12
Şekil 2	Restorasyon Süreci 15
Şekil 3	Rekonstrüksiyon süreci 17
Şekil 4	Revitalizasyon süreci..... 18
Şekil 5	Habib-i Neccar Camii depremden sonra 27
Şekil 6	Antakya Rum Ortodoks Kilisesi 28
Şekil 7	Malatya Yeni Cami 30
Şekil 8	Yapısal Hasar Tipleri 33
Şekil 9	Depreme Karşı Yapım Tekniklerine Göre Davranış Farklılıkları..... 35
Şekil 10	Deprem Sonrası Cephe ve Mimari Detay Tahribatları..... 36
Şekil 11	Kahramanmaraş Deprem Risk Haritası – Kültürel Miras ve Yapı Yoğunluğu Tabanlı Analiz 38
Şekil 12	Kahramanmaraş Kentsel Sit Alanlarında Deprem Riskine Karşı Kültürel Miras Odaklı Lojistik ve Tahliye Aksları Haritası..... 39
Şekil 13	Tarihi Affan Kahvesi – Kurtuluş Caddesi, Antakya 40
Şekil 14	Tarihi Valilik Binası – Kışlasaray Mahallesi, Antakya..... 41
Şekil 15	Kahramanmaraş kent merkezinde yer alan Osmanlı yapısı 42
Şekil 16	Kahramanmaraş Ulu Camii (Cami-i Kebir) depremde öce ve sonra 43
Şekil 17	Elbistan Himmet Baba Camii – Deprem Öncesi, Müdahale Süreci ve Güncel Durumu 44
Şekil 18	Elbistan Güneşli Camii – Deprem Öncesi ve Sonrası Görünümler 45
Şekil 19	Elbistan Ulu Cami 46
Şekil 20	Yerel müdahale süreci 48

Şekil 21	Ulusal müdahale stratejisi	50
Şekil 22	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı vaziyet plânı	54
Şekil 23	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı, rölöve plânı ve kesitleri.....	55
Şekil 24	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı III. Dönem (18.- XIX yüzyıllar) restitüsyon plânı	57
Şekil 25	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı IV. Dönem (XX. yüzyıldan günümüze) restitüsyon plânı	59
Şekil 26	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı, malzeme analizi.....	60
Şekil 27	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı – Restorasyon Sürecinde Tonozlu Arasta Bölümü	63
Şekil 28	Kahramanmaraş Kapalı Çarşı – Tonoz Örtülü Ana Aks Üzerinde Geçici Destekleme Sistemi	64
Şekil 29	Müdahale Aşamaları ve Kriterleri	77
Şekil 30	“Malzeme Müdahale Teknik Detayları – Kapalı Çarşı Örneği	80

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1	Kapalı Çarşı Örneğinin Analizi – Kriterler Tablosu	4
Çizelge 2	Depremi Yapılar Üzerindeki Etkileri	11
Çizelge 3	2023 Kahramanmaraş Depremlerinden Etkilenen İller.....	23
Çizelge 4	2023 Kahramanmaraş Depremleri – Can Kaybı ve Yaralı Sayısı.....	24
Çizelge 5	2023 Kahramanmaraş Depremleri – Maddi Kayıp ve Ekonomik Etki ...	25
Çizelge 6	2023 Kahramanmaraş Depremleri – Etkilenen Tescilli Kültür Varlıkları	26
Çizelge 7	6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Geleneksel Yapı Tiplerinde Gözlemlenen Hasar Türleri	32
Çizelge 8	Kapalı Çarşı deprem öncesi Analiz.....	62
Çizelge 9	Yapısal Değerlendirme Kriterleri.....	66
Çizelge 10	Estetik Değerlendirme Kriterler	68
Çizelge 11	Müdahale Aşamaları ve Kriterleri.....	76
Çizelge 12	Malzeme–Müdahale Uyumluluğu.....	79
Çizelge 13	Revitalizasyon Proje Adımları	81
Çizelge 14	Kapalı Çarşı İçin Entegre Müdahale ve Revitalizasyon Modeli	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AFAD	:Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AYK –	:Anıtlar Yüksek Kurulu
ÇEKÜL –	:Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
FEM-	:Finite Element Method / Sonlu Elemanlar Metodu
GFRP-	:Glass Fiber Reinforced Polymer / Cam Elyaf Takviyeli Polimer
HUL-	:Historic Urban Landscape)
ICCROM-	:International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICOMOS –	:International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KAİP-	:Koruma Amaçlı İmar Planları
KENTGES-	:Kentsel Gelişme Stratejisi
KTVKBK –	:Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KTVKYK –	:Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
LED-	:nLight Emitting Diode
LiDAR -	:Light Detection and Ranging
NHL-	:Natural Hydraulic Lime / Doğal Hidrolik Kireç
UNESCO –	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)

I. GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Türkiye, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle tarih boyunca birçok yıkıcı depreme maruz kalmıştır. Bu depremler, yalnızca can ve mal kayıplarına yol açmakla kalmamış; aynı zamanda kültürel miras yapılarında da geri dönülemez tahribatlara neden olmuştur. Özellikle kentsel sit alanlarında bulunan tescilli yapılar, geleneksel mimari teknikler ve özgün malzeme kullanımı nedeniyle depremlere karşı daha kırılgan bir yapı sergilemektedir. Bu bağlamda, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Türkiye'nin kültürel mirasında çok yönlü yıkımlara yol açmış ve bu yapıların korunması, onarılması ve yaşatılması meselesini yeniden gündeme taşımıştır.

Bu çalışmanın ana konusu, Kahramanmaraş kentsel sit alanları içinde yer alan tescilli yapıların, 2023 depremi sonrasında restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon (canlandırma) olanaklarının değerlendirilmesidir. Özellikle Osmanlı dönemine ait önemli bir ticaret ve sosyal etkileşim alanı olan Tarihi Kapalı Çarşı, araştırma kapsamında örneklem alanı olarak seçilmiştir. Çalışmada, bu çarşının tarihsel, mimari ve kültürel nitelikleri temelinde hasar durumu analiz edilmekte; yapıların strüktürel ve estetik boyutlarıyla birlikte nasıl korunabileceği tartışılmaktadır.

Araştırma, kentsel miras alanlarında deprem sonrası müdahalelere dair ulusal ve uluslararası koruma politikaları, yapısal analiz yöntemleri ve kültürel sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde disiplinler arası bir yaklaşım benimsemektedir. Böylece, deprem sonrası kültürel miras yönetimi için örnek teşkil edebilecek stratejiler geliştirilmesi ve bu stratejilerin hem fiziksel onarım hem de toplumsal hafıza açısından etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından kentsel sit alanlarında yer alan tescilli yapıların restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon süreçlerini analiz ederek, bu yapılara yönelik koruma, müdahale ve yeniden işlevlendirme stratejileri geliştirmektir. Çalışmada özel olarak Tarihi Kapalı Çarşı örneği üzerinden hareketle, hem fiziksel hasarların boyutu hem de kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından uygulanabilir müdahale modelleri ortaya koymak hedeflenmiştir.

Araştırma, tarihî ve kültürel miras alanlarında doğal afetlerin yol açtığı tahribatların sadece fiziksel boyutla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal hafıza, mekânsal kimlik ve kent belleği üzerinde de derin etkiler yarattığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, depreme dayanıklı koruma yöntemleri, kültürel değerlerin sürekliliğini sağlayacak planlama yaklaşımları ve yerel/toplumsal katılım temelli çözüm önerileri de bu çalışmanın önemli amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın önemi, afet sonrası kültürel miras alanlarında yapılacak müdahalelere ilişkin literatürde sınırlı sayıda bulunan uygulamalı örneklerin artırılması ve bu bağlamda ulusal politikalara yön verebilecek önerilerin geliştirilmesinde yatmaktadır. Ayrıca, Tarihi Kapalı Çarşı gibi çok işlevli ve canlı bir kamusal alanın yeniden kazandırılması sürecinde kültürel sürekliliğin nasıl korunabileceği sorusu, güncel ve çok aktörlü bir tartışma alanı yaratması açısından da önem arz etmektedir.

C. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma, Kahramanmaraş ili kentsel sit alanlarında yer alan tescilli kültür varlıklarının, 6 Şubat 2023 tarihli depremler sonrasında maruz kaldığı fiziksel hasarları ve bu hasarlara karşı uygulanabilecek koruma müdahalelerini kapsamaktadır. Örnek olay olarak Tarihi Kapalı Çarşı seçilmiş ve çarşının deprem sonrası durumu; mimari, yapısal, işlevsel ve kültürel açılardan detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın mekânsal kapsamı, Kahramanmaraş kent merkezindeki Kapalı Çarşı ve yakın çevresiyle sınırlıdır. Ancak elde edilen bulgular, benzer özellikler taşıyan Türkiye’deki diğer kentsel sit alanları ve tarihî ticaret yapıları için de çıkarımlar yapılmasına olanak tanıyacak biçimde ele alınmıştır.

Kavramsal olarak çalışma, restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon yaklaşımlarını; ulusal ve uluslararası koruma politikaları, afet sonrası yapı analizi yöntemleri ve kültürel sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Kapsam dâhilinde yer alan analizler; saha gözlemleri, fotoğraf arşivleri, tarihî belgeler, literatür taraması ve mimari belgeleme tekniklerine dayanmaktadır.

D. Yöntem ve Yöntemsel Yaklaşım

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi esas alınarak, vaka incelemesi (case study) yaklaşımı uygulanmıştır. Örnek olay olarak belirlenen Kahramanmaraş Tarihi Kapalı Çarşı üzerinde gerçekleştirilen analizler; saha gözlemleri, mekânsal belgeleme çalışmaları, hasar tespiti, görsel arşiv değerlendirmeleri ve tarihî doküman analizleri yoluyla yürütülmüştür. Çalışma, hem fiziksel yapı durumunun değerlendirilmesini hem de kültürel mirasın korunmasına yönelik stratejilerin oluşturulmasını amaçlayan çok katmanlı bir analiz yapısı içermektedir.

Yapısal hasar tespiti ve değerlendirme sürecinde, Türkiye Deprem Yönetmeliği (2023), ICOMOS’un koruma ilkeleri ve UNESCO’nun “Heritage Emergency Response” yönergeleri doğrultusunda belirlenen analiz kriterleri esas alınmıştır. Geleneksel mimari yapılarda deprem sonrası gözlemlenen hasar türleri, fotoğraflık belgeleme ve çizim destekli yöntemlerle sınıflandırılmış; taşıyıcı sistemler, zemin-yapı etkileşimi ve malzeme davranışları bakımından değerlendirilmiştir.

Ayrıca, koruma müdahalelerine yönelik olarak restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon yaklaşımları literatür ışığında teorik olarak karşılaştırılmış ve Tarihi Kapalı Çarşı için en uygun modelin belirlenmesine yönelik öneri geliştirilmiştir. Yerel halkın ve yapı kullanıcılarının beklentileri ve algıları da değerlendirme sürecine dâhil edilmiş; böylece koruma sürecinin sadece teknik değil, aynı zamanda sosyal boyutları da göz önünde bulundurulmuştur.

Kapalı Çarşı özelinde yapılan analizde kullanılan kriterler, kültürel miras alanında uluslararası geçerliliğe sahip olan ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) tarafından belirlenen koruma ve müdahale ilkeleri, ayrıca Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın “Koruma Amaçlı İmar Planları” çerçevesinde tanımlanan yapı analizi yaklaşımları temel alınarak oluşturulmuştur.

Çizelge 1 Kapalı Çarşı Örneğinin Analizi – Kriterler Tablosu

Analiz Kategorisi	Alt Kriterler
Tarihi ve Mimari Değerleme	İnşa tarihi, Mimari stil, Yapım teknikleri, Plan şeması
Yapısal Hasar Analizi (Deprem Sonrası)	Taşıyıcı sistemde hasar, çatlaklar, temelde oturma, statik bütünlük
Kullanım Durumu ve Fonksiyonel Değerlendirme	Dükkân kullanımı, atıl alanlar, yük durumu, yaya sirkülasyonu
Güçlendirme ve Restorasyon İhtiyaçları	Malzeme dayanımı, güçlendirme teknikleri, belgeleme öncesi hazırlık
Revitalizasyon (Canlandırma) Stratejileri	Kültürel işlev önerileri, ışıklandırma, ziyaretçi deneyimi
Kültürel Miras Değeri ve Koruma Öncelikleri	Tescil durumu, özgünlük, etik restorasyon sınırları
Saha Gözlemleri ve Görsel Belgeler	Fotoğraflar, çizimler, gözlem formları, dijital taramalar

Kaynak: ICOMOS, 2017

Bununla birlikte, deprem sonrası tarihi yapılar için hasar değerlendirme metodolojileri konusunda UNESCO’nun “Heritage Emergency Response” kılavuzları ve T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın afet sonrası yapı denetim standartları da dikkate alınmıştır. Literatürde yer alan bilimsel çalışmalar ise özellikle Gürdal ve Yıldız (2021), Eren ve Tok (2020) gibi araştırmacıların Türkiye’deki tescilli yapıların risk değerlendirme süreçlerine yönelik analizlerinden yararlanılarak desteklenmiştir.

E. Araştırma Soruları

2023 Kahramanmaraş depremi sonrası Kapalı Çarşı'nın mevcut fiziksel hasar durumu nedir ve hangi yapısal elemanlar zarar görmüştür?

Bu örnekten hareketle Türkiye'deki diğerkentsel sit alanlarında afet sonrası kültürel miras yönetimi için hangi stratejiler geliştirilebilir?

Deprem sonrası tescilli bir yapı olan Kapalı Çarşı'nın mevcut kent dokusu içindeki yeri nasıl etkilenmiştir ve bu durum kentsel hafızayı nasıl etkilemektedir?

Kapalı Çarşı'nın deprem sonrası müdahale sürecinde ulusal ve yerel koruma politikaları ne ölçüde uygulanmıştır?

Kapalı Çarşı'nın taşıyıcı sistemleri, malzeme özellikleri ve mimari yapısı restorasyon açısından hangi avantaj ve sınırlamaları sunmaktadır?

Restorasyon, rekonstrüksiyon ve revitalizasyon yaklaşımlarının hangisi, Kapalı Çarşı'nın özgünlüğünü koruyarak yeniden işlevlendirilmesine en uygun modeldir?

Yerel halkın ve dükkân kullanıcılarının yapıdaki fiziksel dönüşüme yönelik memnuniyet düzeyi ve beklentileri nelerdir?

II. TEORİK TEMELLER VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

A. Kentsel Sit Alanları ve Koruma Politikaları

Kentsel sit alanları, tarihî, kültürel, mimari ve sosyal değer taşıyan kent parçalarını kapsayan, belirli yasal koruma rejimi altına alınmış özel alanlardır. Bu kavram, yalnızca tekil yapıların değil, yapı kümelerinin, sokak dokusunun, meydanların ve kamusal alanların birlikte ele alındığı, bütüncül koruma yaklaşımına dayanan bir çerçevede değerlendirilir. Kentsel sit alanı terimi, genellikle tarihî kent merkezlerini, geleneksel konut dokularını ve özgün mimari özellikler taşıyan yerleşimleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır (Ahunbay, 1996).

Kentsel sit alanlarının korunması, mimari, arkeolojik ve tarihî özelliklerinin yanı sıra, ait oldukları sosyo-kültürel bağlamın sürdürülebilirliğini de hedefler. Bu bağlamda, “yerin ruhu” (Genius Loci) kavramı öne çıkmakta; bu tür alanlarda yapılacak her türlü müdahalenin özgün kimliği ve tarihî sürekliliği dikkate alması gerekmektedir (Rossi, 1982; Rypkema, 2005). “Genius Loci” Latince kökenli bir kavram olup, “yerin koruyucu ruhu” anlamına gelir. Antik Roma’da her yerin, yapının veya doğal unsurun kendine özgü bir ruhu olduğuna inanılırdı. Modern mimarlık ve kentsel koruma bağlamında ise bu kavram, bir mekânın fiziksel, kültürel, tarihî ve duygusal özelliklerinden kaynaklanan özgün kimliğini ve hissedilebilir atmosferini tanımlamak için kullanılmaktadır (Norberg-Schulz, 1980).

Christian Norberg-Schulz’un öncülüğünde geliştirilen çağdaş "genius loci" kavramsallaştırması, özellikle tarihî çevrelerin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi süreçlerinde temel bir referans noktasıdır. Norberg-Schulz’a göre, bir yerin ruhu onun doğa ile kurduğu ilişki, mimari karakteri, sosyal dokusu ve toplumsal hafızadaki yeriyle şekillenir. Bu bağlamda, mimari tasarımın ve koruma müdahalelerinin, mekânın bu özgün ruhunu koruyacak ve yüceltecek biçimde gerçekleştirilmesi gerekir (Norberg-Schulz, 1980).

Kentsel sit alanlarında yerin ruhunun korunması, sadece fiziksel öğelerin restorasyonu ile sınırlı değildir. Aynı zamanda bu alanın sahip olduğu yaşam biçimi, kullanıcı profili, üretim ve tüketim kültürü, toplumsal ilişkiler ağları da bu ruhun birer parçasıdır (Rossi, 1982). Dolayısıyla koruma politikaları, mekânsal kimliği bozmadan, yerin ruhunu sürdürülebilir kılacak şekilde ele alınmalıdır. Özellikle deprem veya afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde, "yerin ruhu"nu gözetmeyen müdahaleler, sadece fiziksel doku değil, toplumsal aidiyet ve tarihî süreklilik açısından da yıkıcı olabilir (Çorakbaş, 2015).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası politikalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında evrensel düzeyde bir bilinçle şekillenmiş ve çok taraflı sözleşmeler, bildirgeler ve uzman kuruluşların rehberliğinde sistematize edilmiştir. Bu politikaların temelinde, tarihî yapıların yalnızca yerel veya ulusal kimlik unsurları değil, aynı zamanda insanlığın ortak mirası olduğu anlayışı yatmaktadır (UNESCO, 1972).

Uluslararası koruma politikalarının en önemli aktörlerinden biri olan UNESCO, 1972 yılında kabul edilen “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” ile kültürel varlıkların evrensel değer taşıdığı ilkesini benimsemiş ve devletlerin bu varlıkları koruma sorumluluğunu üstlenmesini teşvik etmiştir. Bu sözleşme kapsamında Dünya Miras Listesi oluşturulmuş, bu listeye giren alanlar için sürdürülebilir koruma stratejileri geliştirilmesi zorunlu hâle getirilmiştir (UNESCO, 1972).

Uluslararası ölçekte restorasyon ve müdahale ilkelerinin belirlenmesinde ise ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) belirleyici bir rol üstlenmektedir. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, koruma biliminin temel referans belgelerinden biri olarak kabul edilir. Bu tüzüğe göre, herhangi bir tarihî yapıya yapılacak müdahale, belgeliliğe, özgünlüğe ve geri döndürülebilirliğe dayanmalı; yapıların tarihî kimliği bozulmadan korunmalıdır (ICOMOS, 1964). Venedik Tüzüğü’nü takiben hazırlanan Nara Otantiklik Bildirgesi (1994), sadece fiziksel öğelerin değil, mekânın anlamı, kullanımı ve sosyal bağlamının da korunması gerektiğini savunarak daha bütüncül bir koruma anlayışı geliştirmiştir (ICOMOS, 1994).

Daha güncel bir yaklaşımı temsil eden 2011 tarihli UNESCO Tarihî Kentsel Peyzaj Tavsiyesi (Historic Urban Landscape Recommendation), koruma politikalarını sadece bireysel yapı odaklı olmaktan çıkararak, kültürel mirası geniş çevresel, sosyal ve ekonomik bağlamlarıyla birlikte değerlendiren disiplinler arası bir çerçeve önermektedir. Bu belgeye göre, korunacak alanlar sadece mimari değerleriyle değil, aynı zamanda yaşayan topluluklar, kültürel pratikler ve doğal çevre ile bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır (UNESCO, 2011).

Uluslararası düzeyde geliştirilen bu politikalar, ülkelerin ulusal mevzuatlarına yön verici olmakla birlikte, uygulamada yerel bağlamlara göre adapte edilmektedir. Türkiye'de de bu ilkelere dayalı olarak, koruma amaçlı imar planları hazırlanmakta ve tescilli yapıların müdahale süreçleri Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Ancak bu süreçlerin uluslararası standartlara tam uyum sağlaması, yalnızca yasal çerçeveye değil, aynı zamanda etik, teknik ve yönetsimsel kapasitenin de gelişmiş olmasına bağlıdır (Ahunbay, 1996; Orbaşı, 2000).

Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik politikalar, temelde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Bu kanun, taşınmaz kültür varlıklarının tanımını yaparak, tescil, müdahale, restorasyon, rekonstrüksiyon ve yeniden işlevlendirme gibi uygulamalara hukuki zemin hazırlamaktadır (Resmî Gazete, 1983). Türkiye'de koruma politikalarının yasal çerçevesi, büyük oranda bu kanuna dayalı olarak oluşturulan Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları aracılığıyla uygulanmaktadır.

2863 sayılı yasa kapsamında "taşınmaz kültür varlığı", tarihî, estetik, bilimsel veya sosyal değere sahip yapı, anıt ve çevrelerin korunmasını kapsar. Bu varlıkların bulunduğu alanlar ise sit alanı olarak tescillenmekte ve bu alanlarda yapılacak her türlü müdahale, ilgili koruma kurullarının onayına tabi tutulmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Bu bağlamda Türkiye'de kültürel miras politikaları, koruma kavramını yalnızca fiziksel onarım olarak değil; aynı zamanda tarihsel sürekliliğin, toplumsal hafızanın ve mekânsal kimliğin yaşatılması olarak ele almaktadır (Ahunbay, 1996).

Türkiye’de koruma politikaları 2000’li yıllardan itibaren daha katılımcı, çok paydaşlı ve bütüncül bir anlayışa yönelmiştir. “Tarihi Kentler Birliği” gibi yerel yönetim temelli yapılanmalar ile KENTGES (Kentsel Gelişme Stratejisi) gibi ulusal düzeyde strateji belgeleri, korumanın yalnızca merkezi değil aynı zamanda yerel düzeyde yönlendirilmesini amaçlamıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010). Bu belgelerde sürdürülebilirlik, afet riski yönetimi, kent kimliği ve toplumsal katılım temel ilkeler arasında sayılmıştır.

Koruma politikalarının uygulamaya dönük yönü ise Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Komisyonu gibi kurumsal yapılar üzerinden yürütülmektedir. Bu yapılar, tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakım, onarım ve restorasyonu için hem teknik hem de maddi destek sağlamaktadır. Özellikle depremler gibi afetler sonrası, hızlı ve etkili koruma müdahaleleri geliştirilmesi amacıyla, risk tespitleri ve müdahale planları bu yapılar tarafından koordine edilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

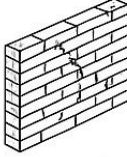
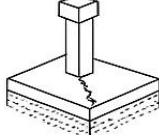
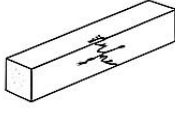
Ancak Türkiye’deki uygulamalarda çeşitli yapısal sorunlar da gözlenmektedir. Bunlar arasında bürokratik süreçlerin uzunluğu, yerel yönetimlerin teknik kapasite eksikliği, denetim mekanizmalarının yetersizliği ve halkın katılım düzeyinin düşüklüğü gibi sorunlar öne çıkmaktadır (Orbaşlı, 2000). Bu nedenle, ulusal koruma politikalarının uluslararası ilkelere uyumlu, çok aktörlü ve disiplinlerarası bir yaklaşımla güçlendirilmesi gerekmektedir.

B. Deprem ve Yapı Hasarları: Teorik Yaklaşım

Depremler, yer kabuğunda ani enerji boşalması sonucu oluşan sismik dalgalarla meydana gelen doğal afetlerdir. Bu olaylar, yapıların maruz kaldığı yatay ve düşey ivmeler aracılığıyla taşıyıcı sistemlere ani yük aktarımı yaratır. Yapıların bu dinamik yüklemelere verdiği tepkiler ise malzeme türü, taşıyıcı sistem tipi, zemin özellikleri ve inşa kalitesi gibi birçok değişkene bağlıdır (Kramer, 1996). Özellikle yığma ve geleneksel sistemlerle inşa edilmiş kültürel miras yapıları, elastik deformasyon kabiliyetlerinin düşük olması nedeniyle deprem etkilerine karşı daha kırılgan bir davranış gösterirler (Lagomarsino and Cattari, 2015).

Çizelge 2 Depremın Yapılar Üzerindeki Etkileri

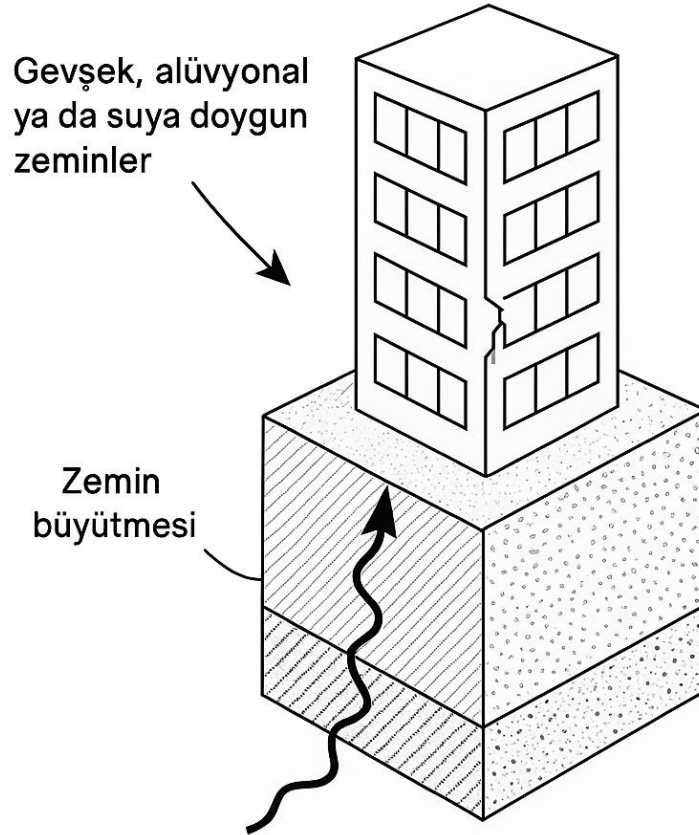
Deprem Etkisi	Yapı Elemanı	Oluşan Hasar Türü	Açıklama
Yatay ivme (sismik dalga)	Taşıyıcı duvar	Diagonal çatlak, ayrılma, devrilme	Yığma taş duvarlarda yatay yük aktarımı sonucu meydana gelir
Düşey ivme	Temel sistemi	Oturma, çatlama, eksen kayması	Zemin sıvılaşması veya taşıma gücü düşüklüğü sebebiyle
Titreşim ve rezonans	Tonoz / kemer	Göçme, kabarma, kaviste bozulma	Elastikiyet kaybı yaşayan yapılarda yaygın
Titreşim + malzeme yorulması	Ahşap doğrama, kiriş	Eğilme, çatlama, kesit kaybı	Nem ve yaşlanma etkisiyle zayıflamış elemanlarda
Yapı-zemin uyumsuzluğu	Zemin – üstü yapı birleşimi	Rijitlik farkı nedeniyle çatlak	Betonarme eklemelerin yığma sistemle uyumsuzluğu
Sarsıntı sonrası artçı etkiler	Tüm yapı bileşenleri	Yerinden oynamış taş, düşen sıva, göçen cephe	İlk deprem sonrası yapının taşıyıcı sistemindeki zayıflamanın sonucu
Dalgaların büyütülmesi	Alüvyon zemin	Yaygın hasar, zemin farklı oturması	Özellikle çarşı gibi ağır yapıları geleneksel alanlarda sık görülür
Darbe etkisi (çarşıma)	Bitişik yapılar	Paylaşılan duvarlarda kırılma, yerinden ayrılma	Geleneksel çarşı yapılarında sık rastlanan ikincil hasar türü

Yatay ivme (sismik dalga)		Diagonal çatlak, ayrılma, devrilme
Düşey ivme		Oturma, çatlama, eksen kayması
Titreşim & rezonans Tonoz./ kemer		Göçme, kabarma, kaviste bozulma
Titreşim + malzeme yorulması		Eğilme, çatlama, kesit kaybı
Yapı-zemin uyumsuzluğu		Rijitlik farkı nedeniyle çatlak
Sarsıntı sonrası artçı etkiler		Yerinden oynamış taş, düşen sıva, göçen cephe
Dalgaların büyütülmesi		Yaygın hasar, zemin farklı oturması

Kaynak: Choudhury, vd. 2016

Yapılarda deprem sonrası oluşan hasarlar; yapısal (taşıyıcı elemanlarda çatlak, yıkım, oturma) ve yapısal olmayan (cephe kaplaması dökülmesi, sıva çatlağı, cam kırılması) olmak üzere iki ana grupta sınıflandırılır. Yapısal hasarlar özellikle taşıyıcı sistemin sürekliliğini bozan ve binanın güvenli kullanımını tehdit eden durumları ifade eder. Deprem kaynaklı yapısal hasarların analizinde en sık başvurulmuş kuramsal çerçeve, yapıların rijitlik, dayanım ve süneklik (duktilité) kapasitelerinin birlikte değerlendirilmesidir (Chopra, 2017).

Yığma taş veya kâgir yapılarda hasar oluşumları genellikle kemer ayaklarında açılma, tonoz örtülerde çatlak, taşıyıcı duvarlarda ayrışma ve temel oturması şeklinde ortaya çıkar. Bu tür yapılar, kendi ağırlıklarıyla dengede duran sistemlere sahip olduğundan, özellikle yatay sarsıntılarda merkezkaç kuvvetlerin etkisiyle duvarlarda itme ve devrilme davranışları gözlenir (Augusti, Ciampoli, 2000). Bu davranış, özellikle bağlayıcılık özelliğini kaybetmiş kireç harcı kullanılan yapılarda daha belirgindir.

Şekil 1 Zemin-Yapı Etkileşiminde Zemin Büyütmesi ve Yapısal Hasar İlişkisi”

Kaynak: Augusti, Ciampoli, 2000

Zemin-yapı etkileşimi de yapı hasarlarının boyutunu doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Gevşek, alüvyonal ya da suya doygun zeminler üzerinde inşa edilen yapılarda, zemin büyümesi etkisiyle deprem dalgalarının genliği artmakta ve yapıya daha fazla enerji aktarılmaktadır (Seed and Idriss, 1982). Zemin oturmaları ve sıvılaşma gibi zemin kaynaklı bozulmalar, taşıyıcı sistemin yük dağılımını bozarak yapının stabilitesini tehlikeye atar. Bu nedenle deprem sonrası yapılarda gözlenen hasarların değerlendirilmesinde sadece üstyapı değil, altyapı (zemin ve temel) faktörlerinin de incelenmesi gerekir.

Hasar tespiti ve sınıflandırılmasında kullanılan teorik modeller arasında FEMA-356, Eurocode 8 ve Türk Deprem Yönetmeliği (2023) gibi standartlar yer almaktadır. Bu modeller, yapının mevcut performans düzeyini belirlemek amacıyla doğrusal olmayan analiz teknikleri (örneğin: itme analizi, zaman tanım alan analizi) kullanılmasını önermektedir (AFAD, 2023). Özellikle tarihi ve kültürel yapılarda yapıya zarar vermeden yapılan doğrusal olmayan statik analizler (pushover analysis) ve titreşim ölçümleri (ambient vibration tests), risk tespitinde güvenilir sonuçlar sağlamaktadır (Cattari and Lagomarsino, 2013).

C. Tescilli Yapılarda Restorasyon İlkeleri

Restorasyon kavramı, tarihî ve kültürel değer taşıyan yapıların özgün niteliklerini koruyarak gelecek kuşaklara aktarılmasını amaçlayan bir koruma yaklaşımıdır. Bu uygulama yalnızca fiziksel bir onarım süreci değil, aynı zamanda yapının kimliğini, mekânsal karakterini ve kültürel anlamını sürdürme çabasıdır. Uygun restorasyon yöntemleri, yapının bulunduğu alanın tarihî dokusunu ve kentsel sürekliliğini koruyarak mimarî bütünlüğün devamını sağlar. Mimarlık, bulunduğu coğrafyanın doğal, kültürel ve toplumsal verileriyle uyumlu bir dil geliştirmeli; yapay ve taklitçi müdahalelerden uzak durmalıdır. Mimari tasarımın, mekânın ruhunu ve hafızasını yansıtan bir ifade biçimi olması gerektiği vurgulanmaktadır (Frampton, 1983).

Tarihî yapıların korunmasına yönelik düşünce biçimi, başlangıçta daha çok ekonomik temellere dayanıyordu. Mevcut yapıları en uzun süreyle kullanmak ve böylece kaynak israfını önlemek, koruma eyleminin temel gerekçelerinden biriydi. Ancak zamanla bu yaklaşım, dini ve siyasi ideolojilerin etkisiyle simgesel

bir nitelik kazanmaya başladı. Böylelikle koruma, yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda kültürel ve estetik bir sorumluluk alanına dönüştü (Erder, 1975).

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, özellikle Fransız İhtilali sırasında yaşanan toplumsal dönüşümler, birçok tarihî yapının zarar görmesine yol açtı. Soylulara ve aristokrasiye ait saray, konak gibi yapılar halk isyanları sırasında tahrip edildi ya da yakıldı. Bu süreç, sadece fiziksel kayıplara değil, aynı zamanda tarihsel belleğin de sarsılmasına neden oldu. Bu yıkımın ardından özellikle Fransa'da yok olan tarihî yapıların yeniden inşası, onarımı ve anlamlandırılması yönünde güçlü bir irade ortaya çıktı. Bu dönem, restorasyon fikrinin modern anlamda yeniden doğuşuna zemin hazırladı (Çalık, 2017).

Restorasyon tarihinin başlangıcında adı sıkça anılan önemli bir figür, mimar ve mühendis Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc olmuştur. XIX. yüzyılda ortaya koyduğu çalışmalarıyla bu alanda öncü kabul edilen Viollet-le-Duc, yapının geçmişteki ideal formuna ulaştırılmasını hedefleyen bir anlayış geliştirmiştir. Ona göre restorasyon, yapıdaki tüm ekleme ve müdahalelerin temizlenip, yapının özgün mimari kimliğine dönüştürülmesini içermelidir. Bu düşünce biçimi, literatürde “Üslup Birliğine Varma Yaklaşımı” olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 1996).

Bu görüşe karşıt bir yaklaşım ise John Ruskin tarafından geliştirilmiştir. “Romantik Yaklaşım” olarak adlandırılan bu görüş, yapıların zamanla kazandığı izlerin de tarihî değere sahip olduğunu savunur. Ruskin’e göre, binanın ilk yapıldığı hâline dair yeterli ve kesin veriler bulunmadığı sürece, yapılan müdahalelerin artık yapının bir parçası haline geldiği kabul edilmelidir. Bu nedenle, yapıdaki mevcut durumu bozmadan olduğu gibi korumak esastır (Çalık, 2017). Bu yaklaşım, restorasyondan çok koruma anlayışını ön plana çıkarmaktadır.

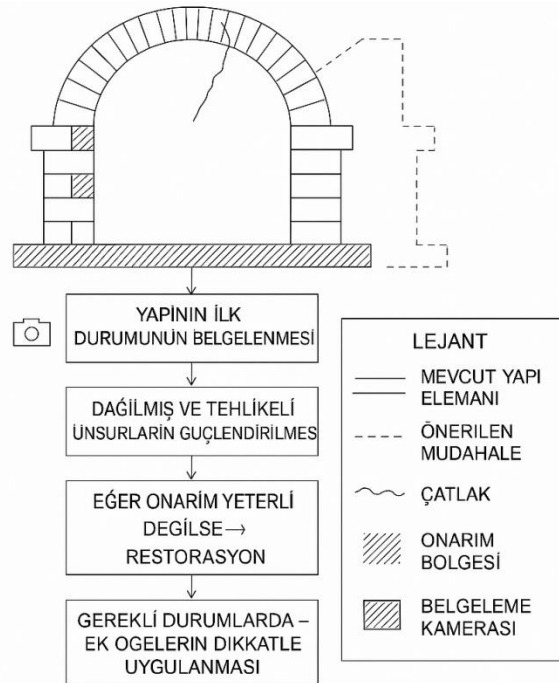
Bir diğer dikkat çeken yöntem ise Luca Beltrami (1885) tarafından geliştirilmiş ve “Tarihî Restorasyon Yaklaşımı” olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma göre restorasyon süreci, yalnızca tarihî belgelere, arşiv kayıtlarına, planlara ve dönemin yazılı-görsel kaynaklarına dayanılarak yapılmalıdır. Beltrami’nin(1885) önerdiği yöntem, belgesel dayanak olmaksızın yapılacak müdahaleleri bilimsel açıdan hatalı ve etik dışı kabul eder. Böylece, restorasyon

süreci nesnel, doğrulanabilir ve sürdürülebilir bir temele oturtulmuş olur (Ahunbay, 1996).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, restorasyon anlayışında teorik ayrışmaların uzlaştırılması amacıyla Camillo Boito tarafından kaleme alınan prensipler, günümüz restorasyon yaklaşımının temellerini oluşturan ilk sistematik çerçeveyi ortaya koymuştur. Boito, Viollet-le-Duc'ün yeniden yapımcı yaklaşımı ile Ruskin'in müdahale karşıtı romantik anlayışı arasında bir denge kurarak "Çağdaş Restorasyon İlkeleri"ni geliştirmiştir. Bu ilkeler, tarihî yapılarda müdahale gerekliliği durumunda uygulanması gereken etik ve teknik standartları belirleyen evrensel kurallar haline gelmiştir (Çalık, 2017).

Boito'nun (1883) çağdaş restorasyon anlayışına göre, bir esere müdahale ancak zaruret halinde düşünülmeli ve bu müdahale süreci aşağıdaki sıralı yaklaşıma uygun olarak gerçekleştirilmelidir:

- Öncelikle sağlamlaştırma yapılmalı; yani mevcut yapı elemanlarının statik ve fiziksel bütünlüğü korunmalı,
- Eğer bu yeterli gelmiyorsa onarım tercih edilmeli,
- Onarım da yetersiz kalıyorsa, en son aşamada restorasyon gündeme alınmalıdır.

Şekil 2 Restorasyon Süreci

Ayrıca, esere yapılacak herhangi bir ilave, ancak yapının yapısal bütünlüğünü sağlamak için mutlak zorunluluk arz ediyorsa ve eksik kısmın nasıl olduğuna dair açık belgeler mevcut değilse uygulanmalıdır. Bu tür ilavelerin, eserin sanatsal uyumu ile bütünlük oluşturması da zorunludur. Boito'nun (1883) ilkelerine göre, eksik ya da tahrip olmuş bölümler, orijinal biçimlerine uygun olarak onarılsa dahi, gözlemci tarafından sonradan eklendiği anlaşılabilir biçimde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Böylelikle hem özgünlük korunur hem de yapının tarihsel gelişimi şeffaf biçimde izlenebilir hâle gelir.

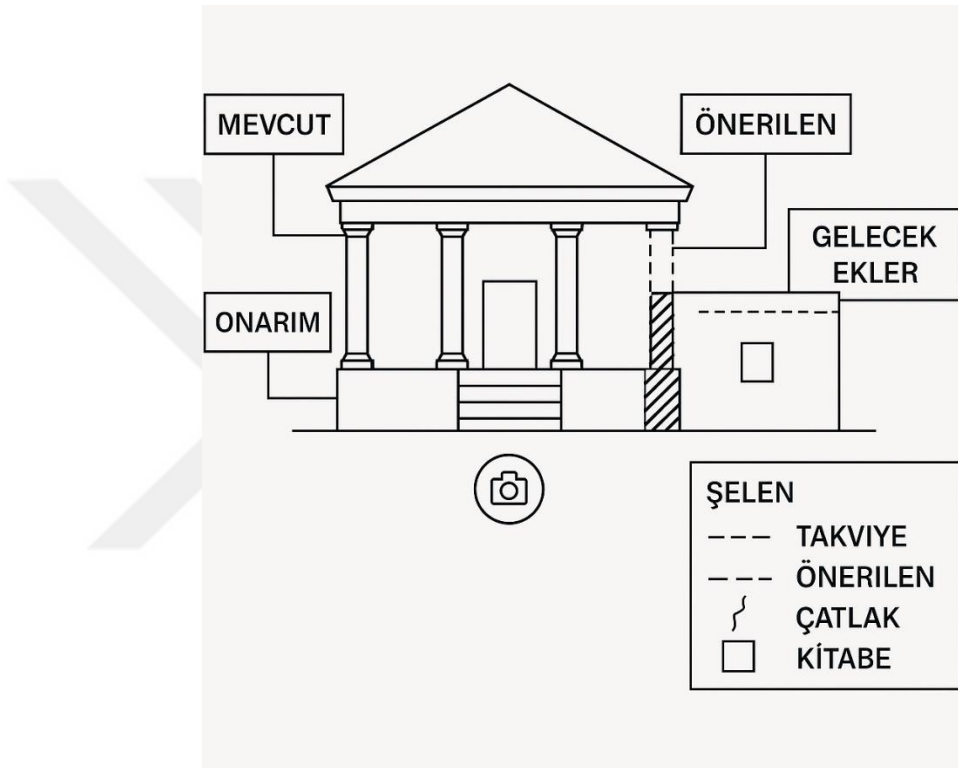
Özellikle farklı dönemlere ait estetik unsurlar içeren, çeşitli eklemelerle şekillenmiş yapılar için Boito (1883), sanatsal bütünlüğün gözetilmesini önermektedir. Bu durum, farklı malzeme ya da teknikle oluşturulmuş bölümlerin restorasyon sürecinde yeni olanın, eskiyle uyum içinde ama ayırt edilebilir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder.

Bir yapının farklı dönemlerde üzerine eklenmiş parçalarının, asıl yapıya göre daha az tarihî ve sanatsal değer taşıması durumunda, bu eklemeler yapıya zarar verilmeden ayrılabilir. Ancak ayrılan parçalar yapıdan tamamen uzaklaştırılmamalı; gerekirse yakın çevrede sergilenerek belge değeri korunmalıdır. Boito, restorasyonun yalnızca fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda belgelendirme ve arşivleme süreci olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle her restorasyon projesi öncesinde ve sonrasında fotoğrafik kayıtlar, çizimler ve proje belgeleri oluşturulmalı; bu belgeler arşivlenerek gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

Dolayısıyla, restorasyon sürecinin gelecekte izlenebilirliğini sağlamak amacıyla, yapılan müdahalelere dair tarihsel bilgi içeren bir kitabe yapıya eklenmelidir. Bu kitabe, yapılan müdahalenin kim tarafından, ne zaman ve hangi yöntemle gerçekleştirildiğini açık biçimde ifade etmelidir. 1883 yılında Camillo Boito tarafından ortaya konan bu ilkeler, günümüzde de Çağdaş Restorasyon İlkeleri başlığı altında geçerliliğini sürdürmekte ve birçok ülkenin kültürel miras koruma mevzuatında temel referans olarak kullanılmaktadır (Çalık, 2017).

D. Rekonstrüksiyon ve Revitalizasyon Kavramları

Rekonstrüksiyon, bir yapının geçmişteki özgün hâline ait yeterli belge ve bilgiye dayanarak, tamamen ya da büyük ölçüde tahrip olmuş yapının aslına sadık biçimde yeniden inşa edilmesi sürecini ifade eder. Bu yaklaşım, özellikle savaşlar, depremler veya diğer doğal afetler sonucunda yok olmuş sembolik ve kültürel öneme sahip yapıların tarihî bellekten silinmemesi amacıyla uygulanmaktadır (Jokilehto, 1999).

Şekil 3 Rekonstrüksiyon süreci

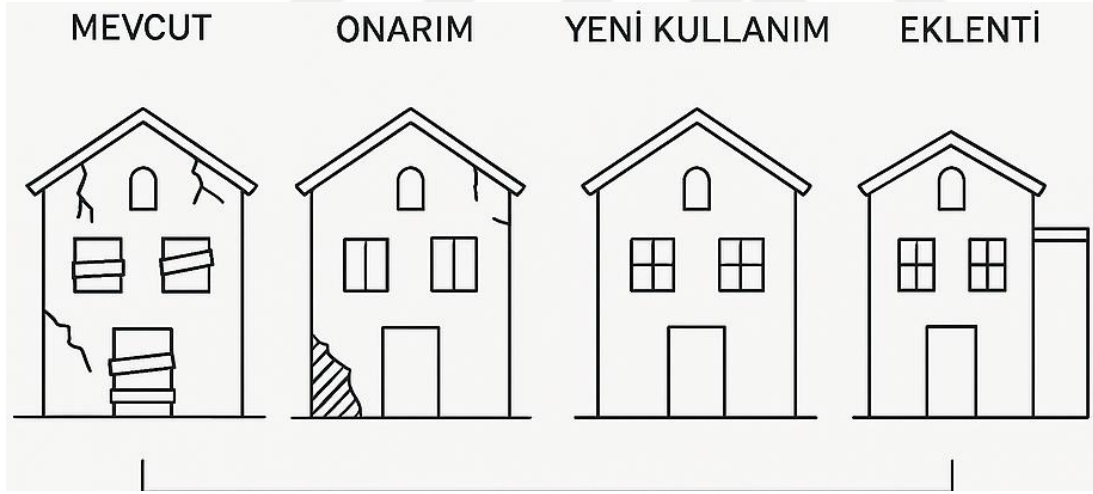
Kaynak: ICOMOS, 1964

Rekonstrüksiyonun temel dayanağı, yapının geçmişteki durumuna ilişkin güvenilir görsel, yazılı ve teknik belgelerin varlığıdır. Bu belgeler olmaksızın yapılan yeniden inşa çabaları, tarihî gerçeklikten uzaklaşma riski taşıdığı için restorasyon etiği açısından eleştirilmekte ve kurguya dayalı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Venedik Tüzüğü (1964), rekonstrüksiyonun yalnızca istisnai durumlarda uygulanmasını, mutlaka sağlam belge ve veriye dayandırılmasını öngörmektedir (ICOMOS, 1964).

Rekonstrüksiyonun bir diğer tartışmalı yönü ise özgünlük (authenticity) ilkesidir. Yapının malzeme, teknik ve zanaatkârlık özelliklerinin birebir

kopyalanması her zaman mümkün olmadığı gibi, bu tür yeniden yapımlar bazen yapının geçmişteki anlamını yapay biçimde yeniden üretme tehlikesi taşır. Ancak bazı durumlarda bu yöntem, toplumların tarihî kimliklerini yeniden inşa etmeleri ve kültürel hafızalarını korumaları açısından işlevsel kabul edilir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrası Varşova Eski Kenti'nin rekonstrüksiyonu, hem tarihî kimliğin yeniden kazandırılması hem de toplumsal aidiyetin güçlendirilmesi açısından başarılı bir örnek olarak gösterilmektedir (UNESCO, 1980).

Revitalizasyon, kökeni Latince “revitalis” kelimesine dayanan ve “yeniden yaşatmak, canlılık kazandırmak” anlamına gelen bir kavramdır. Mimarlık, şehircilik ve koruma disiplinlerinde ise bu kavram, tarihî, kültürel veya işlevini yitirmiş yapıların ya da alanların sadece fiziksel değil, sosyal ve ekonomik olarak da yeniden işlevlendirilmesi ve kent yaşamına yeniden entegre edilmesi sürecini ifade eder (Rypkema, 2005). Revitalizasyon, restorasyon ya da rekonstrüksiyondan farklı olarak sadece yapının geçmişteki hâlini onarmaya değil, o yapının çağdaş yaşamla kuracağı yeni ilişkileri de kurmaya odaklanır.

Şekil 4 Revitalizasyon süreci

Kaynak: Lynch, 197

Canlandırma projeleri, özellikle terk edilmiş tarihî çarşılar, hanlar, mahalleler ve kıyı bölgeleri gibi kentsel sit alanlarında sıkça uygulanır. Bu tür uygulamalarda hedef, alanın fiziksel korunmasının ötesinde, toplumsal bellekteki yerini ve işlevselliğini koruyarak yerin ruhunu (genius loci) yaşatmaktır. Böylelikle yapı ya da alan, bir “anı nesnesi” olmaktan çıkar, yaşayan ve üreten bir kent bileşeni hâline gelir (Lynch, 1972).

Revitalizasyon süreçleri, fiziksel müdahalelerin yanı sıra yerel halkın katılımını, ekonomik sürdürülebilirliği ve sosyal entegrasyonu da kapsayan çok boyutlu müdahale stratejileri içerir. Tarihî alanların turizm, kültürel üretim, gastronomi, sanat ve ticaret gibi işlevlerle yeniden yorumlanması; bu alanların hem korunmasını hem de kent ekonomisine kazandırılmasını sağlar (Mason, 2006). Ancak bu süreçte aşırı ticarileşmenin ve kültürel deformasyonun önüne geçilmesi için yerel yönetimlerin ve koruma kurullarının denetimi büyük önem taşır.

Revitalizasyon kavramı, çağdaş koruma anlayışının bir parçası olarak, tarihî dokunun yaşatılmasını hedeflerken, günümüz kullanıcılarının ihtiyaçlarına da yanıt verebilen bir yaklaşımdır. Bu yönüyle, yalnızca geçmişin izlerini taşımakla kalmaz; aynı zamanda geleceğin kent mirasına katkı sağlayan aktif bir koruma stratejisi olarak değerlendirilmektedir.

E. Literatürde Afet Sonrası Kültürel Miras Müdahaleleri

Soyluk ve Köse'nin (2024) çalışması, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında Antakya Kurtuluş Caddesi'ndeki kültürel miras yapılarında meydana gelen yıkımları analiz ederek, tarihi alanlarda afet riskini azaltma planlarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Araştırmada ulusal ve uluslararası afet stratejileri ile literatür taraması temel alınmış, mekânsal analizler ve kurumsal belgeler değerlendirilmiştir. Bulgular, yapıların özgün malzeme ve bakım eksikliği nedeniyle ağır hasar gördüğünü ve mevcut planların tarihi alanlara özel düzenlenmediğini ortaya koymuştur. Çalışma, risk azaltma planlarının kültürel mirasın korunmasına yönelik özel stratejiler içermesi gerektiğini savunmaktadır (Soyluk ve Köse, 2024).

Çal ve Yılmaz'ın (2023) makalesi, 6 Şubat 2023 depremleri sonrası Antakya'nın tarihi dokusunda oluşan yıkımı değerlendirerek, yeniden inşa ve koruma yaklaşımlarını tartışmaktadır. Çalışma, alan gezileri, görsel belgeleme ve nitel değerlendirmelerle desteklenmiştir. Bulgulara göre, birçok tescilli yapının ya tamamen yıkıldığı ya da geri dönüşü zor hasarlar aldığı tespit edilmiştir. Araştırma, afet sonrası restorasyonun yalnızca fiziksel onarımla sınırlı kalmaması, aynı zamanda toplumsal hafızayı ve yer kimliğini koruyan planlamalarla desteklenmesi gerektiğini önermektedir (Çal ve Yılmaz, 2023).

Altun ve Aykaç (2023), afet sonrası kültürel miras alanlarında müdahale süreçlerinin değerlendirildiği bu çalışmada, koruma uygulamalarının hızlı müdahale ile sürdürülebilirlik arasında kurması gereken dengeyi tartışmaktadır. Yöntem olarak niteliksel içerik analizi benimsenmiş, afet sonrası müdahalelerin türleri, sorumluluklar ve paydaşlar analiz edilmiştir. Bulgular, afet sonrası yapılan müdahalelerin çoğunlukla plansız, belgesiz ve kalıcı iz bırakmadan gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Yazarlar, afet sonrası kültürel mirasa yönelik müdahalelerin çok aktörlü, belgeye dayalı ve uzun vadeli planlarla gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Altun ve Aykaç, 2023).

Aykaç ve Polat (2021) tarafından hazırlanan bu çalışma, Türkiye'deki kültürel miras alanlarında afet risk yönetimi politikalarının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Yöntem olarak politika analizi ve literatür taraması kullanılan araştırmada, ulusal ölçekte hazırlanan TARAP gibi planların kültürel miras özelinde yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle yapı ölçeğinde risk azaltma yöntemlerinin eksikliği vurgulanırken, risk temelli koruma planlarının yerel yönetimler ve miras uzmanları iş birliğinde hazırlanması gerektiği önerilmiştir. Çalışma, kültürel mirasın sadece fiziksel değil, anlam ve işlev boyutuyla da korunması gerektiğini savunmaktadır (Aykaç ve Polat, 2021).

Eren ve Akköse (2023), kültürel miras yapılarının deprem öncesi risk analizine dayalı olarak nasıl korunabileceğini araştırmaktadır. Araştırmada, yapıların mekânsal, malzeme ve zemin özellikleri göz önünde bulundurularak risk değerlendirmesi yapılmış ve çeşitli simülasyon teknikleri kullanılmıştır. Bulgular, özellikle tescilli tarihi yapılarda taşıyıcı sistemlerin zayıf olduğu ve sistematik izleme yapılmadığı için ani çökme risklerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Çalışma, koruma ve restorasyon süreçlerinde mühendislik verileri ile kültürel değerlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Eren ve Akköse, 2023).

Tandon (2017) – Post-Disaster Damage Assessment of Heritage Structures adlı çalışmasında, afet sonrası kültürel miras yapılarına yönelik hasar tespiti süreçlerini ele alır. Tandon, miras yapılarında sürdürülebilir koruma için öncelikle multidisipliner veri toplamanın önemini vurgular. Çalışmada görsel inceleme, fotogrametri, lazer tarama ve 3D modelleme gibi teknolojilerin hasar analizinde kullanımı değerlendirilmiştir. Bulgular, belgelemenin sadece

restorasyon için değil aynı zamanda önleyici koruma stratejilerinin geliştirilmesi açısından da kritik olduğunu ortaya koyar.

ICOMOS-ICCROM (2023) – Guidance on Post-Disaster and Post-Conflict Recovery and Reconstruction rehber dokümanı, afet ve çatışma sonrası kültürel miras alanlarının onarımı için kapsamlı ilkeler sunmaktadır. Rehberin amacı, kültürel önemi olan alanların dayanıklılığını ve özgün değerini koruyarak, yeniden inşa ve iyileştirme kararlarında paydaşları yönlendirmektir. Yöntem olarak vaka analizleri ve uluslararası danışma kurulunun görüşleri kullanılmıştır. Bulgular, sürdürülebilir toparlanmanın yalnızca fiziksel yeniden inşa değil, aynı zamanda sosyal iyileşme ve kültürel bağlamın korunmasıyla gerçekleştiğini göstermektedir

Çalık (2020) – Kültürel Miras Alanlarında Afet Riskleri ve Koruma Stratejileri tez çalışması, kültürel miras alanlarında meydana gelen afet risklerini analiz ederken, Türkiye'deki tarihi cami ve yapılar özelinde restorasyonun etkilerini değerlendirmektedir. Amaç, restorasyon müdahalelerinin yapıların dinamik davranışına etkisini belirlemektir. DeneySEL analizler ve titreşim testleri ile yapı davranışı değerlendirilmiştir. Bulgular, uygun tekniklerle yapılan müdahalelerin, yapıların sismik dayanımını artırdığını göstermektedir.

Erkal (2023) – Afet Sonrası Kültürel Mirasın Korunmasında İlkeler ve Yöntemler çalışma, özellikle deprem sonrası oluşan fiziksel ve kültürel kayıpların telafisi için belgeleme, analiz ve restorasyon süreçlerini inceler. Araştırmada kullanılan yöntemler arasında görsel arşivleme, hasar sınıflandırma ve halk katılımı yer alır. Çalışma, afet sonrası korumanın teknik uzmanlık kadar toplumsal duyarlılıkla da şekillenmesi gerektiğini vurgular.

Aytekin (2023) – Deprem Sonrası Yeniden Yapılanma Sürecinde Kültürel Mirasın Geleceği adlı makalede, 2023 Kahramanmaraş depremi sonrası geleneksel yapılar üzerinde yürütülen rekonstrüksiyon ve restorasyon çalışmaları analiz edilmiştir. Amaç, yeniden yapılanma sürecinin kültürel değerleri nasıl etkilediğini sorgulamaktır. Arşiv belgeleri, saha çalışmaları ve uzman görüşleri doğrultusunda bir analiz yürütülmüştür. Bulgular, bilinçli bir planlama olmadan yapılan müdahalelerin tarihsel dokuya zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

III. KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ VE KENTSEL MİRASIN DURUMU

A. 2023 Kahramanmaraş Depreminin Özeti

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en yıkıcı doğal afetlerinden biri olmuştur. İlk deprem 7.7, ikinci büyük deprem ise 7.6 büyüklüğündedir. 11 ilde büyük yıkıma yol açan depremlerde 50.000'den fazla kişi hayatını kaybetmiş, 100.000'den fazla bina yıkılmış veya ağır hasar görmüştür (AFAD, 2023).

Antakya, Kahramanmaraş ve Gaziantep gibi birçok şehirde tescilli kültürel miras yapılarında ağır hasarlar meydana gelmiş; camiler, kiliseler, hanlar, bedestenler ve konaklar ya tamamen yıkılmış ya da kullanılamaz hâle gelmiştir (Soyluk ve Köse, 2024). Bu afet, yalnızca fiziksel yıkımı değil aynı zamanda afet yönetimi, kültürel mirasın korunması ve yeniden yapılanma politikalarını da yeniden tartışmaya açmıştır (Ersöz ve Fırat, 2023).

Çizelge 3 2023 Kahramanmaraş Depremlerinden Etkilenen İller

Sıra	İl Adı	Etki Düzeyi	Hasarlı Bina Sayısı (yaklaşık)
1	Kahramanmaraş	Çok Yüksek	95.000+
2	Hatay	Çok Yüksek	87.000+
3	Adıyaman	Yüksek	40.000+
4	Gaziantep	Yüksek	30.000+
5	Malatya	Yüksek	60.000+
6	Adana	Orta	10.000+
7	Osmaniye	Orta	8.000+
8	Şanlıurfa	Orta	7.500+
9	Diyarbakır	Düşük-Orta	6.000+
10	Kilis	Düşük	1.200+
11	Elazığ	Düşük	2.500+

Kaynak: AFAD (2023)

6 Şubat 2023 depremleri Türkiye'nin güneydoğusunda çok geniş bir bölgeyi etkileyerek 11 ili doğrudan etkilemiştir. Bu iller arasında Kahramanmaraş, Hatay,

Adıyaman, Malatya ve Gaziantep, can ve mal kayıpları açısından en yüksek etkilenen bölgeler olmuştur. Tablodaki veriler, hasarlı bina sayılarının yalnızca fiziksel yıkımı değil, aynı zamanda bölgesel yeniden yapılanma ve kültürel miras koruma stratejileri açısından da büyük zorluklar doğurduğunu göstermektedir. Hasarın yoğunlaştığı bölgelerde, hem konut hem de kamu yapılarında büyük kayıplar yaşanırken; tescilli tarihî yapılar da bu yıkımdan ciddi biçimde etkilenmiştir. Bu durum, afet riskinin yalnızca yapılaşma kalitesiyle değil, aynı zamanda kentsel planlama, afet öncesi hazırlık ve yerel yönetimlerin direnç kapasitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 4 2023 Kahramanmaraş Depremleri – Can Kaybı ve Yaralı Sayısı

Sıra	İl Adı	Can Kaybı (Kişi)	Yaralı Sayısı (Kişi)
1	Kahramanmaraş	12.000+	15.000+
2	Hatay	21.000+	22.000+
3	Adıyaman	4.000+	5.000+
4	Malatya	3.200+	4.500+
5	Gaziantep	3.000+	4.000+
6	Osmaniye	1.100+	1.800+
7	Adana	418+	1.500+
8	Şanlıurfa	400+	1.000+
9	Diyarbakır	300+	850+
10	Kilis	100+	200+
11	Elazığ	120+	300+

Kaynak: AFAD (2023)

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremleri, toplamda 50.783 kişinin hayatını kaybettiği, 107.204 kişinin ise yaralandığı büyük bir insani trajediye yol açmıştır. Tablodaki veriler, en yüksek can kaybının Hatay ve Kahramanmaraş illerinde yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yapı stokunun dayanıklılığının zayıf olduğu, kentsel dönüşümün yetersiz kaldığı ve arama-kurtarma müdahalelerinin geç ulaştığı bölgelerde ölümlerin dramatik şekilde arttığını göstermektedir.

Çizelge 5 2023 Kahramanmaraş Depremleri – Maddi Kayıp ve Ekonomik Etki

Kategori	Tahmini Miktar	Kaynak
Doğrudan fiziksel hasar	34.2 milyar USD	Dünya Bankası (2023)
Yeniden inşa ve onarım maliyeti	>100 milyar USD	UNDP ve Dünya Bankası Ortak Tahmini (2023)
Kamu altyapısı (okul, hastane, yol vb.)	~18 milyar USD	T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023)
Sanayi, ticaret ve tarım sektör kayıpları	~10 milyar USD	TOBB ve TÜRKONFED Raporları (2023)
Konut sektöründe ekonomik zarar	~35 milyar USD	Çevre Şehircilik Bakanlığı Hasar Tespiti (2023)
Kültürel miras ve tarihi yapı zararları	1.5–2 milyar USD (tahmini)	ICOMOS ve Yerel Belediyeler Ön Raporları (2023)

Kaynak: AFAD (2023)

2023 Kahramanmaraş depremleri, yalnızca can kayıplarıyla değil, aynı zamanda Türkiye'nin modern tarihinde en yüksek ekonomik kayıplardan birine neden olmuştur. Dünya Bankası'nın yaptığı ön değerlendirmeye göre, doğrudan fiziksel hasar 34.2 milyar USD olarak tahmin edilirken, yeniden inşa ve iyileştirme süreci için gereken toplam maliyetin 100 milyar USD'yi aşacağı öngörülmektedir. Bu zararlar sadece konut sektörünü değil, aynı zamanda altyapı, üretim, tarım ve kültürel miras alanlarında da yaygın yıkımlara işaret etmektedir (AFAD, 2023)

B. Depremin Etkilediği Tescilli Yapılar

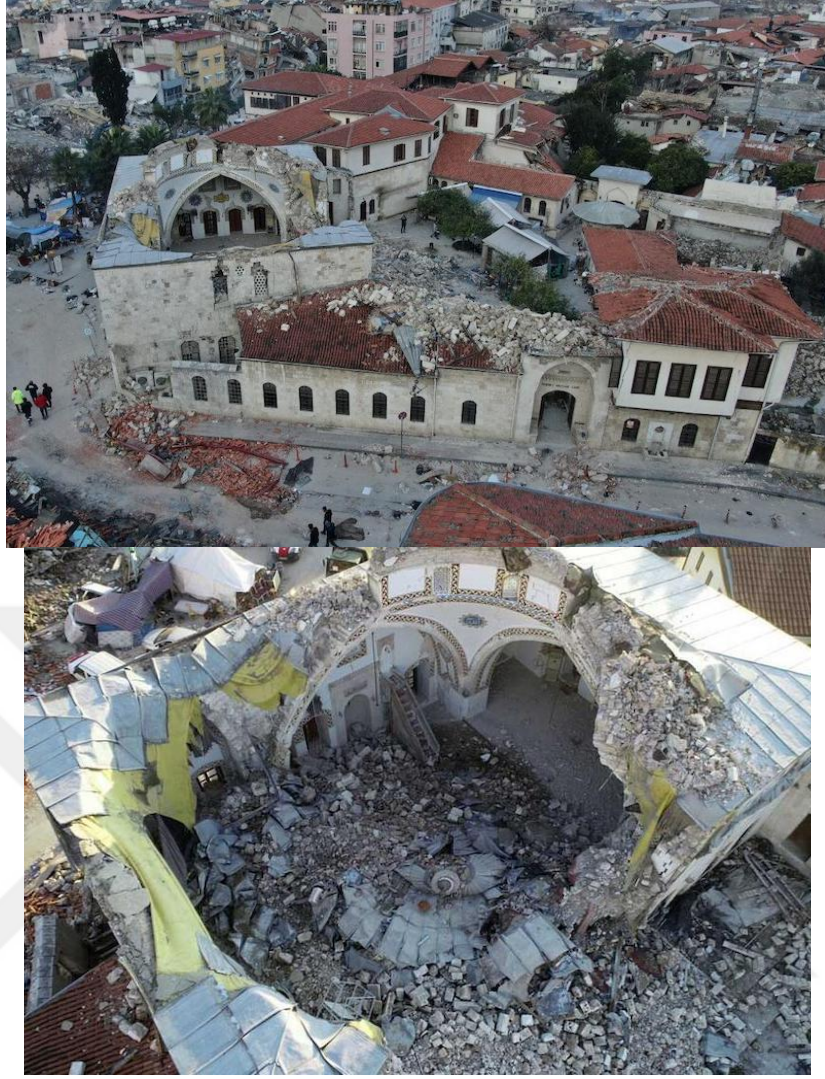
6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, yalnızca can kaybı ve konut yıkımı açısından değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması bakımından da Türkiye tarihinin en yıkıcı afetlerinden biri olmuştur. Deprem, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde bulunan çok sayıda tescilli kültür varlığını doğrudan etkilemiş; camiler, kiliseler, hanlar, hamamlar, konaklar ve arkeolojik yapılar gibi birçok tarihî eser ya tamamen yıkılmış ya da ciddi şekilde zarar görmüştür. Özellikle çok katmanlı ve çok dinli kent mirasına sahip olan Hatay, kültürel miras açısından en ağır darbeyi alan illerden biri olmuştur (ICOMOS Türkiye, 2023).

Çizelge 6 2023 Kahramanmaraş Depremleri – Etkilenen Tescilli Kültür Varlıkları

İl	Tescilli Yapı Sayısı	Ağır Hasar Alan	Tamamen Yıkılan	Öne Çıkan Zararlar
Hatay	293	180+	50+	Antakya Uzun Çarşı, Habib-i Neccar Camii, kiliseler
Kahramanmaraş	180+	100+	20+	Kapalı Çarşı, tarihi konaklar, medreseler
Adıyaman	105+	70+	10+	Cendere Köprüsü çevresi, cami ve türbeler
Gaziantep	85+	40+	5+	Naib Hamamı, eski hanlar
Malatya	60+	30+	5+	Beşkonaklar, Yeni Cami çevresi

Kaynak: AFAD (2023)

Hatay ilinde 293 tescilli yapının yer aldığı belirtilmiş olup, bunlardan en az 180’i ağır hasar almış, 50’den fazlası ise tamamen yıkılmıştır. Antakya’daki Habib-i Neccar Camii, bölgenin İslam tarihi açısından ilk camisi olması nedeniyle hem dini hem de mimari değeri yüksek bir yapı iken, depremle birlikte büyük oranda yıkılmıştır. Yapı, klasik Osmanlı cami mimarisine değil, Memluk ve erken İslam etkilerine dayalı çok katmanlı bir strüktüre sahiptir. Kare planlı harim bölümü, tek kubbeli örtüsü, kesme taş duvar örgüsü, taş kemerli giriş açıklıkları ve mihrap çevresindeki taş işçiliği ile hem yerel mimari özellikleri hem de İslam dünyasının tarihsel sürecine ait tipolojik özellikleri yansıtmaktadır.

Şekil 5 Habib-i Neccar Camii depremden sonra

Kaynak: <https://www.cemregazetesi.com/hatayda-cami-ve-mescid-kamulastirildi>, 2024

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında yapılan gözlemler, caminin hem taşıyıcı hem de örtü sistemlerinde ciddi hasarlar oluştuğunu göstermiştir. Özellikle:

- Merkezi kubbe kısmında çatlaklar ve oturma deformasyonları,
- Yığma taş duvarlarda ayrılmalar,
- Kemer açıklıklarında çatlamalar ve kilit taşı düşmeleri,
- Minarede kesme taş derzlerinde açılmalar ve devrilme riski,
- Ahşap destekli iç galeri bölümlerinde ise eğilme ve rijitlik kaybı meydana gelmiştir.

Bu hasarlar, caminin yapım sisteminin taş yığma konstrüksiyona dayanması ve taşıyıcı sistemin esnek olmayan bir davranış sergilemesi ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, zamanla yapılan müdahaleler sırasında yeni malzeme ile eski malzeme arasında uyumsuzluk, yapının sismik performansını düşürmüştür. Nitekim camide geçmişte yapılan bazı restorasyon uygulamalarında çimento esaslı harçların kullanıldığı tespit edilmiş, bu durumun duvarlar arasındaki gerilim aktarımını zayıflattığı anlaşılmıştır. Caminin bulunduğu zemin yapısı da önemli bir etkidir. Antakya kent merkezinin nehir yatağına yakın alüvyon zeminlerinde yer alması, sarsıntı şiddetinin amplifikasyonuna neden olmuş, bu da temelde diferansiyel oturma ve dolayısıyla süneklik yetersizliğine yol açmıştır

Şekil 6 Antakya Rum Ortodoks Kilisesi

Kaynak: <https://www.aydinlik.com.tr>, 2023

Antakya Rum Ortodoks Kilisesi, Türkiye'nin güneyindeki en önemli Hristiyan yapılarından biri olarak kabul edilmekte olup, 1830 yılında inşa edilen mevcut yapı, aslında çok daha eskiye dayanan bir ibadet geleneğinin sürdürücüsüdür. Yapı, üç nefli bazilikal plan, yüksek tavanlı apsis, mermer döşeme, kemerli açıklıklar ve fresk bezemeleriyle XIX yüzyıl Levanten kilise mimarisinin özgün bir örneğini teşkil eder. Antakya'nın çok kültürlü kimliğinin mimari bir temsili olan bu yapı, hem yerel Hristiyan cemaati hem de kentin tarihi belleği açısından büyük önem taşımaktadır.

6 Şubat 2023 depremlerinde yapı ağır hasar almış ve ana ibadet mekânı büyük ölçüde çökmüştür. Yapının taşıyıcı sistemi, taş duvar örgü ile desteklenmiş ahşap çatı strüktüründen oluşmaktadır. Depremle birlikte:

- Doğu cephesi ve apsis duvarı büyük oranda çökmüş,

- Tonoğlu iç mekânın kemer ayaklarında çatlaklar oluşmuş,
- Ahşap çatı sistemi içeri göçerek nef ayrımlarını tahrip etmiş,
- Taş duvarların bazı bölümlerinde derz ayrılmaları ve düşmeler görülmüştür.

Bu yıkımın temel nedenleri arasında, yapının yığma strüktürünün süneklikten yoksun olması, deprem dalgalarına karşı enerji sönümleyici sistemlerin bulunmaması, yapının bulunduğu bölgedeki zemin amplifikasyon etkisi ve tarihi yapıya zamanla yapılan uygunsuz müdahaleler yer almaktadır. Özellikle son yüzyılda uygulanan çimento esaslı tamiratlar ve iç duvarlarda yapılan bölmeler, yük dağılımını dengesizleştirmiştir.

Kilisede bulunan orijinal süsleme unsurları da önemli zarar görmüştür. Freskler, ikonalar, vitray camlar ve ahşap ikonostasis bölümü ya parçalanmış ya da molozların altında kalmıştır. Aydınlatma sistemleri çökmüş, iç mekânda kullanılabilirlik tamamen ortadan kalkmıştır. Bu zararlar sadece fiziksel yapıyı değil, aynı zamanda Antakya'nın çok dinli mirasına ait sembollerin sürekliliğini de tehdit etmektedir (ICOMOS, 2023; Tandon, 2017).

Kahramanmaraş ilinde de durum benzer biçimdedir. Özellikle Tarihi Kapalı Çarşı, deprem sonrası ciddi hasar almış; çarşı içerisinde yer alan geleneksel dükkânlar, taş kemer yapılar ve ahşap kaplamalar çökmüş veya deformasyona uğramıştır. Bu çarşı, Osmanlı döneminden bu yana bölgenin ticari ve sosyo-kültürel belleğini temsil etmekteydi. Aynı şekilde, kent genelindeki tescilli konaklar, medreseler ve türbelerde de ciddi yapısal deformasyonlar meydana gelmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Adıyaman, Gaziantep ve Malatya gibi illerde de benzer şekilde tescilli yapılar zarar görmüştür. Adıyaman'daki Cendere Köprüsü çevresi, Roma dönemine ait kalıntılar ve tarihî camiler ağır etkilenmiş; Gaziantep'te ise Naib Hamamı, Tarihi Hanlar Bölgesi ve çok sayıda tescilli konut ciddi hasar almıştır. Malatya'daki Beşkonaklar, Yeni Cami çevresi ve geleneksel doku da depremin etkisiyle parçalanmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023).

Malatya Yeni Cami, diğer adıyla Hacı Yusuf Taş Camii, 1893 yılında inşa edilmiş olup, Osmanlı'nın son dönem cami mimarisini yansıtan önemli bir anıtsal

yapıdır. 1964 yılında çıkan yangından sonra yeniden inşa edilen cami, taş yığma taşıyıcı sisteme, çift minareli düzene ve merkezi kubbeli plan şemasına sahiptir. Caminin çevresinde yer alan tescilli dükkânlar, hanlar ve bazı sivil yapılar da geleneksel kent dokusunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Şekil 7 Malatya Yeni Cami

Kaynak: <https://puturgehaberajansi.com.tr/>, 2023

2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sırasında yapı ve çevresi ciddi hasar görmüş; cami neredeyse tamamen çökmüştür. Merkezi kubbenin taşıyıcı kasnağı, deprem kuvvetlerine dayanamayarak yıkılmış; minareler üst bölgeden ayrılmış ve devrilmiştir. Caminin kuzey cephesindeki giriş bölümünde yer alan kemerli açıklıklarda büyük çaplı çatlaklar oluşmuş, bazı taşıyıcı sütunlar yerinden oynamıştır. Bu durum, yapıdaki dairesel yük dağılımının bozulduğunu ve

temel/duvar birleşim noktalarında deprem enerjisini sönümleyebilecek esnek detayların bulunmadığını göstermektedir (ICOMOS Türkiye, 2023).

C. Kültürel Mirasın Tahribatı ve Risk Haritası

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen ve 11 ili etkileyen büyük depremler, yalnızca yapı stokunda değil, aynı zamanda Türkiye'nin çok katmanlı kültürel mirasında da geri dönülemez hasarlara neden olmuştur. Bu afet sonrası yapılan saha analizleri, mimari ve yapısal gözlemler açısından disiplinler arası değerlendirmelere olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur. Özellikle tescilli camiler, kiliseler, hanlar, bedestenler ve geleneksel konut yapıları hem strüktürel hem de estetik bağlamda ağır tahribatla karşılaşmıştır.

Yığma taş yapılar, Anadolu'nun birçok kentinde geleneksel mimarinin temel taşıyıcı sistemini oluşturmaktadır. Özellikle Hatay, Kahramanmaraş, Malatya ve Adıyaman gibi illerdeki camiler, hanlar ve sivil konutlar büyük oranda kesme ya da moloz taşla örülmüş duvarlar üzerine inşa edilmiştir. Deprem sonrası bu yapı tiplerinde en yaygın hasar türleri, duvar ayrılması, köşe çatlakları, taş blokların yerinden oynaması ve üst örtü sistemlerinin (tonoz, kubbe) çökmesi şeklinde görülmüştür. Örneğin, Habib-i Neccar Camii'nde merkezi kubbenin çökmesiyle birlikte duvarlarda ayrışma ve kemerlerde kırılma meydana gelmiştir. Yığma taş yapılarda yeterli yatay bağlantı unsurlarının (örneğin ahşap hatılların) bulunmaması, deprem enerjisinin sönümlenememesine neden olmuştur.

Ahşap-Kâgir Karma Yapılarda alt kat genellikle taş veya tuğla yığma, üst kat ise ahşap karkas ve dolgu sistemlidir. Özellikle Malatya Beş konaklar gibi konak tipi yapılarda bu yapı sistemi yaygındır. Saha gözlemleri, ahşap karkasın hafifliği nedeniyle üst katların daha az zarar gördüğünü, ancak taş-ahşap birleşim noktalarında yapısal kopmalar yaşandığını ortaya koymuştur. Alt katların taşıyıcı duvarlarında sehim ve çatlaklar oluşurken, üst katların bazı bölümleri yerinden ayrılmıştır. Ahşap döşeme sistemlerinde ise aşırı titreşim kaynaklı bükülmeler ve taşıyıcı kirişlerde kırılmalar sıkça gözlemlenmiştir.

Depremden en fazla zarar gören yapılardan biri de kerpiç ve toprak esaslı geleneksel evlerdir. Bu yapılar, özellikle kırsal bölgelerdeki sivil mimari

örnekleri arasında yer almakta ve çoğunlukla mühendislik hizmeti almadan inşa edilmektedir. Bu tip yapılarda gözlemlenen yaygın hasar, tam çökme veya duvarlarda parçalanma şeklindedir. Kerpiç, düşük bağlayıcılık özelliği nedeniyle yüksek sismik titreşim karşısında parçalanmakta; yapının rijitliğini yitirmesine yol açmaktadır. Adıyaman ve Elbistan çevresinde çok sayıda kerpiç yapı bu nedenle ya tamamen yıkılmış ya da yaşanamayacak düzeyde hasar görmüştür.

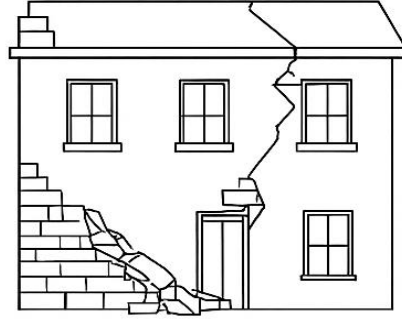
Bazı Osmanlı dönemi ticaret yapılarında veya camilerde, taşıyıcı sistem taş bloklardan, iç bölümler ise tuğladan örülmüştür. Bu karma sistemlerde, malzeme davranışlarındaki farklılıklar nedeniyle gerilim bölgelerinde ayrışma, çatlak hattı boyunca malzeme dağılması ve kubbe-taşıyıcı geçiş bölgesinde göçmeler gözlenmiştir. Gaziantep Naib Hamamı gibi örneklerde, bu farklı yapı elemanlarının birleştiği noktalarda çatlaklar meydana gelmiş ve iç mekân mimarisi zarar görmüştür.

Kubbe ve tonoz gibi eğrisel örtü sistemleri, Osmanlı ve Selçuklu dönemine ait birçok kültürel yapının temel mimari ögesidir. Bu örtü sistemleri, yatay sismik yükler karşısında en zayıf noktalardan biridir. Örneğin, Malatya Yeni Cami’de kubbe ve kemer sistemleri ağır hasar almış, taşıyıcı ayaklar arasında oluşan denge bozulmuştur. Tonoz örtülü han ve hamam yapılarında ise orta ekseninde çökmeler ve yan duvarlara binen aşırı yük nedeniyle çatlamlar oluşmuştur. Saha analizleri, bu tür örtü sistemlerinin uygun desteklenmediği durumlarda domino etkisiyle tüm yapıyı tehdit edebileceğini göstermektedir.

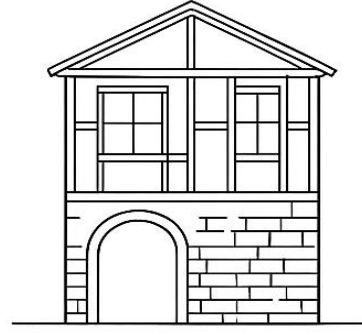
Çizelge 7 6 Şubat 2023 Depremleri Sonrası Geleneksel Yapı Tiplerinde Gözlemlenen Hasar Türleri

Yapı Türü	Yapı Özelliği	Gözlemlenen Hasar Türleri	Örnek Yapı/Şehir
Yığma Taş Yapılar	Kesme veya moloz taşla örülmüş duvarlar	Duvar ayrılması, köşe çatlakları, taş blok kaymaları, kubbe/tonoz çökmesi	Habib-i Neccar Camii (Hatay)
Ahşap-Kagir Karma Yapılar	Alt kat: taş/tuğla yığma, üst kat: ahşap karkas	Ahşap-taş birleşiminde kopma, alt katta sehim/çatlak, üst katta yerinden ayrılma, kiriş kırılması	Beşkonaklar (Malatya)
Kerpiç Yapılar	Mühendislik hizmeti olmadan, kırsal bölgelerde inşa edilmiş	Tam göçme, duvar parçalanması, rijitliğin kaybı	Adıyaman, Elbistan
Karma Malzemeli Osmanlı Yapıları	Taşıyıcı sistem: taş; iç bölümler: tuğla	Gerilim bölgelerinde çatlak, malzeme ayrışması, kubbe-taşıyıcı geçişinde göçme	Naib Hamamı (Gaziantep)
Kubbe-Tonoiz Örtülü Yapılar	Eğrisel örtü sistemine sahip cami, han ve hamamlar	Kubbe ve kemerlerde denge kaybı, orta eksen çökmesi, yan duvarlarda çatlama	Yeni Cami (Malatya)

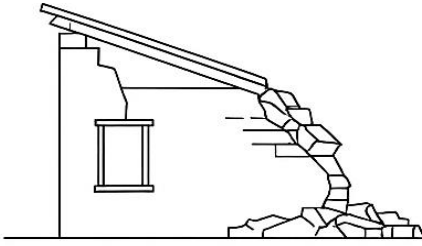
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

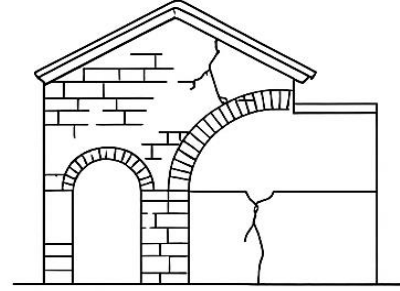
YIĞMA TAŞ YAPILAR

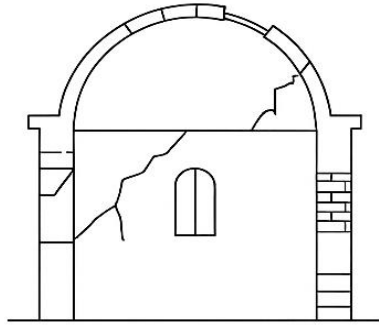
**AHŞAP-KAĞIR
KARMA YAPILAR**

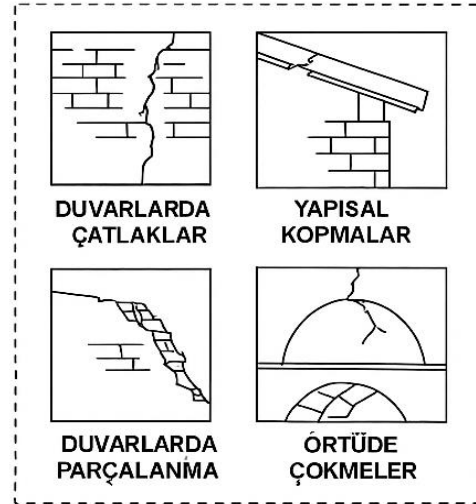
**KERPIÇ VE TOPRAK
ESASLI YAPILAR**

**TAŞ-TUĞLA KARMA
YAPILAR**

**KUBBE VE TONOZLU
ÖRTÜ SİSTEMLERİ**

Şekil 8 Yapısal Hasar Tipleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Geleneksel yapım tekniklerinde yaygın olarak kullanılan kireç harcı, elastikiyeti sayesinde belirli oranda titreşimi emebilme kapasitesine sahiptir. Deprem sonrası yapılan gözlemlerde, özellikle kireç harçlı duvarlar içeren yığma yapılarda kısmi çatlaklar oluşsa da, taşıyıcı sistemin bütünlüğü büyük ölçüde korunmuştur. Bu durum, esnek bağlantılı yapım tekniklerinin depreme karşı daha

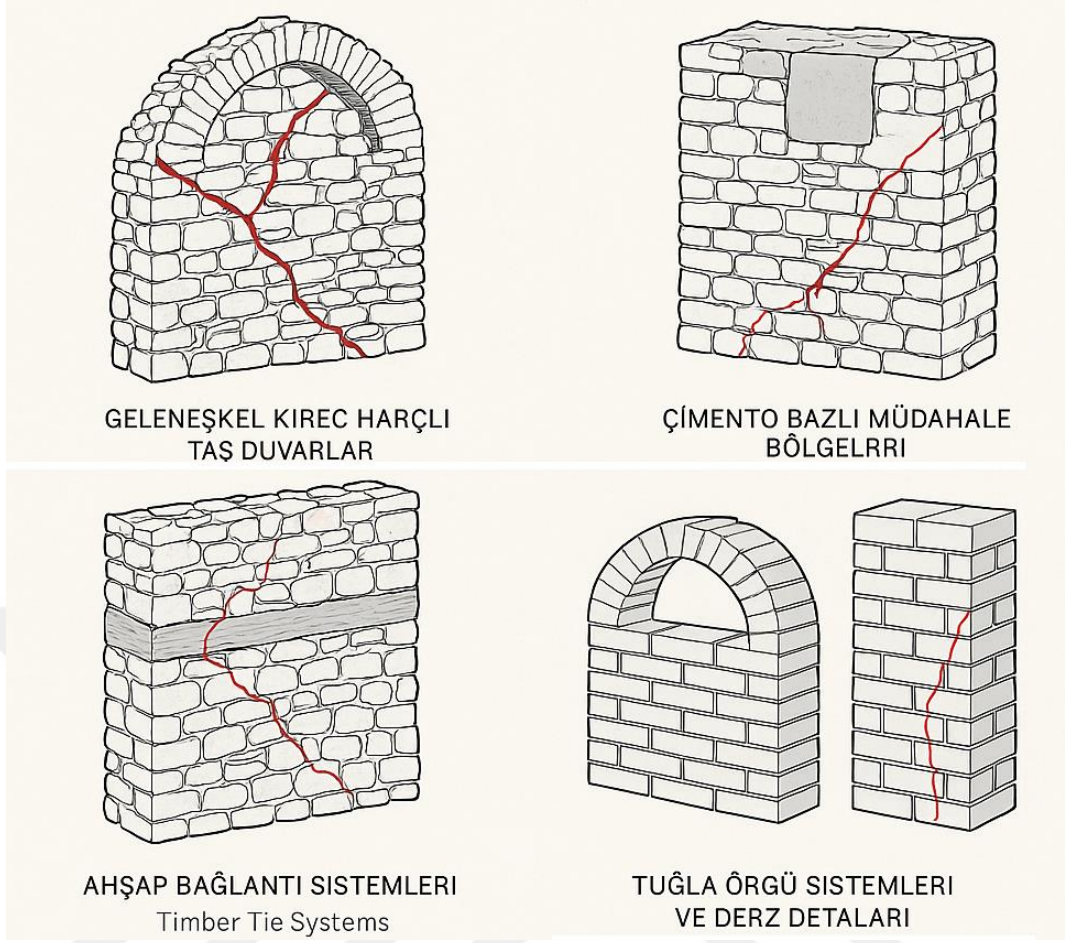
dayanıklı olduğunu göstermiştir. Örneğin, Antakya'daki bazı erken dönem konutlarda harcın esnek yapısı, taşlar arasında bir tür enerji yutucu tampon görevi görmüştür.

Son yıllarda yapılan bazı restorasyon uygulamalarında çimento esaslı harç ve sıvalar kullanılmıştır. Bu tür müdahaleler, özgün yapım tekniğiyle uyum sağlamadığı gibi, taş duvarın nefes almasını da engellemektedir. Daha da önemlisi, çimento harcı esnek değil; kırılgan ve rijit bir yapıya sahiptir. Deprem yükleri altında bu rijit bölgeler ilk kırılan ve ayrılan noktalar olmuştur. Malatya Yeni Cami'nin yakın çevresindeki bazı tescilli yapılarda, sonradan çimento ile yamanan kısımlar parça parça dökülmüş, orijinal taş kısımlar ise görece daha sağlam kalmıştır.

Ahşap hatıllar ve döşeme sistemleri ile desteklenen taş veya kerpiç yapılar, ahşabın titreşim emici özelliği sayesinde deprem enerjisini dağıtmakta daha başarılı olmuştur. Bu sistemin kullanıldığı yapılarda çatlama miktarı azalmış, çatı örtüsü genellikle yerinde kalabilmiştir. Ancak bu teknik, ahşap elemanların çürümesi veya zamanla bakımsız kalması halinde ters etki yaratabilir. Özellikle Elbistan bölgesinde bazı konutlarda, çürümüş hatılların yükü taşıyamadığı ve göçmelere neden olduğu kaydedilmiştir.

Deprem sonrası bazı yapılarda tuğla örgü sistemlerinin kullanıldığı bölümlerde örgü düzenine göre farklı tepkiler gözlenmiştir. Bağdadi düzende örülmüş duvarlar daha iyi performans sergilerken, düzgün olmayan derzli sistemler depremde kolayca dağılmıştır. Derzlerin homojen olmaması, yük dağılımında dengesizlik yaratmakta, bu da yapının zayıf noktalarını ön plana çıkarmaktadır.

Taş veya tuğla ile örülmüş tonoz ve kubbelerde geçiş elemanlarının (pencere alınlıkları, taşıyıcı kemerler, pandantifler) inşa tekniği büyük önem taşımaktadır. Düzensiz yük dağıtan geçişler, kubbe oturum çizgisinde çatlamalara yol açmıştır. Bu özellikle Gaziantep ve Adıyaman'daki bazı cami kubbelerinde gözlemlenmiştir. Simetrik ve dengeli taşıyıcılarla örülmüş kubbeler ise daha az hasar görmüştür.

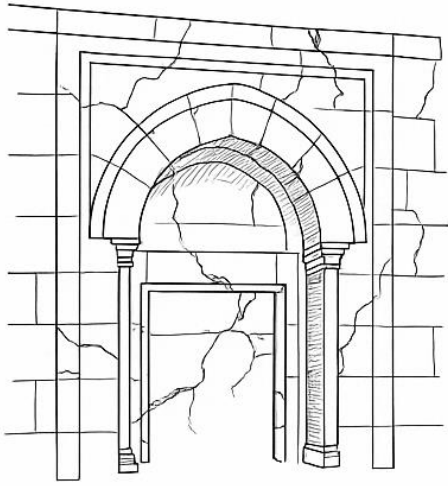
Şekil 9 Depreme Karşı Yapım Tekniklerine Göre Davranış Farklılıkları

Kaynak: yazar tarafından oluşturulmuştur

Taş işçiliğiyle bezenmiş tarihi yapılarda, özellikle cami, türbe ve medrese gibi dini yapılarda bulunan kitabeler, nişler, taç kapılar ve kabartmalar, sarsıntı sonucu büyük ölçüde zarar görmüştür. Örneğin, Malatya Yeni Cami'nin kuzey cephesinde yer alan süslemeli taş kemerler ve giriş nişi çökmüştür. Geleneksel sivil mimari örneklerinde sıkça görülen ahşap pencereler, cumbalar, kafesli açıklıklar ve ahşap saçaklar, titreşim etkisiyle bağlantı yerlerinden kopmuş veya deformasyona uğramıştır. Özellikle Beş konaklar (Malatya) ve Tarihi Antakya evleri gibi yapılarda ahşap kısımlar ya çatlamış ya da kırılarak düşmüştür. Ahşap doğramaların çürüklüğü ve zamanla bakım görmemesi, bu öğelerin sarsıntıya karşı dayanımını zayıflatmıştır.

Bazı camilerde ve sivil yapılarda bulunan seramik karo döşemeler, renkli cam vitraylar ve kalem işi bezemeler, depremle birlikte ya kırılmış ya da duvardan ayrılmıştır. Özellikle Gaziantep ve Hatay'daki tescilli yapıların iç

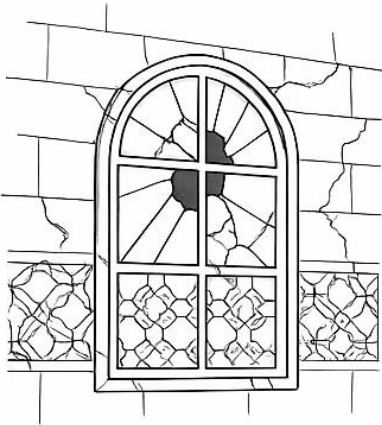
mekân detaylarında gözlemlenen bu kayıplar, estetik ve kültürel değer açısından geri dönüşü zor bir tahribat yaratmıştır. Yapının taşıyıcı olmayan ancak mimari karakteri belirleyen elemanlarından olan süs kemerleri, konsollar, sütun başlıkları gibi elemanlarda da parçalanma ve düşme sıkça görülmüştür. Bu öğeler genellikle taşıyıcı sisteme eklenti şeklinde olduğundan, sarsıntıda ilk kopan elemanlar olmuşlardır.

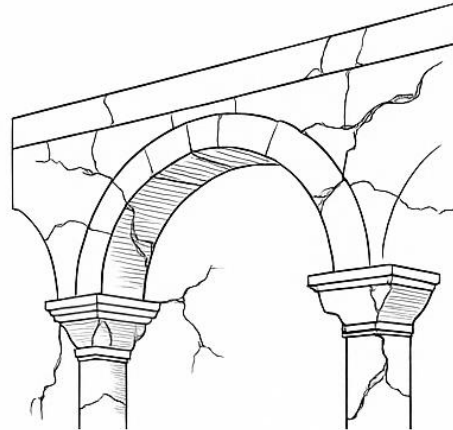
Cephe Süslemeleri
ve Kitabeler

Ahşap Doğramalar
ve Cumbalar

Sırlı Karro, Vitray ve
Kalem İşi Süslemeler

Kemer, Konsol ve
Sütun Başlıkları

Şekil 10 Deprem Sonrası Cephe ve Mimari Detay Tahribatları

Kaynak: yazar tarafından oluşturulmuştur

Kentsel alanlar, yalnızca fiziksel mekânlardan oluşmaz; aynı zamanda toplumsal belleğin taşıyıcısı olan simgesel yapılar, mekânsal ilişkiler ve gündelik yaşam örüntüleriyle örülüdür. Bu bağlamda “çevresel doku”, bir kentin tarihsel gelişimi içinde biçimlenmiş, mimari bütünlük, sokak dokusu, açık alanlar ve

kültürel yapılar arasındaki bağları tanımlar. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler, bu dokunun pek çok kentte geri döndürülemez şekilde bozulmasına yol açmıştır.

Özellikle Antakya, Kahramanmaraş, Malatya ve Adıyaman gibi tarihi kent merkezlerinde deprem yalnızca yapısal çöküntüye değil, aynı zamanda mekânsal sürekliliğin kopmasına neden olmuştur. Tescilli yapılarla birlikte, çevresindeki hanlar, sokak araları, çeşmeler, avlular, dini yapılar ve dükkânlar da ya yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. Bu durum, kent sakinlerinin mekâna dair hafızasını oluşturan bütüncül çevresel ilişkilerin yok olmasına neden olmuştur. Örneğin, Antakya Kapalı Çarşısı çevresindeki sokakların ve geçitlerin kaybolması, çarşının işlevini ve anlamını yitirmesine neden olmuştur.

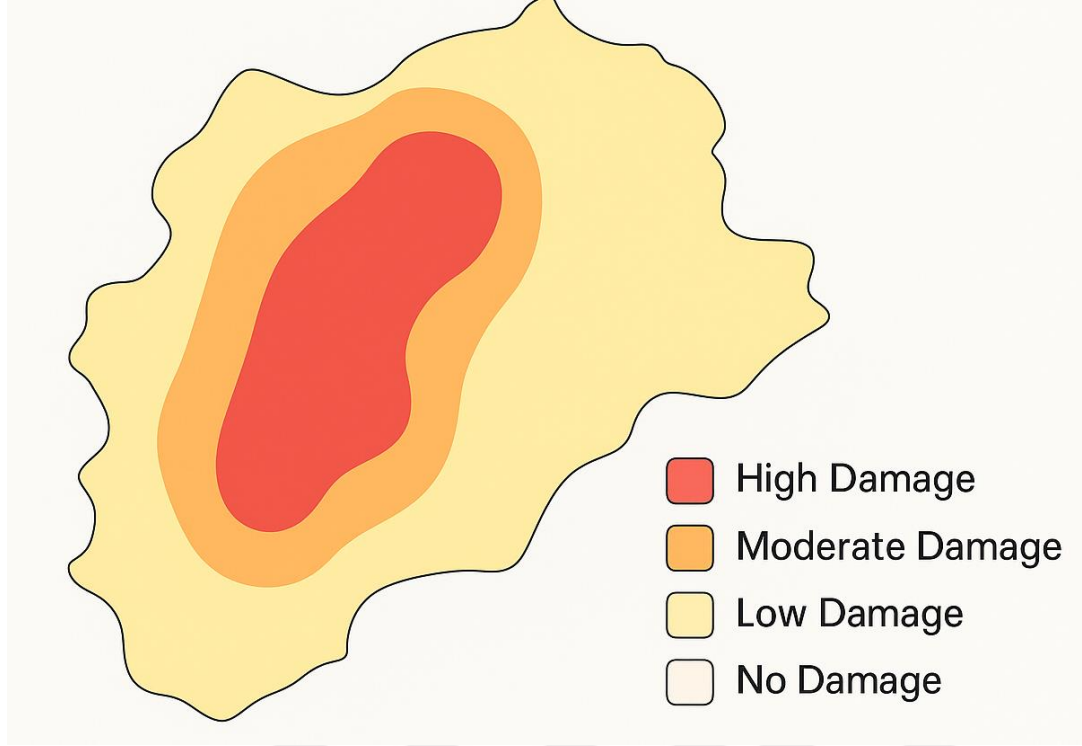
Deprem sonrası yapılan müdahalelerde yalnızca tescilli yapılar değil, çevre dokusu ile birlikte korunması gereken alanlar da dikkate alınmalıdır. Çünkü bir yapının fiziksel restorasyonu, onu çevreleyen doku ile uyumlu değilse, kent belleği açısından yetersiz kalacaktır. Bu nedenle koruma yaklaşımı, yalnızca yapısal değil, mekânsal ve toplumsal süreklilik hedefleyen bütüncül bir restorasyon mantığıyla ele alınmalıdır.

Ayrıca çevresel doku kaybı, yerinden edilmeyi, sosyo-kültürel kopuşları ve mekâna aidiyet duygusunun zayıflamasını da beraberinde getirmiştir. Toplumun belleğinde yer etmiş sokaklar, meydanlar, dükkânlar ve ibadet alanlarının ortadan kalkması, kolektif hafızada bir boşluk oluşturmuştur. Bu nedenle afet sonrası yalnızca fiziksel iyileştirme değil, aynı zamanda kültürel hafızayı yeniden inşa etme süreçleri de teşvik edilmelidir.

Depremler, sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda kültürel kimlikleri ve tarihi sürekliliği de tehdit eden yıkıcı doğa olaylarıdır. Bu nedenle afet sonrası süreçte kültürel miras yapılarına yönelik müdahale, yalnızca yapı onarımına indirgenmemeli; aynı zamanda bilimsel yöntemlerle yürütülen sistematik bir belgeleme süreciyle başlamalıdır. Belgeleme, yapıların mevcut durumunun görsel, mekânsal ve teknik verilerle kayıt altına alınarak gelecekteki restorasyon çalışmalarına sağlam bir temel oluşturmasını sağlar.

Aşağıda hazırlanan görsel, Kahramanmaraş ili için 6 Şubat 2023 depremleri bağlamında oluşturulmuş bir risk haritasıdır. Harita, kent genelindeki deprem

kaynaklı tehlike bölgelerini, yapı yoğunluklarını ve kültürel miras alanlarını çok katmanlı bir yapıda sunmaktadır.

Şekil 11 Kahramanmaraş Deprem Risk Haritası – Kültürel Miras ve Yapı Yoğunluğu Tabanlı Analiz

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Haritanın koyu kırmızı tonlarla belirtilmiş bölgeleri, zemin sıvılaşma riski yüksek, yoğun yapılaşma bulunan ve deprem dalgalarının şiddetli etkilerinin hissedildiği mahalleleri göstermektedir. Bu alanlarda genellikle geleneksel yapı tipolojileri, mühendislik hizmeti almamış yapılar ve eski konut stokları yoğunlaşmaktadır. Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinin bazı mahalleleri, bu kategoriye dâhil edilmiştir.

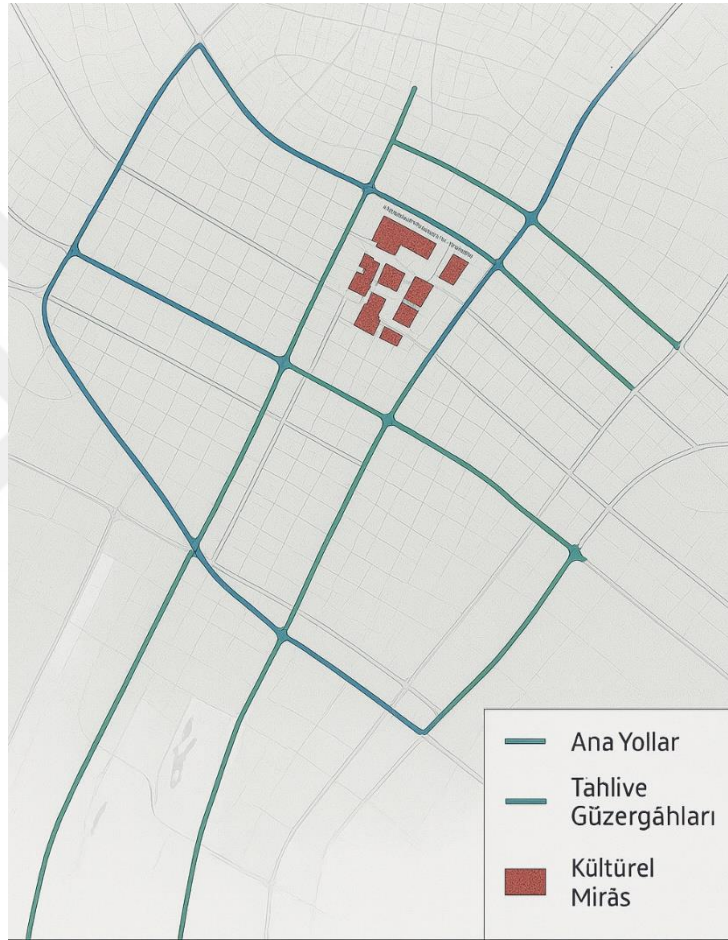
Turuncu ile işaretlenmiş bölgeler, orta düzeyde yapı hasarının yaşandığı, ancak bazı alanlarda yapıların ayakta kaldığı mahallelerdir. Bu bölgeler, zemin özellikleri daha dengeli olan ancak yapı stoku açısından karışık örüntü gösteren kentsel kesimleri kapsamaktadır. Sanayi bölgeleri, karma kullanımlı yerleşimler ve bazı yeni gelişen konut alanları bu katmanda yer almaktadır.

Haritada yıldız simgeleriyle işaretlenmiş alanlar, tescilli kültürel miras yapılarının bulunduğu bölgeleri göstermektedir. Bu alanlar, depremde yapısal

hasar görmüş veya çökme riski taşıyan tarihi binaların konumlarını içermektedir. Örnek olarak:

- Tarihi Ulu Cami çevresi
- Taş Medrese yakın çevresi
- Geleneksel konak dokuları (örneğin Kahramanmaraş konakları)

Bu bölgeler özel koruma ve müdahale gereksinimi açısından önceliklidir.

Şekil 12 Kahramanmaraş Kentsel Sit Alanlarında Deprem Riskine Karşı Kültürel Miras Odaklı Lojistik ve Tahliye Aksları Haritası

Haritada mavi ile gösterilen ana yollar ve yeşil ile işaretlenen tahliye güzergâhları, olası bir ikinci afette acil müdahale planlaması için belirlenmiş kritik lojistik hatları temsil etmektedir. Bu akslar hem kültürel mirasa erişimi hem de tahliye kolaylığını sağlamak adına stratejik öneme sahiptir.

Bu harita, Kahramanmaraş'taki mimari dokunun, deprem riskleriyle olan ilişkisini, kültürel miras odaklı olarak göz önüne sererek, akademik ve mesleki

müdahale planlarının temelini oluşturacak şekilde hazırlanmıştır. Profesyonel analiz ve veri katmanları, sadece mevcut durumu anlamak için değil; gelecekteki restorasyon, rekonstrüksiyon ve risk azaltma uygulamaları için de yol gösterici niteliğe sahiptir.

D. Mimari Belgeleme ve Fotoğraf Arşivleri

Mimari belgeleme süreci, yapıların mevcut fiziksel durumunu plan, kesit, görünüş, detay çizimleri, malzeme tanımlamaları ve yapım teknikleri ile birlikte kayda almayı kapsar. Bu belgeler, yalnızca uzmanlar için değil; aynı zamanda kamu kurumları, yerel yönetimler ve koruma kurulları için de karar verici araçlar olarak işlev görür. Örneğin, Hatay Uzun Çarşı ve Malatya Beşkonaklar gibi yapılar için mevcutta bulunan fotoğraf arşivleri, deprem sonrası yıkılan bölümlerin aslına uygun rekonstrüksiyonu için temel referans niteliği taşımıştır.

Şekil 13 Tarihi Affan Kahvesi – Kurtuluş Caddesi, Antakya

Kaynak: <https://www.affankahvesi.com/basindabiz.htm>, 2024

Tarihi Affan Kahvesi, Antakya'nın kültürel kimliğini temsil eden önemli sivil mimari örneklerinden biridir. Kurtuluş Caddesi üzerinde konumlanan bu yapı, hem yerel halkın sosyal hafızasında hem de Hatay'ın tarihî çarşı dokusunda önemli bir yere sahiptir. Yapı, özgün ahşap doğramaları, cumbalı cephesi ve geleneksel tatlı “Haytalı” servisiyle bilinirken; 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremde ön cephede kısmi hasar görmüş, ancak ana strüktürünü büyük ölçüde koruyabilmiştir. Yapının ön cephesinde yer alan cam doğramalarda çatlama, sıva dökülmeleri ve dış cephe kaplamasında kısmi deformasyon gözlenmiştir. Bu aşamada yapı genel olarak ayakta kalmıştır. İkinci büyük

sarsıntı sonrasında, yapı daha ciddi hasar almıştır. Özellikle ikinci kat ahşap taşıyıcılarında eğilmeler ve iç kısımlarda çökme riskine işaret eden çatlamlar rapor edilmiştir. Yine de, yapı tamamen yıkılmamış, büyük oranda ayakta kalmıştır.

Şekil 14 Tarihi Valilik Binası – Kışlasaray Mahallesi, Antakya

Kaynak: <https://www.gazetevatan.com/>, 2023

Hatay Valilik Binası, Antakya'nın Kışlasaray Mahallesi'nde yer alan, XX yüzyıl başlarında inşa edilmiş simgesel bir yapıdır. Cumhuriyet dönemi mimarisinin taş yapı örneklerinden biri olan bina, hem idari işlevi hem de kent kimliği açısından önemli bir yere sahiptir. Neoklasik etkiler taşıyan simetrik cephe düzeni, yüksek girişli anıtsal merdiveni, taş söveli pencereleri ve kırma çatısı ile öne çıkan yapı, tarihi kent merkezinin belleksel unsurlarından biridir.

İlk deprem sonrası yapılan gözlemlerde, binanın gövdesi ayakta kalmış, sadece çatı örtüsünde ve cephe sıvalarında yüzeysel çatlaklar ve yer yer dökülmeler meydana gelmiştir. Özellikle ana giriş aksında belirgin deformasyonlar olmamakla birlikte, statik güvenlik açısından dikkatli izlenmesi gerektiği uzmanlarca vurgulanmıştır. Basın kaynakları bu aşamada yapının “çökmediği”, ancak risk taşıdığı bilgisini paylaşmıştır.

20 Şubat'taki artçı sarsıntı ile birlikte yapının bir bölümü çökmüş, özellikle yan cephedeki taşıyıcı duvarlarda kısmi yıkım gerçekleşmiştir. Giriş aksına yakın taş örgü duvarın bazı bölümleri ayrılmış, döşemeler çökmüş ve binanın yapısal bütünlüğü önemli ölçüde zarar görmüştür. Görseller yapının yalnızca estetik değil, taşıyıcı sistem açısından da kritik hasar aldığını belgelemektedir.

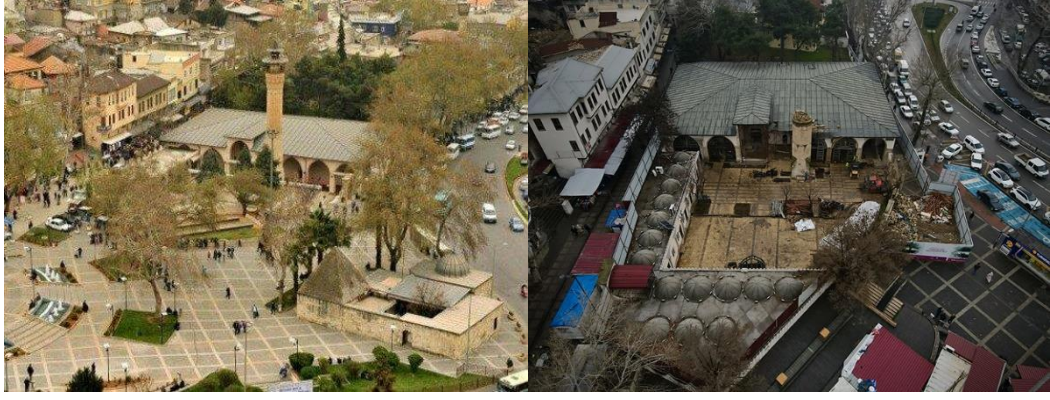

Şekil 15 Kahramanmaraş kent merkezinde yer alan Osmanlı yapısı

Kaynak: <https://www.gazetevatan.com/>, 2023

Görseldeki yapı, geç Osmanlı ya da erken Cumhuriyet dönemine ait, iki katlı kagir zemin üzerine ahşap-çıkmalı üst katlı geleneksel bir konut mimarisi örneğidir. Alt kat taş duvarlı, üst kat ise çıkmalı balkon ve kemerli pencereleriyle dikkat çeker. Yapının cumbalı bölümü, cephe estetiğini tanımlayan önemli bir mimari öğedir. Deprem sonrası gözlemlenen hasar ağırlıklı olarak taşıyıcı sistemin alt kotunda, yani taş duvar örgüsünde meydana gelmiş; üst kısım ise büyük ölçüde ayakta kalmıştır. Bu durum, yapının üst kat mimarisinin yeniden kullanılabilir özgün elemanlara sahip olduğunu göstermektedir.

Bu tür yapılar için doğrudan yıkım kararı yerine, özenli bir sökülme süreci önerilmektedir. Mevcut duvar süslemeleri, pencere kemerleri, balkon korkulukları, ahşap doğramalar gibi mimari öğeler tek tek numaralandırılarak sökülebilir ve rehberli rekonstrüksiyon yoluyla özgün konumuna tekrar yerleştirilebilir. Bu yaklaşım, ICOMOS'un "taşınabilir yapı bileşenlerinin yeniden kullanımı" prensipleriyle de örtüşmektedir. Yapının yeniden canlandırılması sadece fiziksel değil, aynı zamanda kentsel bellek ve toplumsal bağ açısından da değerlidir. Bu nedenle, yıkım yerine belgelenmiş, kontrollü sökülme ve rekonstrüksiyon süreci hem teknik hem etik olarak en doğru yaklaşımdır.

Şekil 16 Kahramanmaraş Ulu Camii (Cami-i Kebir) depremden önce ve sonra

Kaynak: <https://www.gazetevatan.com/>, 2023

Yukarıda sunulan iki görsel, Kahramanmaraş Ulu Camii'nin 6 Şubat 2023 tarihli depremler öncesi ve sonrası durumunu karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Sol görselde cami ve çevresindeki tarihi kentsel doku, bozulmamış haliyle görülürken; sağ görsel, yapının deprem sonrası yaşadığı ağır tahribatı çarpıcı biçimde belgelemektedir.

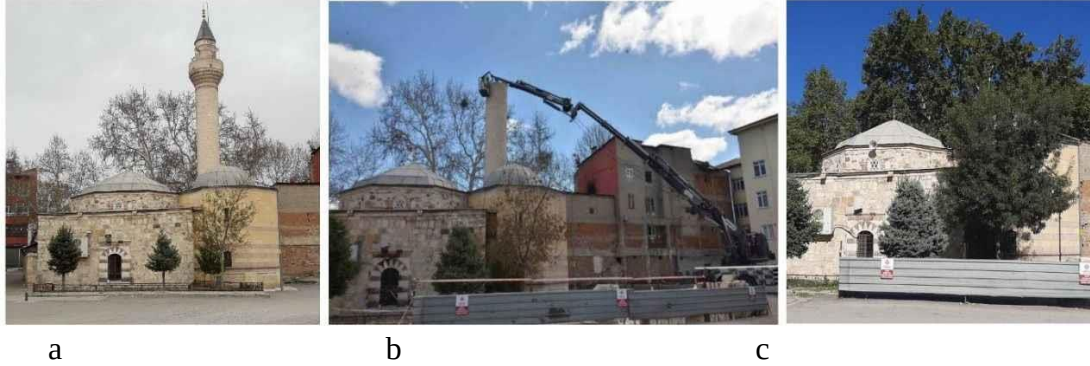
Cami, Kahramanmaraş kent merkezinde yer alan en önemli kültürel miras yapılarından biridir. Avlusunda şadırvanı, merkezi tek minaresi, kemerli giriş cephesi ve düzgün taş duvarları ile geleneksel Osmanlı cami mimarisini yansıtır. Cami çevresi, kentsel bellek açısından son derece önemli olan geleneksel çarşı dokusu ve meydan ile bütünleşmiş bir kentsel açık alan sunmaktadır.

Deprem sonrası çekilen fotoğrafta:

- Minarenin şerefesinin yıkıldığı, gövdesinde derin çatlaklar oluştuğu,
- Cami avlusundaki taş döşemelerin çöktüğü ve şadırvanın çevresinde ciddi döküntü yaşandığı
- Avlu kenarındaki bazı kubbeli bölümlerde duvar ayrılması ve tonoz deformasyonu görüldüğü anlaşılmaktadır.

Kahramanmaraş Ulu Camii yalnızca bir ibadet yeri değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın taşıyıcısı, kentsel kimliğin odağı ve mimari mirasın simgesidir. Bu nedenle, müdahaleler yalnızca teknik onarım düzeyinde

kalmamalı; yapı ve çevresini bir bütün olarak ele alan restorasyon-revitalizasyon stratejileri benimsenmelidir.

a

b

c

Şekil 17 Elbistan Himmet Baba Camii – Deprem Öncesi, Müdahale Süreci ve Güncel Durumu

Kaynak: <https://www.gazetevatan.com/>, 2023

Soldaki görselde yer alan Elbistan Himmet Baba Camii, klasik Osmanlı mimarisine sahip, kare planlı ve kubbeli ibadet mekanına sahip küçük ölçekli bir mahalle camisidir. Minare gövdesi, yapının giriş cephesiyle birlikte avluya hizalı konumlanmış ve silindirik bir formda yükselmektedir. Dış cephede düzgün kesme taş işçiliği dikkat çekerken, giriş nişi ve kemerle taşınan sade süslemeler yapının özgün karakterini ortaya koymaktadır.

Şekil 16b 6 Şubat 2023 depremleri sonrası oluşan hasarın ardından başlatılan kontrollü müdahale süreci belgelenmektedir. Cami minaresi, statik risk taşıdığı için iş makineleri aracılığıyla parça parça sökülmemektedir. Bu süreçte, cami gövdesinin korunmasına özel dikkat gösterilmiştir. Yapının ana kubbesi ve duvarları ise yapısal olarak ayakta kalmayı başarmıştır. Bu tür müdahaleler, uluslararası koruma ilkeleri çerçevesinde "reversible" yani geri dönüşlü tekniklerle planlanmalı ve belgelendirilmelidir.

a

b

c

Şekil 18 Elbistan Güneşli Camii – Deprem Öncesi ve Sonrası Görünümler

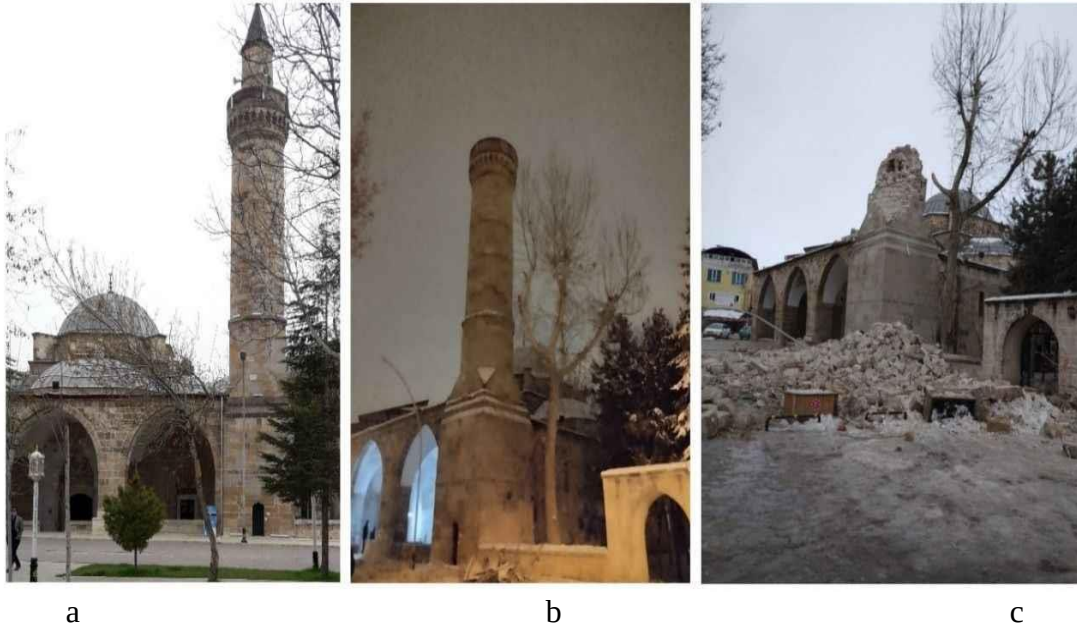
Kaynak: <https://www.gazetevatan.com/>, 2023

Elbistan Güneşli Camii'nin 2000'li yıllardaki hali, klasik cami tipolojisinden izler taşıyan modernize bir yapı olarak dikkat çeker. Sol görselde yer alan minare, ince ve yüksek oranlı gövdesiyle çevre silüetine hâkim bir şekilde yükselmektedir. Caminin ana yapısı sade bir kütle formuna sahip olup, düz çatılıdır. Genel olarak XX. yüzyıl sonu cami mimarisi örneklerinden biri olan bu yapı, yerel taş ve betonarme elemanların birlikte kullanımıyla inşa edilmiştir (Kaynak: Özkarcı, 2007).

Orta karede görülen görüntüde caminin giriş bölümü ve sınır duvarları büyük ölçüde yıkılmış durumdadır. Moloz yığınları ve işaretlenmiş bir “X” figürü, yapının ağır hasarlı olarak tespit edildiğini ve muhtemel yıkım planlamasının yapıldığını göstermektedir. Bu tür müdahale öncesi işaretlemeler, sahadaki ön değerlendirme ekiplerinin hızlı risk tespiti için kullandığı standart sembollerdir. Aynı zamanda yapıya ait isim levhası hâlâ ayakta olup, belgeleme süreci açısından önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Sağ görsel, cami iç mekânındaki yıkımı göstermektedir. Tavan kaplamalarının tamamen çöktüğü, kolon ve galeri bölümlerinin ciddi zarar gördüğü açıkça anlaşılmaktadır. Taşıyıcı sistemdeki bu yıkım, yapının genel stabilitesinin bozulduğunu ve yeniden kullanılabilirliğinin çok düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca molozlar arasından ayırt edilebilen yapısal elemanlar, müdahale sonrası ayırıştırma ve belgeleme çalışmalarının gerektiğini göstermektedir.

Kahramanmaraş'ın merkezinde yer alan ve tarihi çarşı dokusuyla iç içe geçmiş Ulu Camii, klasik Osmanlı mimarisinin taş işçiliği ile bezeli örneklerinden biridir. Ana kütle üzerinde yer alan merkezi kubbe ve tek şerefeli, düzgün kesme taştan inşa edilmiş minaresi caminin simgesel öğeleri arasında yer alır. Cephedeki üçlü revak düzeni ve kemerli açıklıklar, caminin hem estetik hem de yapısal açıdan dengeli bir kompozisyon sunduğunu gösterir. Minarenin gövdesindeki düzgün oranlama ve yalın süsleme anlayışı, bölgedeki diğer camilerle benzer bir dilin sürdürüldüğünü açıklamaktadır.

Şekil 19 Elbistan Ulu Cami

Kaynak: <https://www.elbistaninsesi.com/makale/9970737/orhan-saydam/elbistan-ve-civarinda-bulunan-tarihi-yapilar>, 2023

Şekil 18b, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler sonrası minarenin üst kısmının koptuğu, ancak alt bölgesinin hâlâ ayakta kaldığı gözlemlenmektedir. Bu tür kısmi hasarlar, minarelerin özellikle yüksekliği ve dar kesitli taşıyıcı yapısı nedeniyle sismik dalgalardan daha fazla etkilenmesini açıklamaktadır. Ayrıca, zamanla zayıflayan harç birleşimlerinin ve yapısal bütünlüğün zedelenmiş olması, minarenin tepeden gövdeden ayrılmasına neden olmuş olabilir.

Sağ karede ise minarenin tamamen yıkıldığı ve çevresine yayılan büyük moloz kütleleriyle birlikte yapının çevresel güvenliğinin tehdit altına girdiği görülmektedir. Yapının giriş aksına yakın bir alanda meydana gelen bu yıkım,

aynı zamanda caminin kullanım güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Restorasyon süreci açısından değerlendirildiğinde, özgün taşların numaralandırılarak ayrıştırılması ve rekonstrüksiyon sürecinde tekrar kullanılması, bu tür yapılar için en doğru koruma yaklaşımı olacaktır.

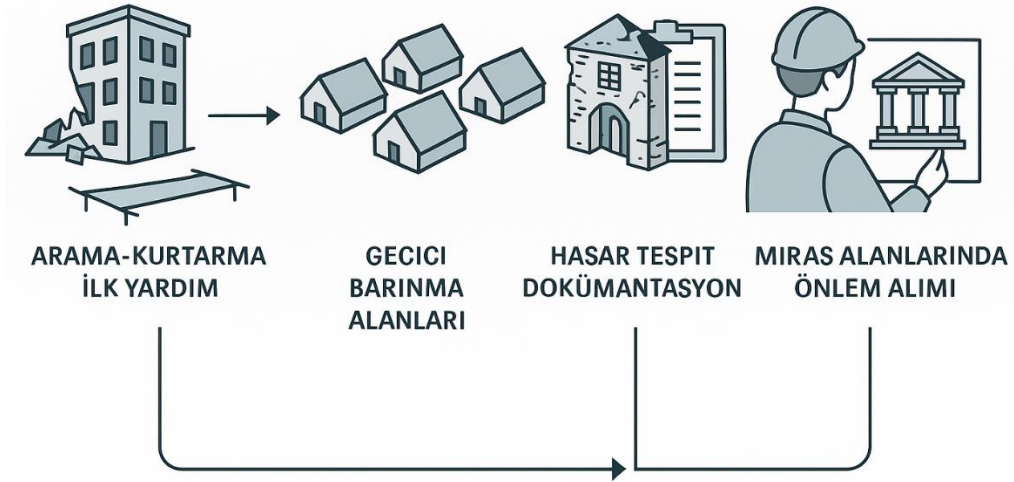
E. Yerel ve Ulusal Müdahale Süreçleri

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından yerel müdahale süreci, afetin ilk anlarından itibaren il ve ilçe düzeyindeki yönetim birimlerinin devreye girmesiyle başlamıştır. İlk olarak İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri (AFAD İl Müdürlükleri), belediyeler, itfaiye ekipleri ve yerel sağlık kuruluşları, arama-kurtarma ve ilk yardım faaliyetlerini yürütmek üzere harekete geçmiştir.

Deprem bölgesindeki birçok yerel yönetici ve çalışan da depreme doğrudan maruz kaldığı için, özellikle ilk 12 saatte ciddi bir koordinasyon eksikliği yaşanmıştır. Yerel ekiplerin sınırlı teknik kapasiteye sahip olması, ekipman yetersizliği ve yolların kapanması gibi nedenlerle birçok mahalleye müdahale gecikmiştir.

Kültürel miras açısından yerel düzeyde ilk refleks, gönüllü mimar, restoratör ve arkeologlar tarafından geliştirilmiştir. Hatay, Adıyaman ve Gaziantep gibi illerde, bazı sivil meslek birlikleri ile akademisyenler, tescilli yapıların hızlı hasar tespitini yapmaya çalışmış ve korunabilecek nitelikli yapı elemanlarının ayrıştırılması için geçici çözümler önermiştir.

Ayrıca yerel müze müdürlükleri ve koruma kurulları, taşınabilir kültür varlıklarının envantere alınması ve güvenli bölgelere taşınması konusunda sorumluluk üstlenmiştir. Ancak bu süreçte yeterli lojistik destek alınamaması, bazı taşınabilir kültür varlıklarının kaybolmasına veya tahrip olmasına neden olmuştur.

Şekil 20 Yerel müdahale süreci

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Yerel müdahalelerde en çok dikkat çeken eksikliklerden biri ise, kültürel miras alanlarında enkaz kaldırma işlemlerinin, uzman denetimi olmadan başlatılması olmuştur. Mekânsal belgeleme yapılmadan yürütülen yıkım çalışmaları, özellikle Antakya'da birçok tarihî yapının izinin tamamen kaybolmasına yol açmıştır.

Türkiye'de depremler sonrası ulusal müdahale süreci, kurumlar arası koordinasyonla çok katmanlı bir yapıda yürütülür. Bu süreç üç ana aşamaya ayrılır: acil müdahale, geçici koruma ve kalıcı iyileştirme.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), depremin hemen ardından olay yerinde arama kurtarma faaliyetlerini koordine eder. Kültürel miras özelinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, yerel müze müdürlükleriyle iş birliği içinde hasar tespitine başlar. Tescilli yapılar ve arkeolojik alanlar için hızlı müdahale ekipleri görevlendirilir. Bu aşamada öncelik, yıkılma riski taşıyan yapıların çevresinde güvenlik çemberi oluşturmak ve belgelemeyi başlatmaktır.

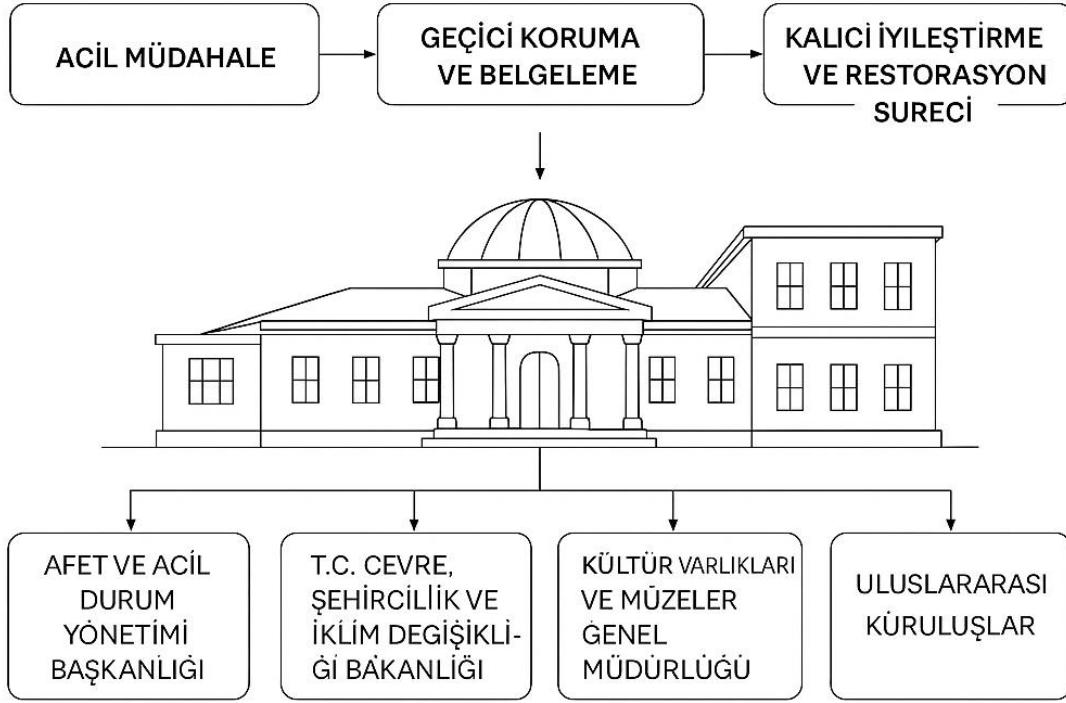
Hasar gören kültürel varlıkların enkazdan ayrıştırılması, taşınabilir kültür varlıklarının geçici koruma alanlarına taşınması sağlanır. Alan belgelemesi (fotoğraf, video, 3D tarama, çizim vb.) profesyonel ekipler tarafından gerçekleştirilir. Aynı zamanda, koruma kurulları aracılığıyla her yapı için özgünlük, risk ve müdahale türüne göre sınıflandırma yapılır.

Uzman değerlendirmeleri sonucunda hangi yapıların restore edileceği, hangilerinin rekonstrüksiyon yoluyla tekrar inşa edileceği belirlenir. Bu süreçte T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kùltür ve Turizm Bakanlığı koordinasyon içinde çalışır. Restorasyon kararları, ulusal mevzuat (2863 sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu) çerçevesinde hazırlanır. Ayrıca UNESCO veya ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlarla bilgi paylaşımı yapılabilir.

Deprem sonrası kùltürel miras alanlarında gerçekleştirilen müdahalelerde kurumlar arası koordinasyon, sürecin başarısı açısından kritik öneme sahiptir. Ancak bu çok aktörlü yapı, zaman zaman organizasyonel zorlukları ve sorumluluk çatışmalarını da beraberinde getirmektedir. Birincil sorumluluğu üstlenen kurumlar arasında AFAD, Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, yerel belediyeler ve valilikler yer alır. Ayrıca Kùltür Varlıklarını Koruma Kurulları, müze müdürlükleri, üniversitelerin ilgili fakùlteleri ve sivil toplum kuruluşları da sürece dâhil olur. Ancak bu çok katmanlı yapı içinde karar alma süreçleri yavaşlayabilir ve müdahalelerde gecikmeler yaşanabilir.

Bir diğer temel sorun, yetki karmaşasıdır. Örneğin, bir yapının acilen yıkılması gerektiğine karar verildiğinde yerel yönetim ile koruma kurulları arasında çatışmalar doğabilir. Koruma ilkeleri doğrultusunda belgeleme ve ayrıştırma yapılmadan başlatılan yıkım işlemleri, geri dönüşü olmayan kùltürel kayıplara yol açabilmektedir.

Ayrıca veri paylaşımı ve iletişim eksikliği de sık karşılaşılan sorunlardandır. Alan belgeleme verilerinin merkezî sistemlerde toplanmaması veya kurumlar arası teknik standartların farklılık göstermesi, hem belgeleme kalitesini düşürmekte hem de sürecin bütüncül şekilde yönetilmesini engellemektedir.

Şekil 21 Ulusal müdahale stratejisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Uzun vadeli planlamada öncelik, tescilli yapıların belgelenmesi, dijital arşivlerinin oluşturulması ve yapısal hasar analizlerinin sistematik olarak yapılmasına verilmelidir. UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşların önerdiği ilkeler doğrultusunda, afet öncesi, sırası ve sonrası için entegre eylem planları geliştirilmelidir (ICOMOS, 2023).

Yapıların bulunduğu zemin koşulları, mimari yapıları ve deprem performansları esas alınarak risk analizleri yapılmalı, yerinde yeniden inşa (rekonstrüksiyon), güçlendirme ya da taşınma kararları bu verilere göre şekillendirilmelidir. Afet risk haritaları güncellenerek yapılaşma izni kriterleri bu doğrultuda düzenlenmelidir (Tandon, 2017).

Uzun vadede topluluk temelli koruma anlayışı teşvik edilmeli; halkın farkındalığı artırılarak karar alma süreçlerine dâhil edilmesi sağlanmalıdır. Yerel halkın belleğinde yer eden yapılar için kültürel önceliklendirme modelleri kullanılmalıdır. Bu katılım, yapıların yeniden işlevlendirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı açısından da önemlidir (Çalık, 2017).

Yapıların uzun vadeli restorasyon ve yeniden işlevlendirme süreçlerinin sağlıklı şekilde yürümesi için kalıcı finansal kaynaklar oluşturulmalı, merkezi ve yerel yönetimlerin kurumsal kapasiteleri artırılmalıdır. Uluslararası hibeler, kamu-özel iş birlikleri ve kültürel miras fonları bu süreçte aktif hale getirilmelidir.

Restorasyon, arkeolojik belgeleme, mimari çizim ve kültürel envanter alanlarında uzman yetiştirilmesi için üniversitelerle iş birlikleri artırılmalıdır. Özellikle mimarlık, şehir planlama, mühendislik ve tarih bölümleriyle disiplinler arası uzun vadeli araştırma projeleri teşvik edilmelidir.

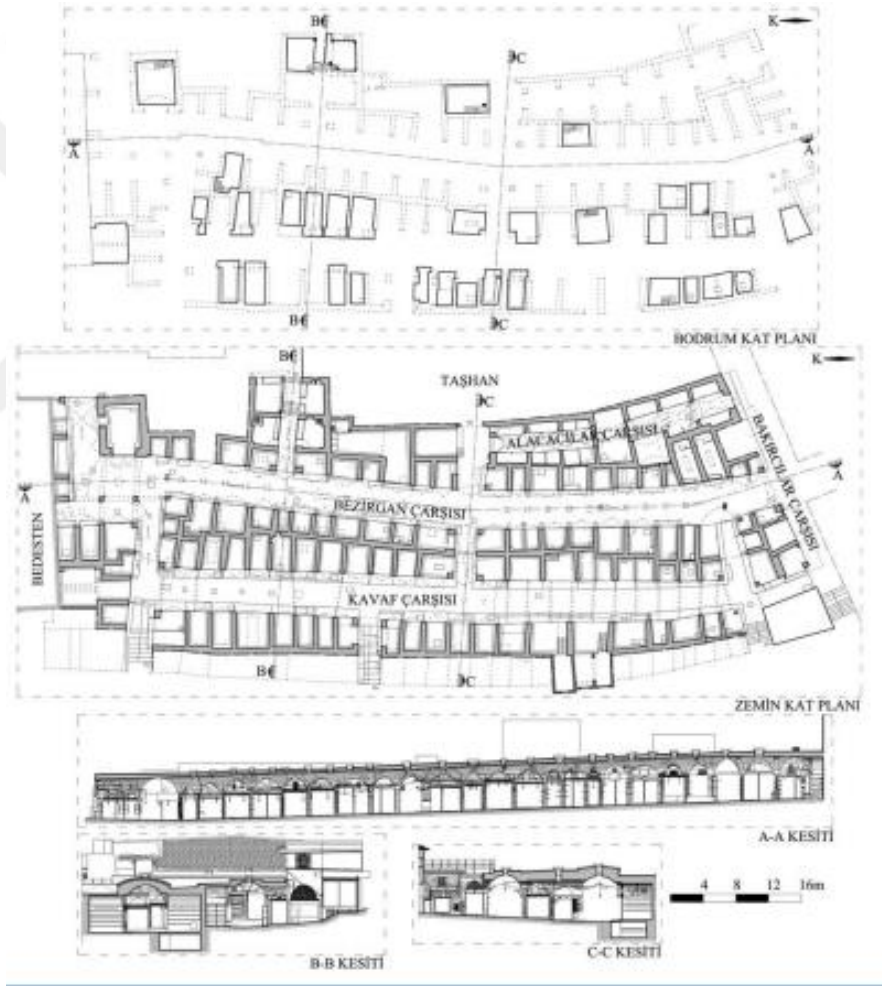
IV. KAHRAMANMARAŞ KAPALI ÇARŞI ÖRNEĞİNİN ANALİZİ

A. Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın Tarihi ve Mimari Özellikleri

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, Osmanlı döneminden kalma ve şehrin ticari belleğinde önemli yer tutan bir çarşı kompleksidir. Dar sokaklar boyunca dizilmiş taş ve ahşap dükkânlardan oluşur. Çarşı, geleneksel Türk ticaret yapısının örneklerinden biri olup, taş kemerli geçitler, ahşap saçaklar ve küçük iç avlular barındırır. Tarihi yapı, kentsel dokunun merkezinde yer alır ve çevresindeki Ulu Cami, medreseler ve hanlarla birlikte önemli bir kültürel aks oluşturur.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın temelleri, 15. yüzyıl ortalarında Dulkadiroğluları Beyliği döneminde atılmıştır. Dönemin beylerinden Süleyman Bey tarafından inşa ettirilen Ulu Cami, çarşının çekirdeğini oluşturan ilk anıtsal yapı olmuş ve çevresinde ticaret dokusu gelişmeye başlamıştır. Bu yapılaşma, Anadolu'daki geleneksel Türk-İslam şehir modeline uygun olarak cami-çarşı odaklı bir kent kurgusunun ürünüdür (Bozkurt ve Aksoy, 2023).

Maraş Kapalı Çarşı'sı, Osmanlı çarşı mimarisinin özgün örneklerinden biri olarak hem yatayda hem de düşeyde dengeli bir mekânsal kurguya sahiptir. Rölöve planı incelendiğinde yapı, bedesten merkezli olup çok sıralı arastalarla çevrelenmiştir. Plan şeması kuzey-güney doğrultusunda uzanan dar ve tonoz örtülü sokaklar boyunca dizilmiş dükkânlardan oluşur. Dükkânlar genellikle tek cepheli, birbirine bitişik düzende ve üç ila dört metre genişliğinde planlanmıştır. Her bir dükkân bağımsız girişe sahip olup ön cephede genellikle ahşap kepenkler veya demir doğramalı kapılar yer almaktadır. Planlama sistemi, fonksiyonel ayrışmayı yansıtır; ayakkabıcılar, manifaturacılar ve köşkerler gibi farklı zanaat kolları ayrı bölümlerde konumlanmıştır

Şekil 23 Kahramanmaraş Kapalı Çarşı, rölöve plânı ve kesitleri

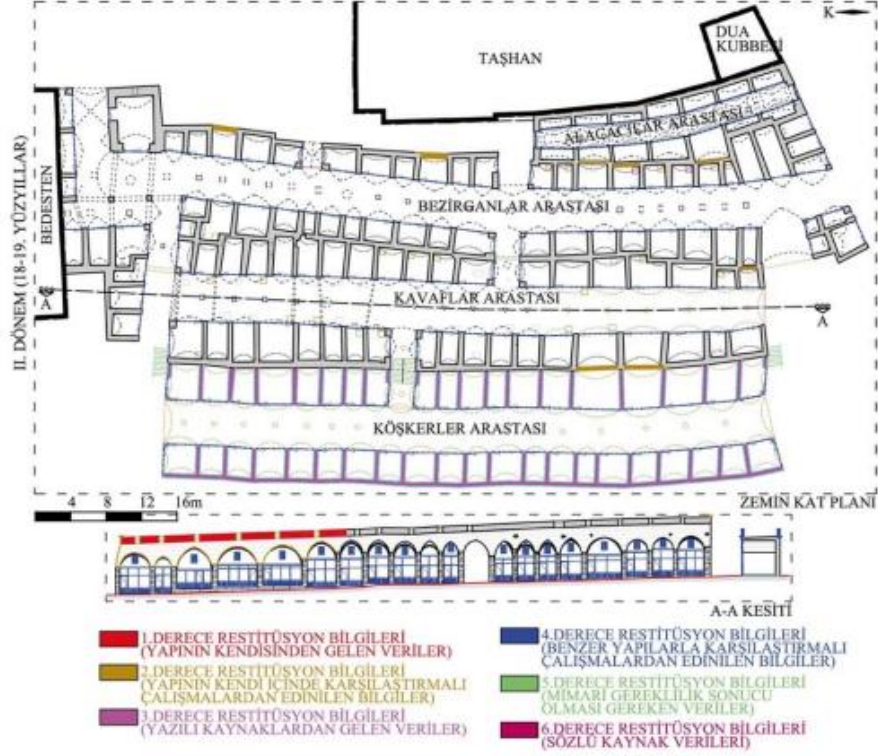
Kaynak: EHA Yapı Mimarlık, 2023

Kesit analizlerinde ise çarşının örtü sisteminin temelinde sivri kemerli ya da beşik tonozlu örtüler yer aldığı görülmektedir. Bu örtü sistemi hem strüktürel yükü taşıyan taş duvarlara oturmakta hem de iç mekânda doğal aydınlatmayı

kısıtlı da olsa sağlamaktadır. Tono lar genellikle kireç harçlı ta  tu la örgü sistemiyle  r lm  , bazı bölümlerde geç dönem müdahaleleriyle betonarme desteklemeler eklenmiştir. Kesitlerde dükkânların yaklaşık 3.5–4 metre i  y ksekl  e sahip olduğu, duvar kalınlıklarının ise 50–80 cm arasında de i ti i gözlemlenir.

Mekânsal gelişim açısından,  ar ının oluşumu yalnızca fiziksel bir yapılaşma değil, aynı zamanda Dulkadiro luları döneminden itibaren ba layan yerleşik ticaret kültürünün de mekânda kurumsallaşması anlamına gelmektedir. Ulu Cami ile ba layan bu oluşum, zamanla arasta ve hanlarla desteklenerek bölgesel ölçekte önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Kısakürek ve Beyazıt, 2018).

Kahramanmaraş Kapalı  ar ısı, Osmanlı egemenliği altında XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte kentin  ar ı dokusu, klasik Osmanlı ticaret  ehir modeli doğrultusunda geli mi  ve mevcut ticaret yapılarının batısında, Yeni (A a ı) Bedesten odaklı olarak geni lemi tir (Bozkurt ve Aksoy, 2023). Bu dönemde, bedestenin çevresine sıralı şekilde eklenen bezirg n, kavaf, k  ker ve alacacı arastaları, ticaretin zanaat gruplarına göre organize edildiği ve ihtisasla tı ı çok sıralı bir sistemin parçası olarak dikkat çeker.

Şekil 24 Kahramanmaraş Kapalı Çarşı III. Dönem (18.- XIX yüzyıllar) restitüsyon planı

Kaynak: EHA Yapı Mimarlık, 2023

Yukarıdaki restitüsyon planı, Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'nın 18. ve XIX yüzyıllardaki özgün mekânsal kurgusunu belgelemeyi amaçlamaktadır. Planda çarşının üç ana arasta bölgesi—Bezirgânlar Arastası, Kavaflar Arastası ve Köşkerler Arastası—açıkça tanımlanmıştır. Arastalar, hem mekânsal işlevlerine göre sınıflandırılmış hem de özgün mimari formlarına sadık kalınarak düzenlenilmiştir. “Dua Kubbesi” ve “Taşhan” gibi anıtsal yapılar da bu dönem yapısal bütünlüğü içinde önemli referans noktaları olarak yer almaktadır.

XVII. Yüzyılda ise bu çekirdek çevresine eklenen Taş Han gibi han yapıları ve Alacacılar Arastası, çarşının fonksiyonel kapasitesini ve mimari çeşitliliğini artırmıştır. Bu yapıların hem ticaret hem de konaklama işlevi görmesi, Osmanlı kent merkezlerinin çok amaçlı kamusal yapılarla donatıldığını göstermektedir (Yücel ve Günaydın, 2025). Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, bu dönemde Kayseri ve İstanbul'daki örneklerle benzerlik göstererek, çok sıralı arasta düzenine sahip tipik bir Osmanlı çarşısı haline gelmiştir (Paköz, 2013).

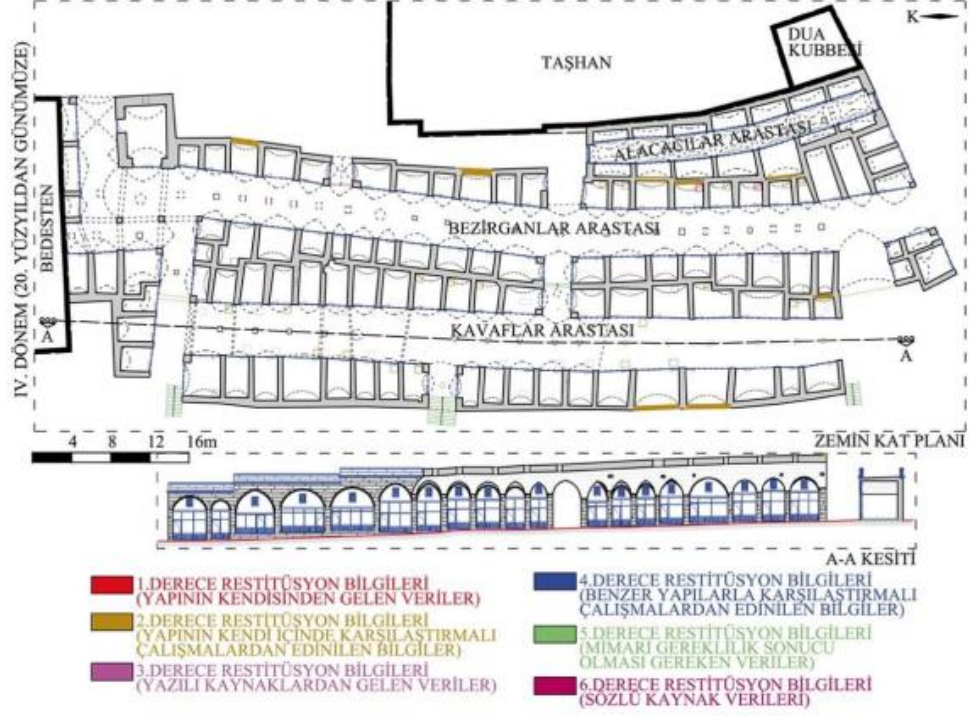
Planla birlikte sunulan A–A kesiti, yapıların modüler birimlerle tekrarlanan tonoz örtülü sistemler ve ortalama 4–5 metre genişliğindeki dükkân tipolojisi ile

şekillendiğini göstermektedir. Farklı renklerle kodlanan restitüsyon verileri; yapının kendi fiziksel izlerinden (%1. derece), arşiv belgeleri ve haritalardan (%3–4. derece), yazılı ve sözlü kaynaklardan (%5–6. derece) elde edilen bilgileri tanımlar. Bu da projede bilimsel doğruluk ve belgelenebilirlik ilkesinin korunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu restitüsyon planı, Kapalı Çarşı'nın XVIII. ve XIX yüzyıllarda ulaştığı strüktürel olgunluğu, zanaat bazlı iş bölümü ve kentsel organizasyon yapısı ile birlikte yeniden okuma imkânı sunmaktadır. Özellikle koruma ve restorasyon projelerinde bu tür çok katmanlı restitüsyon belgeleri, aslına uygun müdahale kararlarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, XIX. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir dönüşüm geçirerek açık arasta düzeninden çıkarak tam anlamıyla bir “kapalı çarşı” kimliği kazanmıştır. Bu dönemde, önceden açık sokak biçiminde düzenlenen arasta bölümleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda yürürlüğe giren Ebniye Nizamnameleri (Yapı Yasaları) doğrultusunda, taş ve tuğladan inşa edilmiş kâğıt dükkânlara dönüştürülmüş ve üzerleri çeşitli tonoz sistemleriyle örtülmüştür (Bozkurt ve Aksoy, 2023). Bu dönüşüm hem yangın riskine karşı önlem olarak hem de ticaretin güvenliğini artırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu yapısal dönüşüm sonucunda Kapalı Çarşı, bezirgânlar, kavaflar, köşkerler ve alacacılar gibi zanaat gruplarına ait dükkânların sıralandığı mekânlardan oluşan ve üstü kapalı pasaj benzeri bir çarşı bütünlüğüne kavuşmuştur. Böylelikle çarşı, sadece fonksiyonel değil, aynı zamanda estetik ve iklimsel anlamda da kentsel konfor sunan bir yapıya dönüşmüştür (Paköz, 2013). Bu gelişme aynı zamanda Kahramanmaraş'ın, klasik Osmanlı ticaret yapılarının bir devamı olarak İstanbul ve Kayseri Kapalıçarşıları ile mimari benzerliğini güçlendirmiştir (Yücel ve Günaydın, 2025).

Şekil 25 Kahramanmaraş Kapalı Çarşı IV. Dönem (XX. yüzyıldan günümüze) restitüsyon plânı

Kaynak: EHA Yapı Mimarlık, 2023

Planda yer alan Bezirgânlar, Kavaflar, Köşkerler ve Alacacılar Arastası bölümleri, çarşının geleneksel zanaat temelli mekânsal organizasyonunun sürdürüldüğünü gösterse de, yapısal süreklilikte bazı bozulmalar olduğu dikkat çekmektedir. Plan üzerinde farklı renklerle tanımlanmış restitüsyon bilgi dereceleri; yapının mevcut fiziksel verileri, benzer yapılarla karşılaştırmalı analizler, yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bulgularla bütünleştirilerek çarşının güncel durumuna ışık tutmaktadır.

A–A kesiti incelendiğinde, beşik tonozlu örtü sisteminin bazı bölümlerde bozulduğu, yeni yapı eklentileriyle birlikte yüksekliğin ve kütle oranlarının değiştiği gözlemlenmektedir. Çarşının özgün taş ve ahşap yapı bileşenlerine zamanla betonarme ve metal malzeme müdahaleleri eklenmiş, bu da çarşının mimari bütünlüğünü olumsuz etkilemiştir. Özellikle 4. 5. ve 6. derece veriler (karşılaştırmalı analiz, mimari gereklilik ve sözlü kaynaklar) çarşının bazı alanlarının özgün veriden yoksun şekilde yeniden düzenlendiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 26 Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, malzeme analizi

Kaynak: EHA Yapı Mimarlık, 2023

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, XX yüzyıl boyunca hem fiziksel yapısı hem de kentsel bağlamı açısından önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu değişimin en belirgin örneklerinden biri, 1950’li yıllarda Atatürk Bulvarı’nın açılmasıdır. Bulvarın açılması sırasında çarşının batı cephesinde yer alan Köşkerler Arastası yıkılmış ve böylece çarşının bütüncül yapısı parçalanmıştır (Bozkurt ve Aksoy, 2023). Aynı yüzyıl içinde ticaret anlayışındaki değişim, ulaşım araçlarının gelişimi ve modern kentleşme politikaları çarşının kullanım biçimini etkilemiş; geleneksel zanaat üretiminden çok daha fazla tüketime dayalı bir fonksiyon kazanmasına yol açmıştır (Kısakürek ve Bayazıt, 2018). Bu süreçte çarşıda yer alan birçok özgün yapı ya dönüştürülmüş ya da işlevsiz hale gelmiştir. Öte yandan, çarşının kent belleğindeki yeri korunmuş; Kahramanmaraş halkı için çarşı, alışverişin ötesinde toplumsal buluşma ve kültürel hafıza mekânı olarak varlığını sürdürmüştür (Paköz, 2013).

Bu değişim sürecinin sonucunda çarşının yapısal özgünlüğü kısmen bozulsa da, restorasyon ve belgeleme çalışmaları 2017 yılında başlamış, fotogrametrik ölçümler ve envanter kayıtlarıyla özgün unsurlar tespit edilmiştir. Böylece arşının fiziksel ve kültürel miras değerinin yeniden tanımlanması hedeflenmiştir (Bozkurt ve Aksoy, 2023).

Analiz lejantına göre, çarşının büyük kısmında hâkim yapı elemanı olarak taş (kırmızı) ve ahşap (açık yeşil) öne çıkmaktadır. Bu, çarşının geleneksel yapım

tekniklerine uygun olarak yığma taş duvarlar ve ahşap doğramalarla inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle iç aks boyunca yer alan dükkân cephelerinde ve bölücü duvarlarda taş kullanımı belirgin biçimde gözlenmektedir.

Çarşı genelinde modern müdahale izleri de dikkat çekmektedir. PVC (bej), briket (pembe) ve beton (gri) gibi çağdaş malzemeler, özellikle köşe dükkânlarda ve bazı geçiş alanlarında kullanılmış; bu da özgün malzeme bütünlüğünün zaman içinde kısmen bozulduğunu göstermektedir. Tuğla (mavi) ise daha çok kuzeydoğu aksındaki yeni eklentilerde tercih edilmiştir. Demir (mor), seramik (turuncu) ve mermer (sarı) gibi kaplama malzemeleri ise cephelerde ve döşemelerde sınırlı ama dikkat çekici uygulamalar olarak göze çarpmaktadır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, Osmanlı dönemine özgü çok sıralı arasta düzeni, tonoz örtülü dar sokakları, kâgir malzeme yapısı ve zanaatlara göre ayrılmış dükkân dizilimiyle tipik bir geleneksel Osmanlı ticaret yapısı örneğidir. Yapının plan şeması; merkezdeki Yeni (Aşağı) Bedesten etrafına sıralanmış arastalarla şekillenmiştir. Her arasta belirli bir zanaat grubuna hizmet etmekte; bezirgânlar, kavaflar, köşkerler ve alacacılar gibi esnaf kolları mekânsal olarak ayrı bölümlerde konumlanmaktadır (Bozkurt ve Aksoy, 2023). Bu yapı, klasik Osmanlı çarşı mimarisinde görülen fonksiyonel ayrışma ve düzenlemeye tipik bir örnektir.

Yapı sistemi olarak, çarşıda özellikle tonoz örtülü kâgir dükkânlar hâkimdir. Tonozlar hem yangına dayanıklılığı hem de doğal aydınlatma ve havalandırma avantajlarıyla tercih edilmiştir. Kesme taş ve moloz taş ile inşa edilen duvarlar, taşıyıcı sistemin ana bileşenini oluşturmakta, dükkân cephelerinde ise dar açıklıklı kapılar ve basit kemerli geçişler dikkat çekmektedir (Paköz, 2013). Günümüzde bazı bölümlerde betonarme müdahaleler bulunsada, özgün bölümlerde hâlen geleneksel taş işçiliği ve ahşap doğrama izleri korunmaktadır.

Çarşının iç mekân kurgusu ise, düzayaklı, sıra dükkânlı, çoğunlukla cepheden girişli ve doğrudan yaya sirkülasyonuna açılan yapılarla tanımlanır. Yapı grubu, sade süsleme anlayışı, işlevselliğe öncelik veren modüler yapısı ve ekonomik ticaret hacmiyle Osmanlı kent estetiğini mimari düzlemde yansıtmaktadır (Yücel ve Günaydın, 2025). Bu yönüyle Kahramanmaraş Kapalı

Çarşısı, yalnızca bir alışveriş mekânı değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olan mimari bir bellek mekânıdır.

Çizelge 8 Kapalı Çarşı deprem öncesi Analiz

Analiz Kategorisi	Anahtar Kelimeler
Tarihi ve Mimari Değerleme	Osmanlı dönemi, çok sıralı arasta, bedesten, tonoz, taş duvar, klasik çarşı planı
Yapısal Hasar Analizi (Deprem Sonrası)	Taşıyıcı hasarı, çatlaklar, temel oturması, statik zayıflık, tonoz deformasyonu
Kullanım Durumu ve Fonksiyonel Değerlendirme	Aktif dükkânlar, atıl alan, erişim, yaya yoğunluğu, geçici kapatma
Güçlendirme ve Restorasyon İhtiyaçları	Malzeme yorgunluğu, taş enjeksiyonu, çelik takviye, belgeleme, konservasyon
Revitalizasyon Stratejileri	Kültürel işlev, ışıklandırma, ziyaretçi rotası, canlandırma, zanaat atölyeleri
Kültürel Miras Değeri ve Koruma Öncelikleri	Tescil, özgünlük, etik müdahale, sit alanı, miras hassasiyeti
Saha Gözlemleri ve Görsel Belgeler	Rölöve, fotogrametri, hasar haritası, dijital tarama, görsel dokümantasyon

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

B. Deprem Sonrası Hasar Durumu

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Kapalı Çarşı'nın tarihsel dokusu üzerinde derin yapısal etkiler yaratmıştır. Özellikle Osmanlı dönemine tarihlenen yığma taş sistemli strüktürler, yüksek şiddetteki yer hareketlerine karşı elastik davranış göstermekte yetersiz kalmış, bu da özgün mimari elemanlarda ciddi deformasyonlara yol açmıştır. Yapının temel taşıyıcı bileşenlerinden olan taş duvarlar, kireç harçlı bağlayıcı sistemin zamanla yıpranması ve tekil temelli zemin oturmaları nedeniyle deprem yüklerini yeterince sönümleyememiştir.

Şekil 27 Kahramanmaraş Kapalı Çarşı – Restorasyon Sürecinde Tonozlu Arasta Bölümü

Kaynak <https://www.aa.com.tr/tr/kultur> , 2023

Tonoz örtülü dar geçişli arasta bölümünde yer alan dükkânların ön cephelerine geçici ahşap destekleme iskeleleri kurulmuş, bu uygulama olası çökme ve deformasyon riskine karşı önleyici bir müdahale olarak değerlendirilmelidir. Görüldüğü üzere, yapıdaki tonoz örtü sistemleri çatlaklı ve yer yer sıva dökülmeli durumdadır, bu da taşıyıcı sistemin zayıfladığını göstermektedir. Özellikle kemer açıklıklarında yapılan kafes kirişleme ve geçici destek çubukları, geleneksel Osmanlı çarşı mimarisine saygılı, kontrollü bir restorasyon sürecinin yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu aşama, belgeleme ve analiz sonrası restorasyonun uygulamaya geçmeden önceki güvenlik ve stabilizasyon adımlarını temsil etmektedir.

Şekil 28 Kahramanmaraş Kapalı Çarşı – Tonoz Örtülü Ana Aks Üzerinde Geçici Destekleme Sistemi

Kaynak <https://www.aa.com.tr/tr/kultur> , 2023

Görselde Karamanmaraş Kapalı Çarşı'nın ana arasta aksı üzerinde yer alan tonoz örtülü koridorun, deprem sonrası geçici yapısal güvenlik uygulamaları ile stabilize edildiği görülmektedir. Tonoz örtüde meydana gelen derin çatlaklar ve sıva dökülmeleri, özgün taş işçiliğinin zamanla zayıfladığını ve 2023 depremiyle daha da riskli hale geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda çarşı boyunca kurulan ahşap iskele sistemi, taşıyıcı duvarları ve tonozu desteklemeye yönelik koruyucu bir müdahale niteliği taşımaktadır.

Soldaki kepenkli dükkânın yanı sıra sağ tarafta arşivleme amaçlı malzeme stoklarının bulunduğu görülmekte; bu da yapının hem ticari hem de restorasyon sürecine hizmet ettiğini göstermektedir. Ahşap dikmelerin aralıklarla yerleştirilmesi ve üzerlerine kirişleme yapılması, klasik “şantiye koruma tüneli” mantığıyla hem ziyaretçiyi korumakta hem de yük taşıma kapasitesine katkı sağlamaktadır.

Deprem sonrasında yapılan saha gözlemleri ve teknik raporlamalar, özellikle tonoz örtülü dükkânlarda ve geçitlerde yaygın çatlakların ve yapısal deformasyonların oluştuğunu göstermiştir. Beşik tonozlu örtülerin taşıyıcı kemer ayaklarında oturmalar meydana gelmiş, tonozun kavisli formu bozulmuştur.

Taşıyıcı duvarlar ile kemer birleşim noktalarında oluşan ayrışmalar ise hem yatay hem de düşey yük aktarımında sürekliliği bozmuş; bu durum çarşının statik dengesini olumsuz etkilemiştir.

Bazı bölümlerde yerel düzeyde çökmeler ve zemin farklı oturmaları gözlemlenmiştir. Bu hasarlar özellikle taşıyıcı duvarların altına denk gelen zemin katmanlarında oturmanın düzensiz olmasıyla ilişkilidir. Zemin oturmalarının yanı sıra, çarşının bazı bölümlerinde zaman içinde yapılan betonarme müdahaleler de dikkat çekmektedir. Bu müdahaleler, yığma taş yapının elastik davranışıyla uyumsuz olan rijit betonarme elemanların, deprem kuvvetleri karşısında farklı davranış göstermesi nedeniyle hasarın yoğunlaştığı alanları oluşturmuştur. Betonarme ile gelen rijitlik farkı, yapının titreşim enerjisini absorbe etmesini engellemiş ve kırılma davranışı artırmıştır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'daki özgün Osmanlı yapım sistemi, yaşlanan yapı malzemesi, zemin yetersizlikleri ve uyumsuz müdahaleler sebebiyle ciddi hasarlara maruz kalmıştır. Bu durum, yapının restorasyonu sürecinde sadece fiziksel onarım değil, aynı zamanda kapsamlı bir mimari analiz, zemin etüdü ve malzeme değerlendirmesi yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

6 Şubat 2023 depremleri sonrasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 6 Mart 2023 tarihli hasar tespit raporuna göre, Kahramanmaraş ve çevresindeki toplam 227.027 yapı, "ağır hasarlı, yıkılmış ya da acil yıkılacak" kategorisine dâhil edilmiştir. Bu sayı, afetin yalnızca konutları değil; tarihi, kültürel ve ticari yapıları da kapsayan geniş çaplı etkisini gözler önüne sermektedir. Özellikle tescilli yapılar ve geleneksel çarşı dokuları, deprem sonrası koruma ve onarım önceliğinde değerlendirilen alanlar arasında yer almıştır. Bu tür yapılar için öncelikli olarak revitalizasyon (işlevsel canlandırma) yerine, yapısal bütünlük analizleri ve güçlendirme tekniklerinin planlanması önerilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Bu bağlamda, Kahramanmaraş Kapalı Çarşı için önerilen müdahale süreci çok katmanlı bir koruma yaklaşımı gerektirmektedir. İlk aşamada, çarşının mevcut durumu detaylı biçimde belgelenmeli; bu kapsamda rölevo, fotogrametri ve üç boyutlu tarama teknikleri kullanılarak yapının özgün nitelikleri kayıt altına alınmalıdır. Takiben, taşıyıcı sistemlere yönelik hem yerinde (in-situ) hem de

laboratuvar ortamında yapılacak malzeme testleri ile yapısal performans değerlendirilmeli, güçlendirme müdahaleleri buna göre tasarlanmalıdır. Son aşamada, hazırlanan projelerin uygulanması süresince ziyaretçi güvenliğini sağlamak adına geçici destekleme ve koruma sistemleri kurulmalı; böylece hem kamu güvenliği hem de kültürel miras sürekliliği eş zamanlı olarak korunmalıdır. Bu bütüncül yaklaşım, çarşının hem tarihî kimliğini hem de fiziksel dayanıklılığını sürdürülebilir biçimde güvence altına almayı amaçlamaktadır.

C. Yapısal ve Estetik Değerlendirme

Deprem sonrası yapılan yerinde incelemelerde, Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın ana taşıyıcı sistemini oluşturan yığma taş duvarlarda yaygın çatlaklar, birleşim noktalarında ayrışmalar ve bazı bölümlerde kısmi yıkılmalar tespit edilmiştir. Özellikle kemer ve tonozların ayak noktalarında görülen çatlamlar, yatay ve düşey yüklerin dengeli bir şekilde aktarılmasında ciddi sorunlar oluştuğunu göstermektedir. Taşıyıcı sistemdeki bu hasarlar, yapının statik bütünlüğünü doğrudan etkileyerek olası artçı sarsıntılara karşı güvenliğini riske atmaktadır.

Çizelge 9 Yapısal Değerlendirme Kriterleri

Kriter	Alt Açıklama
Taşıyıcı Sistem Hasarı	Duvar, kolon, kemer ve tonozlardaki çatlaklar, ayrışmalar, oturmalar.
Örtü Sisteminin Durumu	Tonoz veya kubbelerin deformasyon durumu, kısmi çökmeler.
Temel ve Zemin Problemleri	Zemin oturmaları, temel çatlakları, drenaj eksiklikleri.
Yapısal Müdahalelerin Uygunluğu	Önceki betonarme/çelik eklentilerin özgün yapı ile uyumu.
Malzeme Dayanımı	Taş, tuğla, ahşap gibi malzemelerin yaşlanma ve yıpranma durumu (örneğin kireç harcının dağılması).
Deprem Öncesi Müdahale İzleri	Önceden yapılmış güçlendirme uygulamalarının etkinliği.
Geçici Destekleme Sistemleri	Ahşap veya çelik payandaların doğru yerleşimi ve etkisi.
Statik Süreklilik	Yük aktaran elemanlar arasında süreklilik (örneğin kemer duvar birleşimi).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Kapalı Çarşı'nın karakteristik unsurlarından biri olan tonoz örtü sistemi, deprem sonrası ciddi deformasyonlara uğramıştır. Tonoz yüzeylerinde görülen

çatlaklar ve sıva dökülmeleri, hem yapının görsel bütünlüğünü hem de strüktürel stabilitesini tehdit etmektedir. Bazı beşik tonoz bölümlerinde ise oturma nedeniyle kemer formu bozulmuş, yük dağılımında düzensizlikler meydana gelmiştir. Bu durum, örtü sisteminin güvenlik açısından yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapılan gözlemler ve teknik raporlamalar, çarşıya ait bazı bölümlerde zemin oturmaları nedeniyle lokal çökme ve çatlakların oluştuğunu ortaya koymuştur. Yığma yapılarda sıklıkla karşılaşılan bu durum, temel sisteminin deprem yüklerini karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle tekil temelli yapıların bulunduğu alanlarda, zemin sıvılaşması veya taşıma gücü yetersizliği nedeniyle yük aktarımında dengesizlik oluşmuş ve bu durum üst yapıdaki hasarların şiddetini artırmıştır.

Geçmişte yapılan betonarme ve metal eklentiler, geleneksel yığma taş yapılarla uyum göstermediği için deprem sırasında zayıf noktalar oluşturmuştur. Özellikle çarşının bazı geçiş noktalarında gözlemlenen betonarme kiriş ve kolon uygulamaları, rijit davranış göstererek titreşim enerjisinin yapıya zarar vermesine neden olmuştur. Bu tür uyumsuz müdahaleler, yapının özgün taşıyıcı sistemini zayıflatmakla kalmayıp, onarım sürecinde daha karmaşık çözümler gerektirmektedir.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın taş duvarlarında kullanılan kireç harcı zamanla bağlayıcılık özelliğini kaybetmiş; bu da yapının deprem enerjisine karşı direncini azaltmıştır. Ahşap doğramalar ve diğer organik malzemelerde de çürüme, nem ve böceklenme gibi yıpratıcı etkenlerin izleri gözlenmiştir. Malzeme dayanımındaki bu zayıflıklar, sadece mevcut hasarların onarımı için değil, aynı zamanda gelecekteki afetlere karşı da yapının güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Deprem sonrasında uygulanan geçici ahşap destekleme sistemleri, tonoz örtüler ve taşıyıcı duvarlar üzerinde oluşabilecek ani çökmelere karşı kısa vadeli bir güvenlik sağlamıştır. Bu iskele sistemleri, hem ziyaretçilerin hem de yapı işçilerinin can güvenliği açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Ancak bu tür müdahalelerin yalnızca geçici bir çözüm sunduğu, esas yapısal sorunların analiz edilip kalıcı restorasyon projeleriyle desteklenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Çizelge 10 Estetik Değerlendirme Kriterler

Kriter	Alt Açıklama
Özgünlük Korunma Düzeyi	Yapının orijinal malzeme, oran, oranlar ve süsleme unsurlarının korunma durumu.
Mimari Bütünlük	Yapının dönemine uygun mimari unsurlarının korunmuş olması (tonoz, kepenk, sokak dokusu).
Yüzey ve Cephe Değişiklikleri	Cephe kaplamalarının özgünlüğü (PVC, seramik, modern boya müdahaleleri gibi).
Estetik Bütünlük ve Malzeme Uyumu	Modern malzeme eklerinin (beton, metal, cam) yapı ile uyum derecesi.
Aydınlatma ve Görsel Algı	Tonozlu sokaklarda ışık ve gölge dengesi; görsel geçişlerin sürekliliği.
Zanaatkâr İşçiliği	Ahşap doğrama, taş işçiliği gibi el işçiliği izlerinin durumu.
Ziyaretçi Algısı ve Mekânsal Deneyim	Estetik algı açısından yapının kullanıcı üzerindeki etkisi.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Estetik değerlendirmede en temel unsur, yapının özgün mimari karakterinin ne ölçüde korunabildiğidir. Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı özelinde değerlendirildiğinde, deprem öncesinde büyük ölçüde korunmuş olan ahşap kepenkler, dar cepheli dükkân tasarımları ve tonoz örtüler, bazı bölümlerde tahrip olmuş veya geçici malzemelerle kapatılmıştır. Bu durum, yapının tarihsel kimliğini doğrudan etkileyen görsel bozulmalara yol açmaktadır. Özgünlük düzeyinin korunması, yapılacak restorasyon müdahalelerinde tarihsel belgelerle destekli restitüsyon verilerine dayalı titiz bir yaklaşım gerektirir.

Deprem sonrası müdahalelerde sıklıkla karşılaşılan sorunlardan biri, mimari bütünlüğün bozulmasıdır. Kapalı Çarşı örneğinde, farklı dönemlere ait restorasyon izleri ve çağdaş müdahaleler nedeniyle yapının estetik birliği yer yer zedelenmiştir. Özellikle bazı dükkân cephelerinde rastgele yerleştirilmiş modern vitrin elemanları ve tabelalar, Osmanlı çarşı mimarisine özgü ritmik sokak algısını bozmuştur. Bu durum, hem yapının geleneksel görsel kompozisyonuna zarar vermekte hem de ziyaretçi algısını olumsuz etkilemektedir.

Yapının dış yüzeyinde kullanılan malzeme türleri ve cephe elemanlarındaki değişiklikler, estetik açıdan ciddi sapmalara yol açmaktadır. Deprem sonrasında bazı bölümlerde özgün taş duvar yüzeylerinin üzerine briket, PVC kaplama veya endüstriyel boyalar uygulanmıştır. Bu tür müdahaleler, sadece estetik zarara değil, aynı zamanda yapı malzemelerinin nefes alma özelliğini engelleyerek

yapısal hasarı da artırabilir. Dolayısıyla, yüzey düzenlemelerinde özgün taş, ahşap ve sıva dokusuna sadık kalmak temel bir gerekliliktir.

Estetik açıdan dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur, kullanılan yapı ve kaplama malzemelerinin birbirleriyle olan görsel uyumudur. Kapalı Çarşı'nın bazı bölümlerinde ahşap ve taş gibi geleneksel malzemelerin yanında beton, seramik ve metal gibi modern malzemelerin birlikte kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu malzeme çeşitliliği, mimari doku açısından tutarsızlık yaratmakta, yapının tarihi atmosferine zarar vermektedir. Restorasyon sürecinde malzeme seçimi, hem tarihi bağlama hem de estetik dokuya uygun biçimde yapılmalıdır.

Çarşı içerisinde estetik bütünlüğün sağlanmasında doğal ve yapay aydınlatma büyük rol oynamaktadır. Tonoz örtülü dar sokaklarda yeterli aydınlatma sağlanmadığında, ziyaretçilerin mekân algısı zayıflamakta ve yapının mimari detayları görünmez hale gelmektedir. Özellikle geçici yapılarla kapatılan veya tonozları zarar görmüş alanlarda bu sorun daha da belirgindir. Bu nedenle, estetik ve işlevsel dengeyi gözetken aydınlatma çözümleri geliştirilmelidir.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, taş işçiliği, ahşap doğrama ve demir ustalığı gibi zanaatkâr üretiminin izlerini taşıyan birçok özgün detaya sahiptir. Ancak deprem sonrası bazı detaylar ya tamamen yok olmuş ya da tahrip olmuştur. El yapımı kepenkler, dövme demir parmaklıklar ve taş kabartmaların korunması, yapının hem kültürel değeri hem de estetik kalitesi açısından hayati öneme sahiptir. Restorasyon sürecinde bu unsurlar belgelenmeli ve geleneksel tekniklerle yeniden üretilmelidir.

Estetik değerlendirmenin bir diğer boyutu, yapı ile kurulan insan etkileşimidir. Kapalı Çarşı gibi tarihî ticaret mekânlarında, ziyaretçilerin geçirdiği deneyim görsel, mekânsal ve kültürel açıdan bütünlük arz etmelidir. Bozulmuş tonozlar, karanlık geçitler, rastgele eklenmiş tezgâhlar veya geçici brandalar gibi unsurlar, bu deneyimi zayıflatır. Dolayısıyla, estetik iyileştirme sadece yapıların kendisine değil, kullanıcı deneyimine yönelik olarak da planlanmalıdır.

D. Restorasyon, Rekonstrüksiyon ve Revitalizasyon Olanakları

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, Kapalı Çarşı'da özellikle tonozlu geçitler ve yığma taş duvar sistemleri üzerinde

önemli yapısal deformasyonlara yol açmıştır. Bu durum, yapının tarihî strüktürüne zarar verse de, özgün plan şeması, mimari karakteri ve malzeme dokusunun büyük ölçüde korunması sayesinde restorasyon çalışmalarını mümkün kılmaktadır. Çarşının bazı bölümlerinde tonoz sistemler üzerindeki çatlaklara yönelik geçici ahşap destekleme sistemleri kurulmuş ve yapısal çökme riskine karşı güvenlik önlemleri alınmıştır (Bozkurt ve Aksoy, 2023).

Bu kapsamda, çarşının restorasyon süreci için izlenebilecek en önemli yöntemlerden biri malzeme konservasyonu ve taş enjeksiyonu teknikleridir. Özellikle yığma taş duvarlarda bağlayıcı harcın zamanla zayıfladığı göz önüne alındığında, kireç esaslı enjeksiyon sistemleri kullanılarak taşıyıcı bütünlük yeniden tesis edilebilir. Ayrıca hasar gören kemer ve tonoz birleşim noktalarında çelik tel takviyesi veya fiber karbon laminat uygulamaları gibi geri dönüşümlü ve müdahale izni veren sistemler önerilmektedir (Yıldız ve Gürdal, 2021).

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nda restorasyon olanaklarının uygulanabilirliğini güçlendiren önemli bir unsur, 2017 yılında yapılan fotogrametrik belgeleme ve rölöve çalışmalarıdır. Bu kayıtlar, çarşının orijinal durumuna dair önemli veriler sunmakta ve restorasyon sırasında yanlış müdahalelerin önüne geçilmesini sağlamaktadır. UNESCO'nun (2019) kültürel mirasın afet sonrası korunmasına ilişkin "Heritage Emergency Handbook" rehberinde de, bu tür belgelerin müdahale öncesinde mutlaka kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bir başka örnek olarak, İstanbul'daki Kapalıçarşı'nın 1999 depremi sonrası geçirdiği restorasyon süreci gösterilebilir. Bu restorasyonda da geleneksel örtü sistemleri ve yapı malzemeleri korunmuş; sadece zayıflamış taşıyıcılar güçlendirilmiştir. Kahramanmaraş Kapalı Çarşı için benzer bir modelin uygulanması, özgünlük ilkesinden taviz vermeden yapının hem strüktürel hem de estetik bütünlüğünü yeniden tesis etmeye olanak sağlayacaktır.

Rekonstrüksiyon, tarihî yapıların tamamen yıkıldığı ya da geri dönüşü olmayan hasarlara uğradığı durumlarda, arşiv belgeleri, fotoğraflar, rölöve planları ve restitüsyon çizimleri temel alınarak yapıların yeniden inşasını içeren bir müdahale yöntemidir. Kahramanmaraş Kapalı Çarşı özelinde, 2023 depremi sonrası yapılan teknik incelemelerde bazı arasta bölümlerinde (özellikle

Köşkerler Arastası'nın batı aksında) ağır taşıyıcı sistem çökmesi, duvar yıkımları ve örtü sistemlerinin tamamen kaybı tespit edilmiştir. Bu bölgelerde yapının restorasyonla kurtarılması mümkün olmadığı için, özgün belge ve planlara dayanarak rekonstrüksiyon yapılması gündeme gelmiştir.

Rekonstrüksiyon süreci, uluslararası ilkelere göre etik sınırlar içinde yürütülmelidir. ICOMOS'un "The Venice Charter" ve "New Zealand Charter" gibi belgelerinde belirtildiği üzere, bu tür yeniden yapımlar sadece yeterli belgeye dayandığı, özgün malzeme ve tekniklerle gerçekleştirildiği ve tarihsel gerçekliğe sadık kalındığı durumlarda kabul görmektedir (ICOMOS, 2017). Kapalı Çarşı'da bu şartların büyük ölçüde karşılandığı görülmektedir; zira yapı, geçmiş yıllarda detaylı biçimde fotogrametrik yöntemlerle belgelenmiş, restitüsyon planları oluşturulmuştur (EHA Yapı Mimarlık Arşivi, 2017).

Türkiye'den benzer bir örnek, Bursa Hanlar Bölgesi içinde yer alan ve tamamen yıkılan Perşembe Pazarı Hani'nin rekonstrüksiyon sürecidir. Bu yapıda XIX yüzyıla ait arşiv belgeleri, fotoğraflar ve yapı izleri kullanılarak rekonstrüksiyon tamamlanmış ve yapı kültürel işlevlerle yeniden kullanıma açılmıştır (Çelik ve Bal, 2020). Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın yıkılan kısımlarında da benzer bir uygulama hem mekânsal sürekliliği sağlayacak hem de tarihî çarşı bütünlüğünün yeniden tesisi açısından önem arz edecektir.

Revitalizasyon sürecinde çarşının tarihsel dokusuna zarar vermeden, çağdaş işlevlerle yeniden yapılandırılması mümkündür. Örneğin, kullanılmayan dükkânlar veya atıl durumda olan han bölümleri geleneksel zanaat atölyeleri, kültür sergi alanları, tematik çayevleri veya şehir hafızasına odaklanan mikro müze birimleri olarak yeniden düzenlenebilir. Böyle bir yaklaşım, Floransa'daki *Mercato Centrale* örneğinde olduğu gibi, hem ticari hem kültürel yaşantının çarşıya entegre edilmesini sağlayabilir (Rossi, 2019).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 tarihli "Deprem Sonrası Kültürel Mirasın Korunması ve Canlandırılması Rehberi"ne göre, revitalizasyon sürecinde yerel paydaşların (esnaf, halk, meslek odaları) görüşleri alınmalı ve yapıların kamusal işlevleri artırılmalıdır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Kapalı Çarşı'da bu kapsamda önerilebilecek uygulamalar arasında; tematik yürüyüş rotalarının oluşturulması, sokak müziği performans alanları, geleneksel el

sanatları günleri ve çarşının gece aydınlatma sistemlerinin iyileştirilmesi gibi projeler yer alabilir.

Yine Türkiye’den başarılı bir örnek olan Gaziantep Bakırcılar Çarşısı, özgün mimari dokusu korunarak zanaat odaklı canlandırma projesiyle bölgeye kültürel ve ekonomik canlılık kazandırmıştır (Demirtaş-Milz, 2017). Kahramanmaraş Kapalı Çarşı için benzer bir model benimsenerek, restorasyon ve rekonstrüksiyon sürecinden geçen yapılar, özgün işlevlerine dönüştürülerek aynı zamanda kent turizmi, yerel ekonomi ve kültürel süreklilik açısından aktif rol üstlenebilir.

E. Koruma Öncelikleri ve Müdahale Stratejileri

Deprem sonrası kültürel miras yapılarında müdahale planları oluşturulurken ilk adım, koruma önceliklerinin belirlenmesidir. Bu öncelikler, yapıların tarihsel değeri, taşıyıcı sistem güvenliği, malzeme özgünlüğü ve kent dokusu içindeki konumu dikkate alınarak sıralanmalıdır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, Osmanlı dönemine ait çok sıralı arasta düzenine sahip, kâgir malzemeden inşa edilmiş, taş duvarlı ve tonoz örtülü ticaret yapılarından oluşmaktadır. Yapının ana plan şeması, bedesten merkezli olup kuzey-güney aksı boyunca dizilmiş tonozlu sokaklardan ve dar cepheli dükkânlardan meydana gelir. Yapının taşıyıcı sisteminde yığma taş duvarlar, beşik tonozlar ve ahşap doğrama elemanları temel rol oynamaktadır (Bozkurt ve Aksoy, 2023).

2023 Kahramanmaraş Depremi sonrasında yapılan yerinde gözlemler ve teknik raporlar, çarşının farklı bölümlerinde değişen düzeylerde yapısal hasarlar tespit edildiğini göstermektedir

- Birinci öncelikli alanlar: Bedesten çevresindeki ana akslar ve ana taşıyıcı sistemlerde çatlaklar mevcut olmakla birlikte yapının özgün elemanları büyük ölçüde korunmuştur. Bu alanlarda restorasyon ile güçlendirme mümkündür.
- İkinci öncelikli alanlar: Kısmi çökmelerin yaşandığı ve özellikle Köşkerler Arastası gibi batı bölümlerinde tonozların tamamen

yıkıldığı görülmektedir. Bu alanlar rekonstrüksiyon gerektirecek niteliktedir.

- Üçüncü öncelikli alanlar: Zemin oturmaları ve çatlama nedeniyle çökme riski taşıyan bölümler (özellikle geçit ağzları ve dar koridorlar), geçici destekleme ile müdahale edilmesi gereken kritik alanlardır.

Taş duvarlar çoğunlukla moloz taş ve kireç harcı ile örülmüş; zamanla harç bağlayıcılığı zayıflamış, bazı bölgelerde taşlar yerinden oynamış veya çatlamıştır. Tonoz örtülerde çatlaklar ve sıva dökülmeleri yaygındır. Ahşap doğramaların bir kısmı çürümüş veya yenisiyle uyumsuz şekilde değiştirilmiştir. PVC, beton ve briket gibi çağdaş malzemeler görsel ve taşıyıcı uyumsuzluk yaratmaktadır.

Mimari koruma açısından birinci derecede öncelikli yapılar, taşıyıcı sisteminde kritik hasar bulunmayan fakat özgün elemanları korunan bölümlerdir. Bu yapılar, güçlendirme ve onarımla kurtarılabilir niteliktedir. Teknik açıdan, bu tür bölümlerde yapılacak müdahaleler “aslına uygun koruma” ilkesine dayanmalı; kireç esaslı harç enjeksiyonları, duvar dikişleme sistemleri ve tonoz güçlendirmesi gibi geleneksel sistemle uyumlu teknikler tercih edilmelidir (Gürdal ve Yıldız, 2021).

İkinci öncelik grubunu oluşturan alanlar, yapısal olarak kısmen çökmüş ancak mimari kimliği belgelenebilir olan bölgelerdir. Bu bölgelere müdahale, “tamamlama” veya “yeniden inşa” (rekonstrüksiyon) yöntemleriyle yapılabilir. Bu tür uygulamalarda, restitüsyon planları, arşiv fotoğrafları ve dijital modellemeler temel alınmalı; yeni inşa edilecek bölümler, orijinal yapının silüeti, oranları ve malzeme dokusuna sadık kalmalıdır. Burada asıl hedef, kültürel sürekliliği ve kent belleğini koruyarak, görsel ve mekânsal sürekliliği sağlamaktır.

Üçüncü öncelik, acil yapısal risk taşıyan ve hem kullanıcı güvenliği hem de çevre yapılar açısından tehdit oluşturan alanlardır. Bu bölgelerde ilk müdahale, hasarın yayılmasını engellemek için geçici koruma sistemleriyle yapılmalı; ahşap iskeleleme, çelik gergiler ve koruyucu bariyerler kurularak taşıyıcı yük aktarımı dengelenmelidir. Bu uygulamalar, yapının çökmeye yüz tutan noktalarında,

restorasyon öncesi acil müdahale stratejisi olarak değerlendirilir (UNESCO, 2019).

Müdahale stratejileri ayrıca, çarşının topografik yapısı, zemin durumu ve çevresel koşulları dikkate alınarak projelendirilmelidir. Deprem sonrası zemin farklı oturmalarının yaşandığı bölgelerde, mikro zemin etüdü ve yapı-zemin etkileşimi analizleri yapılmadan restorasyon uygulamasına geçilmemelidir. Özellikle temellerde taş duvar yayılmaları veya eksen kaymaları tespit edilen bölgelere, enjeksiyonlu mini kazık, karbon fiber ile kolon sarma ve elastomer takviye sistemleri gibi çağdaş, ancak görünmez çözümler entegre edilebilir (Tüfekçioğlu et al., 2022).

6 Şubat 2023 depremlerinden sonra yapılan gözlemler, çarşının belirli bölümlerinde zemin oturmaları, çatlak genişlemeleri ve temel kaymaları yaşandığını göstermektedir. Özellikle farklı taban oturmaları nedeniyle taşıyıcı sistemde yatay kaymalar ve açılmalar meydana gelmiş; bu durum tonoz ve kemer birleşim noktalarında süreksizlikler oluşturmuştur.

Kapalı Çarşı'nın ana taşıyıcı sistemi kâgir duvarlar ve tonozlardan oluşmaktadır. Bu sistem, elastik davranış kabiliyeti sınırlı olduğundan, deprem yükleri altında kırılgan (brittle) davranış gösterir. Bu bağlamda, statik analiz kapsamında aşağıdaki uygulamalar önerilmektedir:

- Yapı analiz modeli oluşturulması (FEM/ANSYS veya SAP2000 ile): Taşıyıcı sistemde stres dağılımı, moment ve kesme kuvvetleri gibi verilerin modellenmesi,
- Yük kombinasyonlarının belirlenmesi: Ölü yük, hareketli yük, deprem yükü, rüzgar ve kar yükleri dâhil edilerek yapı stabilitesinin sınanması,
- Yığma yapı modellemesi: Taş-tuğla bağlantı türlerine ve harç türlerine göre non-lineer davranış analizi.

Zemin etüdü ve statik analizler sonucunda elde edilen yapısal veriler doğrultusunda, Kahramanmaraş Kapalı Çarşı'da uygulanabilecek müdahaleler, hem taşıyıcı sistemin güçlendirilmesi hem de özgün mimari dokunun korunması amacıyla dikkatle seçilmelidir. Kemer ve tonoz elemanlarının rijitliğini artırmak

için çelik kuşaklama sistemleri veya karbon fiber örtüleme teknikleri kullanılabilir; bu yöntemler yük dağılımını dengelerken yapının özgün geometrisine müdahale etmeden strüktürel dayanımı artırır. Yığma taş duvarlardaki mikro çatlakların ise düşük basınçlı enjeksiyon yöntemiyle kireç esaslı bağlayıcı malzemelerle doldurulması, hem yapının bütünlüğünü onarır hem de nem kontrolü sağlar. Temel sistemi için önerilen enjeksiyonlu mini kazık uygulamaları, farklı oturmalarından kaynaklanan yük aktarım dengesizliklerini ortadan kaldırabilir. Son olarak, tonoz geçiş noktalarına yerleştirilecek çelik çekme rotaları ile yatay kuvvetlere karşı gergi sistemleri kurularak, sistem içi rijitlik ve süreklilik sağlanabilir. Bu müdahaleler, yapının estetik ve kültürel özelliklerini bozmadan, güvenliğini çağdaş mühendislik çözümleriyle garanti altına almayı hedefler.

F. Model önerisi

Kapalı Çarşı'nın bazı bölümleri, taşıyıcı sistemin bütünlüğünü büyük ölçüde koruyan, sınırlı yapısal hasar ve yüzey deformasyonlarıyla ayakta kalmayı başarmıştır. Özellikle Bedesten çevresi ve ana aks üzerindeki dükkânlar, çatlakların yüzeysel düzeyde olduğu, tonoz ve kemer sistemlerinin ana kurgusunun bozulmadığı alanlardır. Bu tür yapı bölümleri için önerilen müdahale türü restorasyondur. Restorasyon uygulamalarında, taş duvarlardaki mikro çatlaklara kireç esaslı enjeksiyon uygulanarak malzeme bütünlüğü yeniden sağlanmalı; kemer ve tonoz ayaklarına ise karbon fiber veya çelik kuşaklama sistemleri yerleştirilerek statik denge güçlendirilmelidir. Ayrıca, ahşap doğrama elemanları ve özgün süslemeler koruma altına alınmalı, hasar görmüş olanlar geleneksel ustalıkla yeniden üretilmelidir. Bu aşamadaki müdahaleler, yapının tarihi kimliğini bozmadan güvenliğini artırmayı hedefler ve “aslına uygun koruma” ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalınmalıdır.

Deprem sonrası bazı çarşı bölümlerinde—özellikle Köşkerler Arastası'nın batı aksı gibi alanlarda—taşıyıcı sistemlerin tamamen çökmesi, tonozların kaybı ve taş duvarların yıkılması gibi ciddi yıkımlar gözlenmiştir. Bu tür alanlarda yapıların restorasyonla kurtarılması teknik olarak mümkün değildir. Ancak geçmişte yapılan rölöve, restitüsyon planları ve arşiv belgeleri sayesinde, yapıların mimari izleri detaylı biçimde belgelenmiştir. Bu durum,

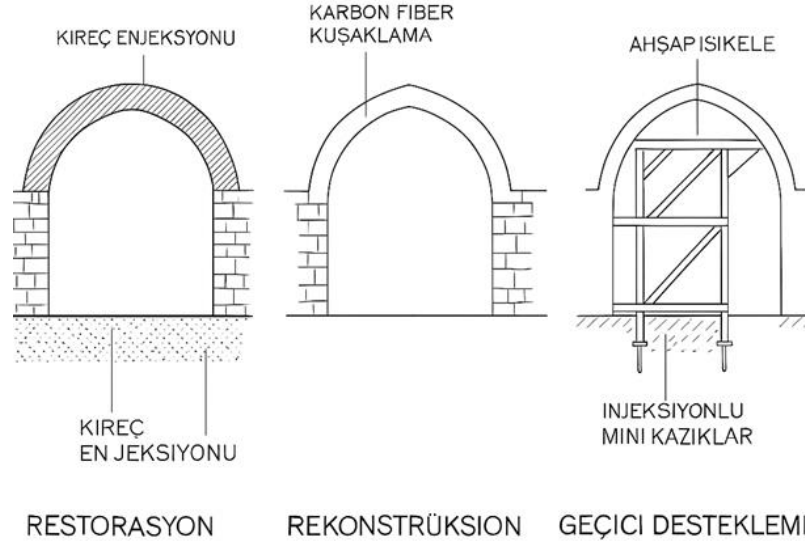
rekonstrüksiyon uygulamaları için etik ve teknik bir zemin oluşturur. ICOMOS'un "Venedik Tüzüğü" ve UNESCO ilkeleri doğrultusunda, rekonstrüksiyon çalışmaları yalnızca belgeli, geri döndürülebilir ve özgün oranlara sadık kalınarak gerçekleştirilmelidir. Bu tür müdahalelerde geleneksel yapı malzemeleri kullanılmalı, ancak yapının iç strüktüründe görünmeyen modern teknikler (örneğin çelik çekirdekli duvar sistemleri) destekleyici unsur olarak entegre edilmelidir. Amaç, tarihî silueti yeniden kurmak, çarşının fiziksel sürekliliğini sağlamak ve kent belleğini onarmaktır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın bazı bölümleri ,özellikle dar geçit ağızları ve tonoz geçiş noktaları,zemin farklı oturmaları ve çatlak ilerlemeleri nedeniyle yüksek çökme riski altındadır. Bu alanlarda öncelikli olarak kullanıcı güvenliğini sağlamak amacıyla geçici yapısal müdahalelerin gerçekleştirilmesi gereklidir. Ahşap iskele sistemleri, çelik gergiler ve koruyucu tünel yapıları bu tür geçici çözümler arasında yer almaktadır. Ancak bu müdahaleler yalnızca kısa vadeli güvenlik sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda zemin etüdü ve statik analizlerle desteklenerek kalıcı çözümlere temel oluşturmalıdır. Bu kapsamda, zeminde enjeksiyonlu mini kazık uygulamaları, elastomer takviye sistemleri ve temele entegre karbon fiber kuşaklar gibi çağdaş mühendislik çözümleri uygulanmalıdır. Bu müdahale türü, çarşının çökme riski altındaki alanlarında hem zaman kazanmak hem de kalıcı güçlendirme projeleri öncesi yapıyı stabilize etmek amacı taşır.

Çizelge 11 Müdahale Aşamaları ve Kriterleri

Müdahale Aşaması	Yapı Durumu	Müdahale Türü	Teknik Yöntemler
1. Aşama	Hafif hasarlı, özgünlük korunmuş	Restorasyon	Kireç enjeksiyonu, karbon fiber, konservasyon
2. Aşama	Kısmi/total yıkım, belge mevcut	Rekonstrüksiyon	Rölöveye dayalı yeniden inşa, özgün oranlar
3. Aşama	Çökme riski, zemin sorunu mevcut	Geçici Güvence + Zemin	İskele, mini kazık, çelik gergi sistemleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 29 Müdahale Aşamaları ve Kriterleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Restorasyon veya rekonstrüksiyon sürecine başlamadan önce, yapının mevcut fiziksel ve tarihî durumunun detaylı bir şekilde belgelenmesi gerekir. Bu, müdahale sınırlarının net bir biçimde belirlenmesi, özgün unsurların korunması ve yanlış uygulamaların önlenmesi açısından büyük önem taşır. Bu aşamada yapılacak çalışmalar arasında mimari rölöve çizimleri, cephe ve kesit planlarının hazırlanması, fotogrametrik görüntüleme teknikleriyle yapı yüzeylerinin dijital modellerinin oluşturulması ve üç boyutlu lazer taramalar (LiDAR) ile detaylı yüzey analizlerinin yapılması yer alır.

Yapıya yapılacak her türlü müdahale, tarihsel belgelerle desteklenmelidir. Müdahale kararları; Osmanlı dönemi haritaları, eski kent krokileri, tarihî fotoğraflar, seyahatnameler ya da yerel halkın sözlü anlatımları gibi kaynaklara dayandırılmalıdır. Bu belgeler sayesinde yıkılmış ya da kaybolmuş mimari elemanların doğru şekilde restitüsyonu mümkün hale gelir.

Tarihî yapılarda yapılacak her türlü onarım, güçlendirme veya yenileme müdahalesinde, kullanılan malzemenin mevcut yapıdaki özgün malzeme ile fiziksel, kimyasal ve mekanik uyum göstermesi esastır. Uyumsuz malzeme kullanımı, hem yapının estetik bütünlüğünü bozmakta hem de taşıyıcı sistemde geri dönüşü zor olan hasarlara yol açabilmektedir. Özellikle yığma taş, kireç harcı, ahşap doğrama gibi geleneksel yapı elemanlarına çimento esaslı, sentetik,

su yalıtımı engelleyici ya da rijit modern malzemelerle müdahale edilmesi, zamanla çatlama, tuz kusması, nem birikimi ve hatta taşıyıcı sistemde bozulmalara sebep olabilir.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi yığma taş duvarlarla inşa edilmiş yapılarda, özellikle taşıyıcı duvar sistemine yapılacak müdahalelerde kullanılan harç türü belirleyici önemdedir. Özgün duvarlarda genellikle kireç esaslı bağlayıcı harçlar yer alır. Bu malzeme hem esnek davranış özelliği hem de nefes alabilirlik sağlaması açısından önemlidir. Dolayısıyla çatlak onarımlarında ve enjeksiyon uygulamalarında mutlaka doğal hidrolik kireç (NHL) içeren harçlar tercih edilmeli; yüksek dayanımlı çimento bazlı ürünlerden kaçınılmalıdır. Ayrıca taşla harç arasında termal ve mekanik genleşme farklılığı olmamalıdır.

Tarihi çarşı yapılarında önemli oranlarda kullanılan ahşap doğramalar, kepenkler, girişler ve pencere elemanları için müdahaleler yapılırken, mevcut ahşap cinsine ve dokusuna uygun malzemeler tercih edilmelidir. Orijinal sistemde meşe, çam veya ceviz gibi yerli ağaç türleri kullanılmışsa, bunların aynı lif yönü ve yoğunluğa sahip modern eşdeğerleriyle değişimi sağlanmalıdır. Ayrıca, kullanılacak tüm ahşapların önceden biyolojik bozulmaya karşı emprenye edilmesi ve geleneksel marangozluk teknikleriyle eklenmesi gerekir. Vidalı veya sentetik yapıştırıcılı bağlantılar yerine çektirme, zıvana gibi geleneksel yöntemler tercih edilmelidir.

Tonozlu geçitler ve kemer açıklıkları gibi kritik strüktürel bölgelerde yapılacak güçlendirme uygulamaları, estetik müdahale sınırlarını aşmamalı ve yapının özgün taşıma karakterini değiştirmemelidir. Bu tür alanlarda karbon fiber laminat, cam elyaf takviyeli polimerler (GFRP) veya paslanmaz çelik tel kuşaklama sistemleri gibi yüksek performanslı fakat görünmeyen malzemeler tercih edilebilir. Ancak bu uygulamalar sırasında, taş dokunun yüzeyine doğrudan zarar verilmemeli ve uygulanacak sistemlerin mekanik davranışları mevcut yapının davranışına uyumlu olmalıdır.

Malzeme uyumluluğu sadece yapısal değil, aynı zamanda görsel ve dokusal bütünlük açısından da değerlendirilmelidir. Yüzey kaplamalarında, cephe düzenlemelerinde veya geçici müdahalelerde kullanılan malzemeler, yapının özgün doku, renk ve yüzey karakteristiğini taklit etmelidir. Örneğin taş

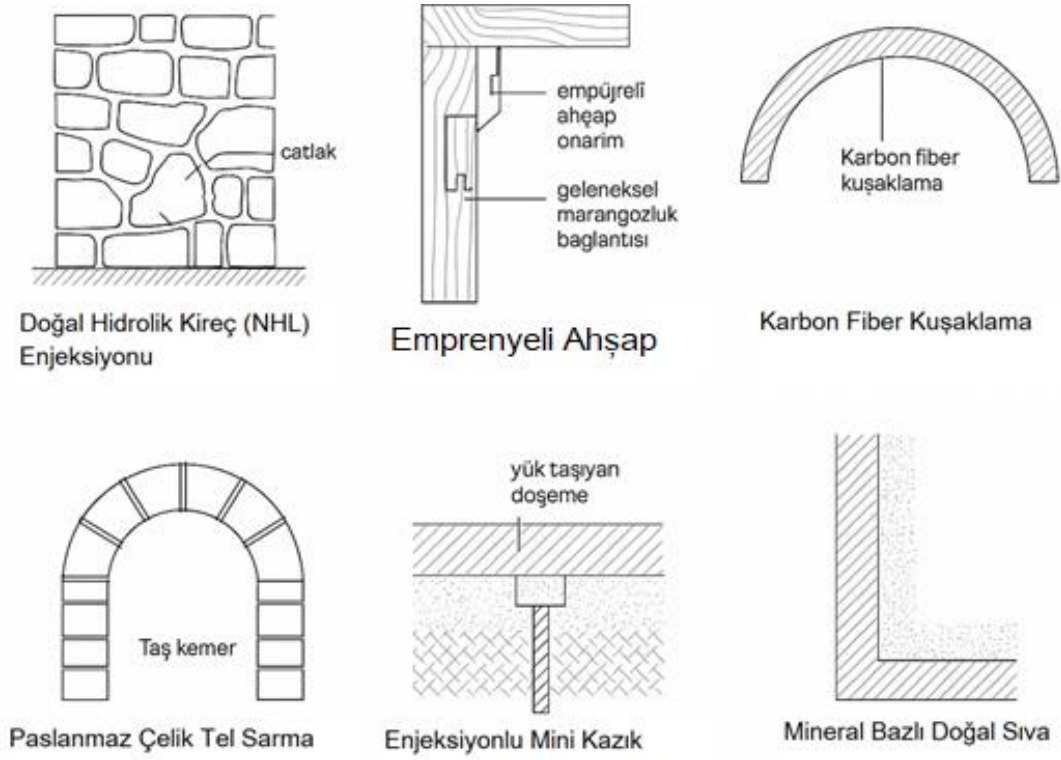
yüzeylerin üzerine brüt beton sıva yapılması, PVC doğrama takılması veya parlak boya ile boyanması tarihî yapının karakterine zarar verir. Tüm müdahaleler, gerekirse mock-up (deneme numunesi) yapılarak estetik testten geçirilmelidir.

Çizelge 12 Malzeme–Müdahale Uyumluluğu

Yapı Elemanı / Malzeme	Uygun Müdahale Yöntemi	Uygunsuz Müdahale Örnekleri
Yığma Taş Duvar	Doğal hidrolik kireç (NHL) enjeksiyonu	Çimento esaslı harçla duvar örme
Kireç Harcı	Kireç esaslı tamir harcı ile çatlak dolgusu	Sentetik dolgu macunları veya silikon
Ahşap Kepenk ve Doğrama	Aynı tür ve yaşta emprenyeli ahşapla onarım, geleneksel marangozluk bağlantıları	PVC doğrama, tutkal ile yapıştırma
Tonoz Örtü Sistemi	Karbon fiber kuşaklama veya GFRP ile takviye (gizli uygulama)	Betonarme kuşatma, dışa taşan çelik profil uygulaması
Taş Kemer	Paslanmaz çelik tel veya fiber sarma	Çimento enjeksiyonu ile rijit sarma
Zemin Temeli	Enjeksiyonlu mini kazık ve zemin iyileştirme enjeksiyonu	Kazıksız doğrudan beton dökümü
Yüzey Kaplaması	Mineral bazlı doğal sıva, renklendirilmiş kireç badana	Seramik kaplama, plastik boya, beton sıva

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Bu tablo, Kapalı Çarşı gibi kültürel miras niteliğindeki yapılarda uygulanabilecek uygun müdahale tekniklerini ve kaçınılması gereken uygulama örneklerini sistematik biçimde sunmaktadır. Malzeme uyumluluğu; hem estetik bütünlüğü korumak hem de yapının uzun vadeli dayanımını sağlamak açısından temel ilkedir.

Şekil 30 “Malzeme Müdahale Teknik Detayları – Kapalı Çarşı Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Revitalizasyon süreci, yalnızca yapının fiziksel restorasyonunu değil, aynı zamanda işlevsel sürdürülebilirliğini de içerir. Bu çerçevede, atıl durumda kalan veya fonksiyonunu kaybetmiş dükkân ve hanların yeniden işlevlendirilmesi esastır. Örneğin, geleneksel el sanatları için üretim–sergileme–satış işlevlerini bir arada barındıran zanaat atölyeleri oluşturulmalı; çarşının belirli bölümleri mikro müze, yerel gastronomi noktası veya sergi galerisi gibi kültürel alanlara dönüştürülmelidir.

Kapalı Çarşı'nın sahip olduğu tarihî dokunun daha görünür hâle getirilmesi için kültürel hafıza rotaları oluşturulmalıdır. Ziyaretçilerin kendi kendine deneyimleyebileceği QR kodlu rehber sistemleri, artırılmış gerçeklik destekli tarih anlatımları ve duvar panolarıyla bilgi aktarımı sağlanmalıdır. Ayrıca, belli aralıklarla düzenlenecek yaşayan tarih turları, çarşayı sadece bir alışveriş mekânı değil, yaşayan bir kültürel merkez hâline getirecektir.

Çizelge 13 Revitalizasyon Proje Adımları

Aşama	Eylem Başlığı	Amaç
1. Mekânsal Fonksiyon Düzenlemesi	Atıl dükkânların işlevlendirilmesi, tematik alanlar oluşturulması	Ticarî canlılığın yeniden sağlanması
2. Kültürel Hafıza ve Rota Oluşturulması	QR kodlu bilgi panoları, artırılmış gerçeklik rehberleri	Ziyaretçi deneyiminin artırılması
3. Kamusal Alan Konforu ve Estetik Rehabilitasyon	Aydınlatma, yönlendirme, oturma elemanlarının tasarımı	Fiziksel çevrenin iyileştirilmesi
4. Yerel Katılım ve Esnaf Entegrasyonu	Çalıştay ve rehberlerle esnafın sürece dâhil edilmesi	Katılımcı koruma modeli oluşturulması
5. Etkinlik ve Kültürel Programlar	Yıl boyu tematik festivaller, el sanatları günleri	Sosyokültürel hareketlilik sağlanması
6. Sürdürülebilir Yönetim ve Finansman	Yerel yönetimli komite ve finansal model önerileri	Uzun vadeli sürdürülebilirlik sağlanması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Revitalizasyon kapsamında çarşının dolaşım alanları (koridorlar, geçitler, meydancıklar) yeniden düzenlenmeli; aydınlatma sistemi, zemin kaplamaları, gölgelendirme öğeleri ve yönlendirme levhaları hem estetik hem de erişilebilirlik açısından yenilenmelidir. Özellikle tonozlu geçitlerde yumuşak ışıktandırmalar, taş dokunun derinliğini ortaya çıkaracak şekilde tasarlanmalıdır. Ayrıca, çağdaşla bütünleşen ama tarihî dokuya saygılı oturma alanları, ziyaretçilerin dinlenme ve etkileşim ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

Revitalizasyon süreci, tepeden inme değil; yerel halk, çarşı esnafı ve ilgili meslek odalarının katılımıyla yürütülmelidir. Planlama aşamasında yapılacak çalıştaylar, forumlar ve atölye çalışmaları sayesinde esnaf önerileri dikkate alınmalı; süreç “topluluk temelli koruma” ilkesine göre şekillendirilmelidir. Ayrıca esnaf için tarihî dokuya uygun tabela, vitrin ve iç mekân düzenlemelerine yönelik rehberler hazırlanmalıdır.

Yıl boyunca planlanacak tematik etkinlikler, çarşının ziyaretçi çeken bir odak hâline gelmesini sağlayacaktır. El sanatları günleri, yerel mutfak festivalleri, tarihî kıyafet defileleri, müzik dinletileri gibi etkinlikler mekâna sürekli hareket ve ilgi kazandıracaktır. Bu tür etkinlikler aynı zamanda genç nesillerin yerel mirasla etkileşimini de artıracaktır.

Revitalizasyon kalıcı bir dönüşüm yaratmalı; bu da ancak sürdürülebilir yönetim modeliyle mümkündür. Bu bağlamda, Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı'nın Revitalizasyon İcra Kurulu gibi bir yapı oluşturulmalı; koruma, bakım ve organizasyon süreçleri merkezi değil, yerel birimlerin eş güdümünde yürütülmelidir. Finansman için kamu-özel iş birliği, sponsorluk, kentsel koruma fonları ve sosyal yatırım modelleri araştırılmalıdır.

Revitalizasyon projeleri yalnızca fiziksel mekânların iyileştirilmesine yönelik teknik bir süreç değil; aynı zamanda yerel hafızanın, toplumsal bağların ve ekonomik ilişkilerin yeniden örgütlendiği sosyal bir dönüşüm sürecidir. Bu nedenle, projeye sadece uzmanların değil, o mekânda yaşayan, çalışan ve üreten bireylerin de katılımı sağlanmalıdır. Yerel katılım, hem sürece meşruiyet kazandırmakta hem de uygulamaların benimsenmesini kolaylaştırmaktadır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi tarihî çarşı alanlarında başta çarşı esnafı olmakla beraber, zanaatkârlar, belediye yetkilileri, koruma kurulu temsilcileri, mimarlar, sivil toplum kuruluşları, yerel halk ve akademik uzmanlar projeye doğrudan veya dolaylı şekilde dâhil edilmelidir. Bu aktörlerle yapılacak ilk adım, ortak tanılama sürecidir. Yani hem mevcut sorunların hem de potansiyel fırsatların yerel bilgiyle tespit edilmesi sağlanmalıdır.

Katılımcılığı somutlaştırmak için belirli araçların sistematik biçimde uygulanması gerekir. Bunlar arasında; mahalle forumları, esnaf toplantıları, mimari fikir yarışmaları, açık alan atölyeleri ve dijital anket sistemleri yer alabilir. Özellikle tasarım sürecinde interaktif sunumlar ve halk oylamaları, karar alma mekanizmasını şeffaflaştırır. Böylece her kesimden bireyin görüşü proje belgelerine yansıtılmış olur.

Süreçsel katılım kadar, uygulama ve sürdürülebilirlik açısından yerel bir yönetim mekanizmasının kalıcılaştırılması elzemdir. Bu amaçla, belediye himayesinde ve yerel paydaşlardan oluşan “Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı Revitalizasyon İzleme ve Koordinasyon Kurulu” benzeri bir yapı kurulabilir. Bu kurul, projeye ait kararların uygulanmasını denetleyen, sürekliliği sağlayan ve gerektiğinde yönlendirme yetkisine sahip bir organ işlevi görecektir.

Katılım mekanizması oluşturulurken sadece meslek odalarının veya sermaye sahiplerinin değil, dezavantajlı grupların (kadın zanaatkârlar, yaşlı esnaf,

engelli bireyler) da sesinin duyulacağı bir temsil modeli kurulmalıdır. Aksi hâlde karar alma süreçleri sınırlı kalır ve çarşıda gerçek bir toplumsal dönüşüm sağlanamaz. Bu bağlamda, temsilde adalet ilkesi esas alınmalı; her grubun kendi sözcüsü aracılığıyla süreçte var olması sağlanmalıdır.

Yönetim mekanizmasının etkin olabilmesi için sadece uygulama değil, denetim ve geri bildirim döngüsü de kurulmalıdır. Belirli aralıklarla yapılacak kullanıcı memnuniyet anketleri, şikâyet ve öneri kutuları, açık kapı toplantıları ile sistem sürekli iyileştirilmeli ve esnek tutulmalıdır. Uzun vadede bu yapı, çarşının sadece fiziki olarak değil, yönetişim modeli olarak da yaşayan bir kurum hâline gelmesini sağlayacaktır.

Özellikle deprem bölgesinde yer alan tarihî yapılar için mühendislik müdahalelerinin temeli, yapısal analiz verileri üzerine kurulmalıdır. Bu kapsamda, yapıların mevcut taşıyıcı sistemleri için FEM (Sonlu Elemanlar Metodu) destekli analizler yapılmalı; SAP2000, ETABS, ANSYS gibi programlar kullanılarak statik ve dinamik davranışlar test edilmelidir. Bu veriler, tonoz, kemer, duvar gibi elemanlarda hangi noktalara müdahale edilmesi gerektiğini teknik olarak belirler.

Her mühendislik müdahalesi, yapının özgün mimarisini gözeterek tasarlanmalıdır. Örneğin, karbon fiber takviyelerin veya çelik kuşaklama sistemlerinin görünür şekilde uygulanması yerine, bunların kemer altına ya da sıva altına gizlenerek entegre edilmesi tercih edilmelidir. Böylece taşıyıcı sistem güçlendirilirken mimari değer zedelenmez. Aynı şekilde, yeni eklenecek elemanların malzeme, doku ve oran açısından özgün yapı ile uyumlu olması sağlanmalıdır.

Yapının dayanıklılığı yalnızca üst yapıdan değil, aynı zamanda zeminle kurduğu ilişkiden de etkilenir. Özellikle Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi tarihi ticaret alanlarında, farklı dönemlerde yapılan eklentiler sebebiyle temellerde oturma farkları, su sızıntısı ve zemin gevşemeleri sık görülür. Bu durumda zemin enjeksiyonu, mini kazık yerleştirme, Jet Grout ve mikropilot uygulamaları gibi tekniklerle zemin stabilizasyonu sağlanmalı; bu işlemler mimari çizimlere entegre edilerek belgelenmelidir.

Yapının mühendislik açısından güçlendirilmesinde kullanılacak her yeni malzeme, yalnızca dayanım açısından değil, mekanik uyum, esneklik, ısı-genleşme katsayısı gibi parametrelerle mevcut yapı malzemeleriyle uyuşmalıdır. Örneğin, çok sert bir çelik destek sistemi, yumuşak kireç harçlı taş duvarla doğrudan temas ederse çatlamalara neden olabilir. Bu tür uyuşmazlıkların önüne geçmek için araya elastomer tabakalar yerleştirilmesi gibi çözümler düşünülmelidir.

Mimarlık ve mühendislik arasındaki en önemli entegrasyon noktalarından biri, detay çözümleridir. Tonoz birleşim noktaları, pencere üstü açıklıklar, taşıyıcı sistem geçişleri gibi hassas bölgelerde her iki disiplinin ortak kararıyla çizilen detaylar; hem dayanım sağlar hem de estetik bütünlüğü korur. Bu detaylar paftalarda hem yapısal (ölçekli kesitler) hem de anlatımsal (açıklamalı lejantlarla) sunulmalıdır.

Sürdürülebilirlik ilkesi yalnızca çevresel faktörleri değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel sürekliliği de kapsar. Kapalı Çarşı gibi tarihî yapılarda bu ilke; yapıların uzun vadede işlevini yitirmeden yaşatılmasını, bakım süreçlerinin düzenli şekilde yürütülmesini ve gelecek nesillerin bu mirastan yararlanabilmesini temin etmeyi hedefler. Koruma faaliyetleri geçici çözümler yerine uzun ömürlü, sistematik ve döngüsel bakımı mümkün kılan uygulamalara dayanmalıdır.

Sürdürülebilir koruma, yalnızca yapının fiziksel varlığını değil, onunla birlikte gelen zanaatkârlık bilgisini, geleneksel yapım tekniklerini ve yerel malzeme kullanımını da korumayı içerir. Bu nedenle restorasyon projelerinde modern endüstriyel malzemeler yerine, yerel taş, ahşap, doğal kireç gibi geleneksel malzemeler öncelikli olmalıdır. Böylece hem özgünlük korunur hem de yerel üretim zincirleri desteklenmiş olur.

Tarihî yapıların modern kullanım ile uyumlu hâle getirilmesi sürecinde enerji verimliliği büyük önem taşır. Isı kaybını azaltan ancak yapının doğal havalandırma sistemine müdahale etmeyen çözümler (örneğin, ahşap panjurlarla destekli iç yalıtım sistemleri), LED aydınlatma sistemleri, yağmur suyu toplama altyapıları gibi teknikler, hem çevreye duyarlılık sağlar hem de yapının yaşamsal

maliyetlerini düşürür. Bu tür müdahaleler, mimari ve estetik bütünlüğü bozmadan entegre edilmelidir.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi yapılar sadece fiziksel birer anıt değil, aynı zamanda bir ekonomik ekosistemdir. Sürdürülebilir bir proje, bu ekosistemi güçlendirecek işlevsel dönüşümleri kapsamalıdır. Geleneksel mesleklerin sürdürülmesi, genç zanaatkârların desteklenmesi, kısa tedarik zincirleriyle yerel üreticilerin teşvik edilmesi ve çarşı ekonomisinin çağdaş sistemlere (e-ticaret, dijital pazarlama vb.) entegre edilmesi sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutlarını teşkil eder.

Bir koruma projesinin yalnızca başlangıç aşaması değil, sonrasındaki yönetim modeli de sürdürülebilir olmalıdır. Bu, proje tamamlandıktan sonra yapıların kontrolsüz şekilde yeniden bozulmasını önlemek için yerel idareler, vakıflar veya esnaf birlikleriyle uzun vadeli bakım protokolleri ve denetim sistemlerinin oluşturulmasını gerektirir. Ayrıca, koruma ve bakım harcamalarının sürdürülebilir fonlarla desteklenmesi de finansal istikrar açısından hayati önemdedir.

Sürdürülebilirlik, yalnızca fiziksel uygulamalarla değil, toplumun mirasa sahip çıkma bilinciyle de mümkündür. Yerel halkın, esnafın ve özellikle genç nesillerin bu projelere dâhil edilmesi, kültürel devamlılık sağlar. Eğitim çalışmaları, atölyeler, tanıtım kampanyaları ve gönüllü katılım programlarıyla çarşının değerini sahiplenen bir toplum yaratmak mümkündür.

Çizelge 14 Kapalı Çarşı İçin Entegre Müdahale ve Revitalizasyon Modeli

Bileşen	Alt Unsurlar	Açıklama / Uygulama Yaklaşımı
1. Belgeleme ve Ön Analiz	- Rölöve, restitüsyon, fotogrametri, LiDAR	Müdahale öncesi yapıların tarihî ve fiziksel durumu net biçimde belgelenir. Müdahale sınırları bu belgelerle tanımlanır.
2. Yapı Sağlık Tespiti	- Taşıyıcı sistem analizi (SAP2000 vb.), zemin etüdü	FEM tabanlı yazılımlarla hasar yayılımı tespit edilir; çökme riski ve zemin oturması değerlendirilir.
3. Müdahale Tipinin Belirlenmesi	- Restorasyon / Rekonstrüksiyon / Geçici Güçlendirme	Yapının özgünlüğü, belge varlığı ve taşıyıcılık durumu göz önüne alınarak müdahale tipi seçilir.
4. Malzeme Uyumluluğu	- Geleneksel harç (NHL), ahşap eşdeğeri, karbon fiber vb.	Müdahalelerde özgün yapı malzemeleriyle fiziksel, kimyasal ve mekanik uyumluluğa dikkat edilir. Uygunsuz malzeme uygulamalarından kaçınılır.
5. Mimari-Mühendislik Entegrasyonu	- Statik denge + estetik bütünlük	Güçlendirme elemanları (karbon fiber, çelik kuşak) mimariye gizli biçimde entegre edilir. Mimari oran ve oranlar korunur.
6. Revitalizasyon	- Zanaat atölyesi, kültürel rota, sistem, tematik etkinlikler	Fiziksel müdahale sonrası çarşının sosyal-ekonomik işlevleri yeniden canlandırılır. Ziyaretçi deneyimi artırılır.
7. Yerel Katılım ve Yönetim	- Esnaf atölyeleri, mahalle forumları, izleme kurulu	Süreç yalnızca teknik değil, sosyal katılıma dayalı biçimde yürütülür. Proje sonrası yerel izleme ve bakım mekanizması oluşturulur.
8. Sürdürülebilirlik	- Finansal model, bakım protokolleri, genç zanaatkâr destekleri	Proje tamamlandıktan sonra da yapının, işlevlerin ve yönetim mekanizmasının uzun ömürlü kalması için sistem kurulumu yapılır.

Bu tablo, Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi deprem sonrası zarar gören tarihî çarşılarda uygulanacak müdahale sürecini sadece restorasyonla sınırlı bırakmaz; belgelemeyle başlayan, yerel katılımıla şekillenen ve kültürel-ekonomik canlandırmayla tamamlanan çok disiplinli ve entegre bir modeli ifade eder. Tablodaki her adım, uygulamada referans alınması gereken bir ilkeyi ve ona bağlı alt müdahale yaklaşımlarını ortaya koyar.

V.SONUÇ VE ÖNERİLER

2023 Kahramanmaraş depremleri, Türkiye'nin kültürel mirası açısından geri dönülemez kayıplara neden olmuş; özellikle kentsel sit alanlarındaki tescilli yapılar hem taşıyıcı sistemleri hem de estetik bütünlükleri açısından büyük zarar görmüştür. Bu afet, yalnızca fiziksel yıkımı değil, aynı zamanda planlama, koruma ve uygulama süreçlerinin eksikliklerini de göz önüne sermiştir.

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında tescilli yapıların korunmasına yönelik yürütülen süreçler, Türkiye'deki mevcut koruma politikalarının uygulama aşamasında ciddi yapısal sorunlar barındırdığını ortaya koymuştur. Literatürde yer alan uluslararası ilkelere (Venedik Tüzüğü, Nara Bildirgesi, UNESCO HUL Tavsiyesi) rağmen, yerel düzeydeki uygulamaların çoğu bu normlarla örtüşmemektedir. Özellikle afet öncesinde risk analizlerinin yeterince yapılmaması, koruma amaçlı imar planlarının güncel olmaması ve müdahale hiyerarşisinin net şekilde belirlenmemesi gibi eksiklikler, kültürel mirasın zarar görmesini hızlandırmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetki alanında bulunan süreçlerde, yerel yönetimlerin teknik kapasite eksikliği, belge temelli uygulamaların zayıflığı ve denetim mekanizmalarının yetersizliği önemli birer sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, afet sonrası süreçte koruma politikalarının yalnızca fiziki müdahaleye değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı gözeten ve kültürel sürekliliği odağına alan bir bakış açısıyla yeniden yapılandırılması gerektiği anlaşılmaktadır.

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası tescilli yapıların restorasyon ve rekonstrüksiyon süreçlerinde yapılan uygulamalar, çağdaş koruma ilkeleriyle örtüşmeyen çok sayıda sorunu açığa çıkarmıştır. Özellikle Kapalı Çarşı örneğinde, taşıyıcı sistemdeki deformasyonlara rağmen müdahale süreçlerinin yeterli belgelendirme yapılmadan ve özgün malzeme-teknik uyumu gözetilmeden yürütüldüğü belirlenmiştir. Rekonstrüksiyon uygulamaları çoğunlukla hız ve görünüm odaklı planlanmış, bu durum hem yapıların tarihsel kimliğinin aşınmasına hem de özgünlük ilkesinin zedelenmesine neden olmuştur.

Restorasyon faaliyetlerinde ise ICOMOS ve UNESCO yönergelerinde açıkça belirtilen geri döndürülebilirlik, tanımlanabilirlik ve etik müdahale ilkeleri yeterince dikkate alınmamıştır. Ayrıca, yapılan bazı müdahalelerde çağdaş malzeme ile geleneksel yapı elemanları arasında fiziksel uyumsuzluklar gözlemlenmiş; bu da taşıyıcı sistemin sismik davranışını olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak, restorasyon ve rekonstrüksiyonun yalnızca fiziksel onarımla sınırlı görülmesi; tarihsel, kültürel ve işlevsel bağlamların yeterince değerlendirilmemesi, müdahale süreçlerini sürdürülebilirlikten uzaklaştırmıştır.

Deprem sonrası restorasyon ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde yerel katılımın son derece sınırlı kalması, koruma politikalarının etkinliğini ciddi biçimde zayıflatmıştır. Özellikle Kapalı Çarşı gibi sosyo-kültürel açıdan zengin, tarihsel hafızayla yüklü alanlarda, çarşı esnafı, zanaatkârlar ve yerel halk gibi doğrudan etkilenen aktörlerin sürece aktif biçimde dâhil edilmemesi, alınan kararların meşruiyetini ve uygulanabilirliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Uzun vadeli planlama çabaları ise ne yazık ki hem yetersiz düzeyde kurumsallaşmış hem de bütüncül yaklaşımdan uzak kalmıştır. Sürdürülebilir restorasyon için gerekli olan eğitim, teknik kapasite artırımı, maddi destek mekanizmaları ve izleme-eğitim süreçleri ya hiç başlatılamamış ya da oldukça dağınık şekilde yürütülmüştür.

Yapılan analizler, kültürel mirasın korunmasında yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal uyum ve kolektif hafıza gibi değerlerin de yaşamsal önem taşıdığını göstermektedir. Ancak planlamaların çoğu, bu değerleri göz ardı ederek soyut, merkezden dayatılmış ve yerelle bağlantısı zayıf yaklaşımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, hem uygulamada karşılaşılan direnci artırmış hem de tarihî alanlarda aidiyet duygusunun hızla zayıflamasına yol açmıştır. Sonuç olarak, etkili ve sürdürülebilir bir koruma stratejisi için, yerel paydaşların gerçek anlamda sürece katılımı, şeffaf yönetim, sürekli diyalog ve dayanışmacı mekanizmaların oluşturulması kaçınılmaz bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı, hem tarihî hem de sosyo-kültürel işleviyle bölgenin kent kimliğinin yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı döneminden bu yana ticaretin, zanaatın ve toplumsal etkileşimin merkezi olan bu mekân, 2023 depremleri sonrasında hem taşıyıcı sistemlerinde hem de estetik bütünlüğünde ağır hasar almıştır. Çarşının özgün taş-moloz duvar sistemi, tonoz

örtüler, kemerli geçişler ve dar sokak dokusu gibi unsurlar, deprem sırasında ciddi deformasyona uğramış; bazı bölümler kısmen çökmüş, bazıları ise kullanılmaz hâle gelmiştir.

Yapılan analizler, çarşının sadece fiziksel değil, aynı zamanda kentsel hafıza ve toplumsal aidiyet açısından da büyük bir boşluğa yol açtığını göstermektedir. Deprem sonrası yürütülen sınırlı müdahaleler, hem restorasyon ilkeleriyle hem de özgünlüğü koruma yönünde belirlenen etik çerçevelerle örtüşmemektedir. Çarşıya yapılan bazı müdahalelerde belgesiz ve plansız uygulamalar, mimari dokunun tahribine yol açma riski taşımış; özellikle taş kemerlerin ve ahşap elemanların uyumsuz malzeme ile onarılması bu durumu pekiştirmiştir. Ayrıca, özgün plan şemasına sadık kalınmadan yapılan kısmi müdahaleler, hem bütüncül koruma anlayışını zedelemiş hem de mekânsal sürekliliği bozmuştur.

Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı örneği, tescilli yapıların afet sonrası müdahalesinde yalnızca teknik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çarşı için önerilen model, belge temelli restorasyon, yerel aktörlerin katılımı ve revitalizasyon odaklı işlevsel sürdürülebilirlik ilkeleri üzerine kurulmalıdır. Ancak bu sayede çarşı, sadece fiziksel olarak değil, anlam olarak da yeniden kent yaşamına kazandırılabilir.

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremleri sonrasında kentsel sit alanlarında yer alan tescilli yapıların karşı karşıya kaldığı riskleri, müdahale süreçlerindeki kurumsal ve yapısal eksiklikleri, aynı zamanda yerel hafızanın korunmasına yönelik yetersizlikleri çok yönlü biçimde ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, afet sonrası kültürel miras yönetiminin yalnızca fiziksel hasarın onarılmasıyla sınırlı kalmaması gerektiğini, mimari özgünlük, kültürel süreklilik ve toplumsal katılım gibi katmanlı değerlerin birlikte gözetilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Özellikle Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı örneği, bu gerekliliklerin ne ölçüde ihmal edildiğini ortaya koyması bakımından özgün ve öğretici bir vaka sunmuştur. Restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulamalarında belgeli ve ilkeli yaklaşımların yerini çoğu zaman hız odaklı ve teknik uyumsuz müdahaleler

almış; özgünlük ve tanıklık değeri gözetilmeden yapılan işlemler yapının tarihî karakterini zedelemiştir. Yerel aktörlerin karar süreçlerine dâhil edilmemesi, uygulamaların sosyal bağlamdan kopuk biçimde yürütülmesine yol açmış; bu da koruma süreçlerinin meşruiyetini ve sürdürülebilirliğini sorgulanır hâle getirmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, afet sonrası tescilli kültürel miras alanlarında etkili bir koruma stratejisi için disiplinler arası, çok aktörlü ve uzun vadeli planlamaya dayalı bir yaklaşımın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, koruma yalnızca yapının ayakta kalmasını değil, aynı zamanda mekânın kültürel işlevini, kent belleğindeki yerini ve kullanıcılarıyla kurduğu ilişkiyi de sürdürmelidir. Aksi takdirde, fiziksel olarak onarılmış görünen yapılar, tarihsel bağlamını yitirmiş boş kabuklara dönüşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Tescilli yapıların restorasyon ve rekonstrüksiyon süreçlerinde arşiv belgeleri, çizimler, tarihî fotoğraflar ve özgün planlar esas alınmalıdır. Müdahaleler ancak yeterli belge temeline dayandığında hem etik hem de teknik açıdan güvenilir olur. Özellikle Kapalı Çarşı gibi özgün yapılar için öncelikli olarak ayrıntılı belgeleme ve hasar haritaları hazırlanmalıdır.

Koruma süreçlerinde yerel halk, çarşı esnafı, zanaatkârlar ve meslek odaları gibi aktörlerin katılımını sağlayacak danışma kurulları ve çalıştaylar düzenlenmelidir. Bu sayede alınan kararlar yerel ihtiyaçlara duyarlı hâle gelirken, toplumsal aidiyet de korunur.

Yapılar yalnızca fiziksel olarak değil, kültürel ve ekonomik işlevleriyle de yeniden yaşatılmalıdır. Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı gibi alanlar için, geleneksel zanaatların teşvik edildiği, kültür-turizm temelli faaliyetlerin desteklendiği çok işlevli kullanım senaryoları geliştirilmeli, çarşının kent yaşamına aktif katılımı sağlanmalıdır.

ICOMOS, UNESCO ve Venedik Tüzüğü gibi uluslararası belgelerde yer alan koruma ilkeleri, ulusal mevzuatla daha sıkı şekilde uyumlu hâle getirilmelidir. Türkiye Deprem Yönetmeliği (2023) gibi afet sonrası yapı güvenliği kriterleri, kültürel miras yapıları için özelleştirilmiş biçimde revize edilmelidir.

Yerel yönetimlerde, özellikle afet sonrası kültürel miras müdahalelerini yönetecek teknik ekipler kurulmalı ve bu ekipler belgeleme, malzeme analizi, geleneksel onarım teknikleri gibi konularda eğitimlerle desteklenmelidir. Ayrıca denetim süreçleri, yalnızca inşaat aşamasında değil, planlama ve tasarım aşamasında da etkinleştirilmelidir.

Tescilli yapıların afet öncesi ve sonrası durumlarını belgeleyen dijital veri tabanları ve 3D tarama sistemleri oluşturulmalıdır. Böylelikle, yapıların özgün durumuna en yakın biçimde restorasyonu mümkün olacak, aynı zamanda araştırmacılar için erişilebilir bir arşiv ortaya konmuş olacaktır.

Kültürel miras alanlarında henüz zarar görmemiş yapıların korunması için, önleyici risk yönetimi senaryoları hazırlanmalı; sismik performans analizi ve zemin-yapı etkileşim testleri düzenli olarak uygulanmalıdır. Afet anında müdahale hiyerarşisini belirleyecek önceliklendirme planları yapılmalıdır.

VI. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AFAD. (2023). **Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği**. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- AHUNBAY, Z. (1996). **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**. İstanbul: YEM Yayınları.
- CHOPRA, A. K. (2017). **Dynamics of Structures: Theory and Applications to Earthquake Engineering** (5th ed.). Pearson.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI. (2010). **KENTGES: Türkiye Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010–2023**. Ankara.
- ERDER, C. (1975). **Tarihî Çevre Bilinci: Tarihî Yapılar ve Çevrelerinin Değerlendirilmesi Gelişiminde Örnekleme**. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- ICOMOS. (1964). **The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites**. Paris: International Council on Monuments and Sites.
- ICOMOS. (1994). **The Nara Document on Authenticity**. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (2013). **Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage**. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (2017). **The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance**. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS–ICCROM. (2023). **Guidance on Post-Disaster and Post-Conflict Recovery and Reconstruction**. Paris: ICOMOS & ICCROM.
- JOKILEHTO, J. (1999). **A History of Architectural Conservation**. Oxford: Butterworth-Heinemann.

- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2020). **Koruma Amaçlı İmar Planları Kılavuzu**. Ankara.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2023). **Deprem Sonrası Kültürel Mirasın Korunması ve Canlandırılması Rehberi**. Ankara.
- LYNCH, K. (1972). **What Time Is This Place?** Cambridge, MA: MIT Press.
- MASON, R. (2006). **Theoretical and Practical Arguments for Values-Centered Preservation**. CRM: The Journal of Heritage Stewardship.
- NORBERG-SCHULZ, C. (1980). **Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture**. New York: Rizzoli.
- ORBASLI, A. (2000). **Tourists in Historic Towns: Urban Conservation and Heritage Management**. London: Taylor & Francis.
- ROSSI, A. (1982). **The Architecture of the City**. Cambridge, MA: MIT Press.
- RYPKEMA, D. D. (2005). **Economics, Sustainability, and Historic Preservation**. National Trust for Historic Preservation.
- UNESCO. (1972). **Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage**. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2011). **Recommendation on the Historic Urban Landscape**. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO. (2019). **Heritage Emergency Handbook: Responding to Cultural Heritage During Crisis**. Paris: UNESCO Publications.

MAKALELER

- ALTUN, G. ve AYKAÇ, P. (2023). **Afet sonrası kültürel miras alanlarında müdahale süreçleri**. Afet Sonrası Kültürel Mirasın Korunması Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (s. 55–67).
- AUGUSTI, G. ve CIAMPOLI, M. (2000). **Heritage buildings and seismic reliability**. Progress in Structural Engineering and Materials, 2(2), 225–237.

- AYKAÇ, P. ve POLAT, S. (2021). **Kültürel miras alanlarında afet risk yönetimi: Türkiye örneği**. Kültürel Miras Alanlarında Afet Riskleri, (s. 11–27). İstanbul: ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Yayınları.
- BOZKURT, T. ve AKSOY, E. (2023). **Kahramanmaraş Kapalı Çarşısı**. Sanat Tarihi Dergisi, 32(2), 711–739.
<https://doi.org/10.29135/std.129828>
- ÇAL, M. ve YILMAZ, F. (2023). **Antakya'nın tarihi dokusunda 2023 depremleri sonrası tespitler ve yeniden yapılanma sürecine dair değerlendirmeler**. Afet Sonrası Kültürel Mirasın Korunması Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (s. 41–53).
- ÇELİK, A. ve BAL, M. (2020). **Bursa'da hanların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde rekonstrüksiyon uygulamaları**. Tarihî Yapılar ve Koruma Dergisi, 4(1), 51–68.
- ÇORAKBAŞ, F. K. (2015). **İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı'nın çeper kuşak olarak incelenmesi**. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, (s. 245–245).
- DEMİRTAŞ–MILZ, N. (2017). **Revitalizing traditional bazaars as cultural and economic spaces: The case of Gaziantep**. Journal of Urban Cultural Studies, 4(2), 289–306.
- EREN, E. ve AKKÖSE, M. (2023). **Afet öncesi risk analizi temelli kültürel miras koruma yaklaşımı: Yapısal özelliklerin değerlendirilmesi**. Resilience, 7(2), 101–122.
<https://doi.org/10.32569/resilience.710387>
- ERKAL, A. (2023). **Afet sonrası kültürel mirasın korunmasında ilkeler**. Resilience Dergisi. <https://doi.org/10.32569/resilience.710387>
- ERSÖZ, F. ve FIRAT, D. (2023). **Depremi ardından kentsel dönüşüm**. Planlama Dergisi, (1), 135–154.
<https://doi.org/10.14744/planlama.2023.1309235>
- GÜRDAL, M. ve YILDIZ, E. (2021). **Tarihî taş yapılarda deprem sonrası güçlendirme teknikleri**. Yapı ve Koruma Dergisi, 9(1), 55–74.

- KISAKÜREK, Ş. ve BAYAZIT, E. (2018). **Kahramanmaraş kenti örneğinde kent kimliği ve kentsel donatı elemanları**. Turkish Journal of Forest Science, 2(1), 49–59.
- LAGOMARSINO, S. ve CATTARI, S. (2015). **PERPETUATE guidelines for seismic performance-based assessment of cultural heritage masonry structures**. Bulletin of Earthquake Engineering, 13, 13–47.
- ROSSI, M. (2019). **Urban market renewal in Italy: The case of Mercato Centrale in Florence**. International Journal of Heritage Architecture, 5(3), 301–331.
- SOYLUK, A. ve KÖSE, Z. (2024). **Disaster risk reduction plans in historical areas: The case of Kurtulus Avenue**. Journal of Architectural Sciences and Applications, 9(Special Issue), 64–83.
- SOYLUK, A. ve KÖSE, Z. (2024). **Disaster risk reduction plans in historical areas and the Kahramanmaraş Earthquake of 6 February 2023: The case of Kurtulus Avenue**. Journal of Architectural Sciences and Applications, 9(Special Issue), 64–83.
<https://doi.org/10.30785/mbud.1318866>
- TÜFEKÇİOĞLU, H., DEMİR, A. ve ALBAYRAK, E. (2022). **Deprem etkisi altında tarihi yapı-zemin etkileşiminin değerlendirilmesi**. Zemin ve Yapı Mühendisliği Dergisi, 11(2), 85–102.
- YILDIZ, E. ve GÜRDAL, M. (2021). **Türkiye’de tescilli yapılarda deprem sonrası güçlendirme yöntemleri üzerine bir değerlendirme**. Mimarlık ve Yapı Araştırmaları Dergisi, 5(1), 25–42.
- YÜCEL, G. ve GÜNAYDIN, D. H. (2025). **Kültür mirası olarak tarihi çarşılar ve sürdürülebilir geleceği**. XIV. Uluslararası Sinan Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 431–433.

TEZLER

ÇALIK, İ. (2017). Tarihi cami ve minarelerin deneysel dinamik karakteristiklerinin belirlenmesi ve restorasyon etkilerinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

DİĞER KAYNAKLAR

EHA YAPI MİMARLIK ARŞİVİ. (2017). Kahramanmaraş Kapalı Çarşı Rölöve ve Restitüsyon Projeleri. İstanbul.

ICOMOS. (2017). The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. International Council on Monuments and Sites.

ICOMOS–ICCROM. (2023). Guidance on Post-Disaster and Post-Conflict Recovery and Reconstruction. Paris: ICOMOS & ICCROM. <https://icomos.org>

RESMÎ GAZETE. (1983). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Kanun No: 2863).

TANDON, A. (2017). Post-Disaster Damage Assessment of Heritage Structures. ICOM-CC 2017, Copenhagen.

UNESCO. (1980). Historic Centre of Warsaw. <https://whc.unesco.org/en/list/30/>

ÖZGEÇMİŞ

